

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

De fontibus viciis
in vita Aemilii Pauli

Schwarze, Woldemar.

888.8
Pl4s

Quibus fontibus Plutarchus in vita
L.Aemilii Pauli usus sit.

888.8
Pl4s

888.8

P14s

STANFORD UNIVERSITY LIBRARY

13808/29
QUIBUS FONTIBUS

PLUTARCHUS IN VITA L. AEMILII PAULLI

USUS SIT

DISSERTATIO INAUGURALIS

QUAM

AD SUMMOS IN PHILOSOPHIA HONORES

AB AMPLISSIMO

PHILOSOPHORUM ORDINE LIPSIENSI

RITE IMPETRANDOS

SCRIPTISIT

WOLDEMARUS SCHWARZE

DRESDENSIS

LIPSIAE

TYPIS I. B. HIRSCHFELDI

MDCCLXXXI

27

385951

YASAR, MURAT

**CURTIO WACHSMUTH
CONRADO CICHORIUS**

SACRUM

Inter viros doctos, qui ut fontes Plutarchi in vita L. Aemilii Pauli adhibitos explorarent, operam studiumque contulerunt, primus citandus est A. H. L. Heerenius.¹⁾ Qui etsi iure ac merito debet laudari, quod, quoniam primus ad Plutarchi vitas parallelas accessit excutiendas, novum aperuit campum, tamen concedendum est virum doctissimum munus pensumque, quod sibi proposuerat absolvendum, magis incubatum quam praestitum reliquisse. Heerenio autem successit Nissenus eximia laude dignus. Is enim in appendice, quam addidit luculentissimo illi libro, qui inscribitur 'Kritische Untersuchungen über die Quellen der IV. und V. Decade des Livius' (Berol. 1863) p. 298—305 de vita Aemilii acute disseruit et multa felicissime enucleavit. H. Peterus²⁾ denique in fontibus illius quidem vitae indagandis fere nihil novi assecutus est; plerumque enim vir doctissimus in Nisseni castra se contulit.

Nos autem denuo ad vitam L. Aemilii Pauli pertractandam aggredientes minime litus esse araturos eam ob causam speramus, quod Nissenus, quamvis optime hac de quaestione meritis, tamen, ut mox videbimus, nequaquam omnia probabiliter absolvit.

Plutarchus ipse in Aemilii vita quinque produxit auctores. Laudantur enim c. 10 Cicero, ubi locum deprehendimus e libris de divinatione (I 46, 103) excerptum, deinde c. 15 Xenagoras geometres, tum c. 15. 16. 19. Polybius, postea c. 15. 16. 21 Scipio Nasica, qui Aemilio Paulo duce ipse interfuerat bello Persico, denique c. 19. 20. 21 Posidonius quidam, qui a Macedonum rege steterat. Priusquam demonstramus, quo ex fonte singula vitae Aemilii capita manaverint, exponendum est, quid omnino de tribus illis auctoribus censeamus, de Polybio, Scipione Nasica, Posidonio, e quibus plurima

1) 'De fontibus et auctoritate vitarum parallelarum Plutarchi comment. quattuor' (Gotting. 1820) p. 128—131.

2) 'Die Quellen Plutarchs in den Biographien der Römer' (Hal. 1865) p. 86—89.

petiisse Plutarchum vel primo obtutu apparet. Nam loci e Cicerone et Xenagora sumpti pro excerptis obiter adhibitis ducendi sunt.

Proinde primum quidem disputemus:

De Polybio.

Polybii historias egregium Plutarchi vitam Aemilii Paulli enarrantis fontem fuisse, cum inde apparet, quod illius testimonium nomine addito saepius affertur, tum maxime ea ex re, quod permulti loci apud Plutarchum exstant, quos, si cum fragmentis Polybii contuleris, inde depromptos esse patet. Cuius consensus perpaucis nunc enumeranda videntur exempla, quoniam alia in ipsa de singulis vitae capitibus instituenda quaestione suppeditabunt. Conferas velim e. g. quae Plutarchus c. 4 quaeque Polybius XVIII 35. XXXII 8¹⁾ de abstinentia probitateque Aemilii Paulli tradiderint. Porro narrat uterque (Plut. c. 19. Pol. XXIX 17) Aemilium primo phalangis Macedonum aspectu vehementissime motum ac percussum postea Romae saepenumero professum esse nunquam se horribilius quidquam vidisse. Deinde de dicto quodam Aemilii magna intercedit similitudo inter

Plut. c. 28

πρὸς τοὺς θανυμάζοντας τὴν ἐπιμέλειαν (sc. in sacrificiis, spectaculis, conviviis instruendis) ἔλεγε τῆς αὐτῆς εἶναι ψυχῆς παρατάξεώς τε προστῆναι καλῶς καὶ συμποσίον κτλ.

Denique cf.

Plut. c. 29

... ἐτράποντο πρὸς καταδρομὴν καὶ διαρπαγὴν τῶν πόλεων, ὥστε ὥρα μὲν πεντεκαίδεκα ἀνθρώπων ἑξανδραποδίσθηναι μυριάδας, ἑβδομήκοντα δὲ πόλεις πορθηθῆναι.

Pol. XXX 15

Ὅτι τῆς αὐτῆς ψυχῆς ἔστιν ἀγωνίας τε διατίθεσθαι καλῶς καὶ παρασκευὴν καὶ πότον μεγαλομερῇ χειρίσαι δεόντως καὶ παρατάξασθαι τοῖς πολεμοῖς στρατηγικῶς.

Pol. XXX 16

Τῶν γοῦν Ἑπειρωτῶν ἑβδομήκοντα πόλεις Πολύβιος φησι ἀνατρέψαι Παῦλον μετὰ τὴν Μακεδόνων καὶ Περσέως κατάλυσιν· Μολοττῶν δ' ὑπάρξαι τὰς πλείστας· πέντε δὲ καὶ δέκα μυριάδας ἀνθρώπων ἑξανδραποδίσασθαι.

Enimvero minime mirum est, quod Plutarchus Polybium ut certissimum auctorem secutus esse videtur. Nam primum quidem Polybius cum imperium Romanum ad summam potentiam devicta Macedonia venisse recte persuasum haberet²⁾, ratus Perse capto eiusque copiis opibusque ingentibus funditus deletis neminem fere ut parem adver-

1) In testimoniis Polybii afferendis secutus sum editionem Hultschianam (Berol. 1867—72).

2) cf. Ranke, 'Weltgeschichte' II, 1 p. 353.

sarium Romanis bellum temere esse illaturum (cf. Pol. III 3. 4; XXXII 11, 6), cum ad bellum Persicum iam inde ab initiis animum acerrime intendit, tum ei explicando summam dedit operam, sicut luculenter apparet e fragmentis Polybianis (cf. e. g. XXVIII 8 sqq. XXIX 3—21). Intellegimus igitur in historiis Polybianis uberrimam copiam materiemque suppetiisse temporum Aemilii Paulli et Persae regis describendorum. Sed iam longius progredi licet. Neque enim modo aequalis belli Macedonici, verum etiam testis oculatus fuit Polybius. Nam cum concilium Achaicum dubitatione tandem abiecta Romanorum partes sequi decrevisset (initio enim nec Persi auxilio venerat neque a Romanis steterat), Polybius, ut Q. Marcium Philippum de consilio illo certiore faceret, cum aliis in castra Romanorum se contulit; ubi, cum ceteri legati domum redirent, aliquantum temporis moratus ipse Romanorum rebus gestis interfuit (cf. Pol. XXVIII 12. 13). Quod maximi esse momenti Polybius ipse compluribus locis diserte praedicat (cf. XXIX 5 extr. XXIX 21 *γεγονὼς αὐτόπτης τῆς πράξεως*). Polybius igitur loca, quibus paulo post Aemilius cum Macedonibus proelio decertavit, ipse viderat et ipse totum bellum copiose descripserat: quare nonne dignus fuit, quem ut auctorem locupletissimum sequeretur? Sed etiam alia res ac gravissima accedit. Cum enim anno 167 a. Chr. n. exeunte iussu senatus Romani in singulas Graeciae civitates legati profecti essent, qui nobilissimos maximeque suspectos Achaeorum, ne domi novis rebus studerent, in Italiam abducerent, etiam Polybius utpote unus ex mille Achaeis Romam venit¹⁾. Ibi autem in domum Aemilii Paulli benigne receptus magistri filiorum, Q. Fabii Maximi et P. Cornelii Scipionis, munere functus est (cf. App. Pun. 132) atque paulatim intima amicitia caritatisque inter magistrum et adolescentes illos, praecipue Cornelium Scipionem, orta est, cuius testis gravissimus est ipse Polybius XXXII 9 sqq. (cf. praeterea Diod. XXXI 26. Plut. Mor. p. 814 C. Cic. de republ. I 34. Vell. I 13). Quae cum ita essent, nonne Polybio licebat ab ipso Aemilio Paulo edoceri de singulis rebus in Macedonia contra Persen gestis? Nonne praeterea ab iis, qui Aemilio duce stipendia meriti erant, sicut e. g. ab imperatoris filiis, quorum modo fecimus mentionem, deinde a Q. Aelio Tuberone et M. Porcio Catone Liciniano, Aemilii generis, aliis denique, qui ipsi bello Mace-

1) Anno 166 a. Chr. n. Polybium Romam venisse Nissenus in mus. Rhen. vol. XXVI p. 272 recte demonstravit; sed num iam antea ille cum Aemilio Paulo, qui in Graeciae peragratione etiam Megalopolim adiit (cf. Liv. XLV 28), venerit in colloquium, sicut suspicatur Wernerus 'De Polyb. vit. et itin. quaest. chronol.' diss. Lips. 1877) p. 19, ad liquidum nunquam poterit perducī.

donico interfuerant, multa accipere et comperire poterat? Atque huc accedit, quod Polybius ob id ipsum, quia aliquot per annos ¹⁾ Romae cum Aemilio Paulo vixerat, eius mores, ingenium, indolem, studia, ut paucis utar verbis, totam vitam privatam, qualem ille degebat, perspicere et diligenter depingere potuit. Quae quidem res procul dubio acceptissima erat Plutarcho. Nam biographis non tam historiis, quibus solae res domi militiaeque gestae simpliciter memoriae produntur, opus esse quam rebus ad mores vitamque privatam hominum spectantibus manifestum est; neque enim ullo modo nisi talibus usus coloribus veram hominis imaginem exprimere queas. Denique silentio non est praetermittendum Polybium vel ideo aptum fuisse Plutarchi auctorem, quod, ut erat admirator incorruptae virtutis Romanae, laudator exstitit Aemilii Paulli eumque summo amore complexus est. Satis est inspicere locum illum memorabilem (XXXII 8), ubi Polybius praedicat Aemilium, hominem summae morum integritatis, abstinentia vel Aristidi et Epaminondae praestitisse. Haec autem ratio, qua Polybius vitam Aemilii Paulli reddidit, optime convenit cum ipso Plutarchi consilio; is enim ut biographus gloriam viri illius clarissimi celebrandam maxime curavit.

At tamen Plutarchus non is erat, qui unum sibi eligeret ducem. Etsi enim de causis modo prolatis Polybium iure ac merito saepe numero adiit, tamen aliis locis minime dubitavit Polybii sententiam, ubi emendanda videbatur, corrigere. Praeter hunc igitur, sicut supra exposuimus, praecipue alios duos scriptores ante oculos habuit, alterum Romanum, Scipionem Nasicam, alterum Graecum, Posidonium quendam. Itaque proximum est, ut verba faciamus:

De Scipione Nasica.

Plutarchus c. 15 laudat *περὶ τῶν πράξεων τούτων ἐπιστόλιον πρὸς τινὰ τῶν βασιλέων*. Quod epistolium conscripsit P. Cornelius Scipio Nasica Corculum, cuius de vita haec breviter praemonenda videntur. Scipio Nasica ad bellum contra Persen gerendum profectus Aemilio Paulo duce stipendia meruit; e Macedonia reversus

1) Cavendum est, ne putemus Polybium per totos sex annos, i. e. inde ab anno 166 a. Chr. n., quo Romam venit, usque ad mortem Aemilii Paulli (a. 160 a. Chr. n.) una cum eo vixisse. Nam Aemilius postquam anno 164 a. Chr. n. censuram gessit, tenui infirmaque valetudine coactus medicorum iussu Veliam se contulit, ubi teste Plutarcho (c. 39) per multum temporis morabatur; qua ex urbe brevi ante mortem Romam reversus, ut sacrificium solemne faceret, diem supremum obiit. At tamen certe Polybius satis temporis habuit, ut mores Aemilii Paulli penitus perspiceret atque hac nixus cognitione expressam viri illius imaginem posset effingere.

rem publicam capessivit et, ut erat homo virtutis probitatisque spectatae honoribus amplissimis affectus est. Bis enim fuit consul, a. 162. 155 a. Chr. n. (cf. Fast. eos. C. I. L. I p. 437. Cic. Brut. 20, 79), iterum quidem consul Dalmatas superavit (cf. Liv. Per. XLVII); a. 159 a. Chr. n. censuram gessit, pontifex maximus factus est a. 150 a. Chr. n. Atque apud senatum multum auctoritate valuit; satis notum est, cum M. Porcius Cato censeret Carthaginem esse delendam, Scipionem Nasicam semper Romanis persuasisse, ne hanc urbem funditus everterent. Denique Cicero (l. l.) memoriae prodidit Scipionem Nasicam eloquentem esse habitum et cum pontificii tum civilis iuris studio summam dedisse operam (cf. Cic. de sen. 14, 50). Sed haec hactenus de vita Scipionis Nasicae; iam accuratius cognoscamus indolem epistolii illius. Quod testimonium Plutarchus saepius affert, nec mirum est, quod locupletissimum auctorem Scipionem esse putavit. Eum enim non solum eisdem temporibus atque Aemilium vixisse, sed etiam, quod maximi momenti est, ipsum bello Macedonico interfuisse exposuimus. Huc autem accedit, quod Scipio Nasica procul dubio omnium Aemilii consiliorum totiusque rationis belli gerendi particeps fuit; nam et erat propinquus consulis (filiam enim Aemiliae, quae soror fuit Aemilii Paulli et uxor Scipionis Africani Maioris, in matrimonium duxerat, cf. Pol. XXXII 13. Liv. XXXVIII 57. Plut. c. 15) et permagnam habuit auctoritatem apud imperatorem, quae res inde apparet, quod, ut expeditiones periculosissimas faceret, saepe emissus est (cf. Liv. XLIV 35. Plut. c. 15. 16; Liv. XLIV 46. XLV 33, 8). Quem igitur meliorem ducem quibusdam in rebus, e. g. in descriptione pugnae ad Pydnam commissae, Plutarchus eligere potuit, quam Scipionem Nasicam, comitem Aemilii Paulli? Quibus de causis non mirabimur, quod Plutarchus interdum Scipionem ut certiore testem producit quam Polybium, cuius sententia ut a Scipionis narratione discrepans modo simpliciter affertur (cf. c. 16), modo haud ambigue improbat (cf. c. 15).

At tantum aberat, ut Scipio Nasica, cum epistolium illud scriberet, perpetuam totius belli Macedonici historiam componere in animo haberet, ut ea tantummodo, quae ipse in bello vidisset quaeque ipse sua manu gessisset, exponere vellet. Hinc autem explicandum videtur, quod Plutarchus quodammodo in incerto reliquit epistolii argumentum dicens Nasicam scripsisse *περὶ τῶν πράξεων τούτων*. Atque simul Plutarchus nomen regis, ad quem epistolium missum erat, silentio praetermisit, nimirum quod de memoria exciderat nec totum epistolium Plutarcho, cum Chaeroneae, parvulo in oppido, vitas parallelas

conficeret (v. Demosth. 2), praesto fuit, sed ea tantummodo erant in promptu, quae ex illo quondam excerpserat. Similis obscuritas invenitur apud Plutarchum Mor. p. 807 F, ubi eisdem fere verbis ἐπιστόλιον πρὸς τινα δυνάστην commemoratur, per quod Agesilaus oravisse dicitur, ut Niciae cuidam libertas restitueretur. Dynastes autem ille fuit Idrieus (cf. Plut. v. Ages. 13. Mor. p. 209 E), qui saeculo quarto a. Chr. n. Artemisia sorore mortua regnum Cariae adeptus est. Non eodem fortunae beneficio nobis continget, ut facile enucleemus, quis fuerit rex ille, ad quem Scipio Nasica miserit epistolium. Qua in quaestione solvenda proficiscendum videtur a luculentissimo loco Livii; is enim XLII 29 reges, qui, ut ait ipse, omnes converterant animos in curam Macedonici ac Romani belli, in uno conspectu ponit — sunt autem Eumenes II., Prusias, Ariarathes, Antiochus, Ptolemaeus, Masinissa, Genthius, Cotys — simulque utrum Persae an populi Romani rebus faverint, breviter explicat.

Non est dubium, quin in regibus modo enumeratis etiam ille sit, ad quem Scipio Nasica dedit epistolium. Sed paulo longius progredi licet. Quod enim inter regem externum et Scipionem Nasicam nullo modo commercium epistolarum intercessisset, nisi ille populi Romani amicus fuisset, restant quinque tantummodo reges: Eumenes, Ariarathes, Antiochus, Ptolemaeus, Masinissa. Quamquam vix continget, ut certis argumentis demonstretur, quis tandem horum regum epistolium acceperit, tamen concedendum est coniecturam Heerenii, qui (l. l. p. 129) suspicatus est ad Eumenem, Pergami regem (197—159 a. Chr. n.), illud esse missum, procul dubio habere probabilitatem haud mediocrem. Scitu enim opus est Eumenem, cui vetus usus cum populo Romano erat, ipsum saepius Romam urbem adiisse; facillime igitur potuit fieri, ut rex cum nobilibus Romanis hospitio amicitiaeque coniunctus Scipione quoque Nasica familiariter uteretur. Epistolium autem, si re vera ad Eumenem erat scriptum, simul cum tabulis Pergamenorum publicis, cum Attalus III. populum Romanum totius regni heredem anno 133 a. Chr. n. fecisset, Romam venisse et postea in manus Plutarchi incidisse verisimile est. Sed iam ad alia accedamus. Satis constat temporibus belli contra Persen gesti non solum homines eruditos elegantioresque, imprimis Scipiones linguam Graecam summo amore studioque complexos artes litterasque Graecorum diligenter coluisse, sed etiam commercium inter populum Romanum et externos reges civitatesque plerumque per linguam Graecam factum esse.

Quae cum ita sint, facile quivis concedet certo Graeca lingua Scipionem usum esse in epistolio. Atque id brevi post ipsas res

gestas ad regem illum missum esse, vel inde apparet, quod et omnia ut in recentissima memoria Scipionis haerentia vividissimis coloribus sunt depicta et praeterea tale epistolium, si aliquanto post bellum fuisset conscriptum, omnem gratiam novitatis voluptatisque apud eum, qui accepit, exuisset.

Minime autem verisimile est epistolium datum ad hominem procul dubio familiarissimum a Scipione Nasica eo consilio compositum esse, ut publici iuris factum omnium in manibus esset. Sed aliter atque nos videtur iudicare Nissenus (l. l. p. 268), qui suspicatur Polybium cum res a Romanis in Macedonia gestas exponeret, epistolio usum esse. Quae sententia probabilitate plane caret. Neque enim ullo modo credibile est Polybium e tali fonte materiem belli Macedonici enarrandi hausisse, quamquam ei multos per annos Romae versanti licuit eos, qui bello interfuerant, per colloquia consulere, e. g. ipsum Scipionem Nasicam; inter hunc enim ut propinquum Aemilii Pauli et Polybium intercessisse consuetudinem usumque nemo iure negaverit, praesertim cum consideremus Polybium de illius rebus gestis copiosius disseruisse (cf. Plut. c. 15. 16). At tamen fortasse dixerit quispiam Nissenum (l. l. p. 267) secutus Nasicae epistolio Polybium usum esse, quod is ipse alio loco (X 9) simillimum proferat testimonium. Ibi enim laudat Polybius epistolam, quam Scipio Africanus Maior ad Philippum regem miserat, ut demonstraret, qualem rationem belli in Hispania et Carthagine superanda iniisset. Sed hic longe aliter res se habet. Quod enim Scipio Africanus Maior iam anno 183 a. Chr. n. i. e. septendecim annis antequam Polybius Romam venit, mortuus est eamque ob causam a Polybio, cum is res Romanas scribere decrevisset, consuli non potuit, profecto epistola illa ad Philippum regem data plurimi erat aestimanda; fuit enim luculentum testimonium artis bellicae, qualem imperator ille Romanorum excellentissimus exercuerat. At Scipio Nasica eisdem vixit temporibus quibus Polybius, atque quoniam hac de causa, ut supra commemoravimus, Scipione ipso uti gravissimo teste licuit Polybio, nullius fere momenti erat epistolium Nasicae. Sed ne Livio quidem illud notum fuisse censemus. Tantum enim aberat, ut Livius in bello Persico describendo talibus fontibus in hypomnematum modum compositis uteretur, ut haec tempora a sua aetate remotiora duos tantummodo fontes secutus illustraret: Polybium dico et annalium scriptores.

Sed iam existit hoc loco quaestio subdifficilis, quem ad terminum Scipio Nasica res in Macedonia gestas persecutus sit. Ac primum quidem constat pugnam ad Pydnam commissam a Scipione

accuratissime esse descriptam (cf. Plut. c. 21, ubi Scipio exacto numero tradit, quot Romanorum illo in proelio ceciderint) et res, quas ipse ante pugnam gesserat, copiose esse expositas (cf. Plut. c. 15. 16). Sed his in rebus enarrandis acquievisse non videtur Nasica; praeterea enim alia quaecunque et viderat et ipse gesserat per totum bellum, explicavit certe usque ad Persae deditionem.

Cuius sententiae ansam praebet vitae Aemilii Pauli caput 26. Ibi enim Plutarchus Scipionem Nasicam in ipsa regis deditione quodammodo primas partes agentem facit his verbis additis: *Ἐπίστευε μὲν οὖν* (sc. *Περσεύς*) *μάλιστα τῷ Νασικᾷ κακεῖνον ἐκάλει* *μὴ παρόντος δὲ κατακλαύσας τὴν τύχην καὶ τὴν ἀνάγκην περισκεψάμενος ἔδωκεν αὐτὸν ὑποχείριον τῷ Γναίῳ* (sc. *Ὀκταβίῳ*). Cuius rei permirae cum nec Polybius, cuius memoria narrationi Livianae (XLV 5 sqq.) et Diodoreae (XXX 23) subest, neque ullus aliorum scriptorum praeter Plutarchum testis sit, nequit dubitari, quin hic in Persae deditione describenda Scipionis epistolium adhibuerit.

Restat, ut quaeramus, quo consilio epistolium illud conscripserit Scipio Nasica. Quem minime sine ira et studio rebus explicandis operam dedisse vel primo aspectu apparet. Itaque ut Romanorum eventus auxit et exornavit ac virtutem Aemilii Pauli, quocum propinquitatis vinculis erat coniunctus, laudibus illustravit, ita in Macedonas vehementissime invectus est. Legimus enim apud Plutarchum (c. 16) Scipionem fugam Milonis praesidiique cuiusdam Macedonum hunc in modum descripsisse: *ἐκβιασθέντων δὲ τῶν πολεμίων καὶ τοῦ Μίλωνος αἰσχίστα φεύγοντος ἄνευ τῶν ὀπλῶν μονοχίτωνος ἀσφαλῶς ἀκολουθεῖν* (sc. *ὁ Νασικᾶς φησιν*) *ἅμα καταβιβάζων εἰς τὴν χώραν τὸ στράτευμα*. Primum igitur locum in epistolio sine dubio obtinuit ipse Scipio Nasica et res, quas ipse gesserat, non solum copiose enarravit (cf. Plut. c. 15, ubi legimus Scipionem accuratissime commemorasse numerum militum, quos in expeditione nocturna secum duxerat), sed etiam sua merita summis laudibus extulit. Cuius rei exemplum illustreprehenditur apud Plut. c. 16.

Cum enim Plutarcho teste Polybius narraret a Romanis Scipione Nasica et Q. Fabio Maximo ducibus in Macedonas, qui Pythium et Petram occupaverant, adhuc dormientes impetum factum esse, Scipio Nasica, quo magis eluceret victoria, memoriae prodidit acre proelium in montibus commissum esse seque ipsum fortiter pugnantem Thracis militis pectus hasta percussisse¹⁾. Vix opus est quidquam addere:

1) In expeditione illa contra Macedonas facta cum Scipio rebus a se gestis intemperanter gloriatur, contra Polybius, utpote qui Macedonas adhuc dormientes

adeo res in aperto est; acerrimus enim laudum suarum praedicator et miles vere gloriosus fuisse videtur Scipio ille Nasica. Nec mirum id est. Nam quoniam epistolium illud, sicut exposuimus, neque usui publico nec commilitonibus, qui bello Persico interfuerant, nec posteris patere voluit, quid obstitit, quominus res in Macedonia gestas exornaret uberrimeque amplificaret?

Sed haec hactenus de epistolio illo Scipionis Nasicae; reliquum est, ut in ius vocemus tertium illum auctorem, cuius testimonium in vita Aemilii Paulli compluriens affert Plutarchus. Tertio igitur loco disserendum est:

De Posidonio.

Ac primum quidem cave assentiaris Vossio, qui in libro de historicis Graecis conscripto p. 199 docet hunc Plutarchi auctorem fuisse Posidonium illum praeter ceteros disciplinae Stoicae philosophos insigni gloria florentem. Quam sententiam perversam esse duabus e causis statim apparebit. A Plutarcho enim, ut inde proficiscamur, Posidonius ille cognomine Rhodius, clarissimus Stoicorum, modo simplici nomine, quod est Ποσειδώνιος, citatur (cf. v. Marcell. 1. 30. Pomp. 42. Mar. 1. Cic. 4), modo appellatur ὁ Ποσειδώνιος (cf. v. Fab. Max. 19. Marcell. 9. Mar. 1), modo Ποσειδώνιος ὁ φιλόσοφος (cf. v. Marcell. 20. Mar. 45. Brut. 1); at in vita Aemilii Paulli alius Posidonius quidam aperte inducitur addito pronomine indefinito, quod vocatur, τις (cf. c. 19), quo hunc Posidonium a Stoico illo vel primo obtutu discerni vult Plutarchus.

Huc autem accedit, quod Plutarcho teste (cf. c. 19) alter Posidonius ipse docuit se fuisse aequalem Persae. Quoniam Posidonius Rhodius eisdem temporibus, quibus Cicero et Pompeius floruit atque, sicut iam Bakius de philosopho illo optime meritus declaravit ¹⁾, anno 135 a. Chr. n. natus est, patet Posidonium, quo Plutarchus in Aemilii Paulli vita usus est, minime intellegendum esse philosophum Stoicum.

Perpauca de Posidonio Plutarchus memoriae prodidit. Dicit

ex improvise faciat opprimi, res simpliciter sine ulla iactatione narret, Nissenus (l. 1. p. 268) Polybium digniorem esse, cui fides tribuatur, censet: sine ullo dubio Romanos re vera nocturnum impetum in hostes fecisse, hoc enim consilium iam inde ab initio esse captum (cf. Liv. XLIV 35, 11. 12. 15). Recte Nissenus. At mea quidem sententia Polybius cum Scipione optime congruit et utrique fides habenda est; nam ob id ipsum, quod Scipio Macedonas noctu aggressus est, Romani ab hostibus obstupefactis perterritisque certissimam reportaverunt victoriam.

1) cf. Posidonii Rhodii reliquiae doctrinae. coll. atque illustr. Ianus Bake (Lugd. Bat. 1810) p. 9.

enim Posidonium ipsum testatum esse se eisdem temporibus ac Persen vixisse et rebus in Macedonia gestis interfuisse (*Ποσειδώνιος τις ἐν ἐκείνοις τοῖς χρόνοις καὶ ταῖς πράξεσι γεγονέναι λέγων*, c. 19); praeterea autem Plutarchus eodem loco docet Posidonium illum composuisse Persae historiam compluribus libris.

Iam Bakius omnes Posidonios, qui tum, cum collegit reliquias Posidonii Rhodii, noti erant, diligenter conguessit (quem quidem indicem his temporibus unusquisque nixus inscriptionibus facile auxerit) et coniecit (l. l. p. 254) Posidonium illum Plutarchi auctorem fuisse Posidonium Olbiopolitam. De quo Suidas docet haec: *Ποσειδώνιος Ὀλβιοπολίτης, σοφιστὴς καὶ ἱστορικός. Περὶ τοῦ Ὀκεανοῦ καὶ τῶν κατ' αὐτόν. Περὶ τῆς Τυρκικῆς καλουμένης χώρας. Ἀττικὰς ἱστορίας ἐν βιβλίοις δ'. Αἰβνὰ ἐν βιβλίοις ιά, καὶ ἄλλα τινά*. Quoniam igitur scimus Posidonium fuisse historicum et procul dubio permultos confecisse libros (conferas velim librorum indicem, quem Suidas exhibet): concedendum est nihil per se obstare, quominus ab eodem scriptore etiam Persae historiam compositam esse statuamus. At simul concedendum est Bakii sententiam meram esse coniecturam, quae argumento nullo satis confirmari potest. Neque enim quisquam nisi Suidas, quem in iis praesertim, quae de singulis Posidoniis tradidit, saepenumero omnia confudisse et perturbasse constat — vindicat enim etiam *Περὶ τοῦ Ὀκεανοῦ καὶ τῶν κατ' αὐτόν* librum, quem Rhodii esse certum est, Olbiopolitae: cf. Müllerum, Fr. hist. Gr. III p. 250 —, nos aliqua ex parte certiores facit de Posidonio illo Olbiopolita; qui tamen, ut ita dicam, tantis tenebris occultatus et circumfusus est, ut ne tempus quidem, quo fuerit, certis finibus terminisque possit constitui. Itaque apertum est Bakii coniecturam, si non prorsus abhorret a probabilitate, tamen in opinionibus, quae certis quibusdam argumentis careant, esse numerandam.

Sed iam alias in res inquiramus. Polybio haud ignotum fuisse opus Posidonianum vel hanc ob causam verisimillimum est, quod illum ut scriptorem in historiis componendis semper diligentissimum non facile quidquam fugit; huc autem adde, quod Polybius ipse (III 32, 8) testatur minime ignarum se fuisse librorum, qui de bello Macedonico et rebus Perse regnante gestis erant conscripti¹⁾. At usum esse Polybium opere illo Posidoniano in bello Persico describendo minime probabile est. Neque enim ullo loco Posidonii illius

1) De rebus ad bella Macedonica regesque Macedonum spectantibus peculiares compositos esse libros e. g. elucet e Diog. Laert. V 3, ubi inducitur Straton quidam *ἱστορικός Φιλίππον καὶ Περσέως τῶν Ῥωμαίων πολεμησάντων γεγραφὸς πράξεις*.

nomen a Polybio laudatur neque ullum de fragmentis Polybianis ex illa historia de Perse conscripta fluxisse demonstrari potest. Nec mirum profecto id nobis videtur considerantibus, quo animo Polybius, quo Posidonius in Persen fuerit. Polybium enim malevolum inimicumque Persi saepius se praeuisse et odium in regem Macedonum aperte effudisse iam pridem recte intellexerunt viri docti¹⁾; at contra Posidonius a Macedonum partibus haud ambigue stetit et imprimis Persi omni modo favit.

Sed iam delapsi sumus ad quaestionem de Posidonii fide instituendam. Exstiterant enim qui narrarent Persen iam inde ab initio pugnae ad Pydnam commissae a signis discessisse et salutem fuga petiisse, cum simulavisset sibi esse in animo Herculi sacra facere. Atque in eorum numero, qui regi tantam ignaviam obiecerunt, praeter alios Polybius fuit:

cf. Pol. XXIX 17, 3: *Ὁ δὲ Περσεὺς μίαν ἔχων πρόληψιν, ἣ νικᾶν ἢ θνήσκειν, τότε οὐχ ὑπέμεινε τῇ ψυχῇ, ἀλλ' ἀπεδείλεια, καθάπερ οἱ προόπται τῶν ἱππέων.*

Pol. XXIX 17, 5: *Ὁ δὲ τῶν Μακεδόνων βασιλεὺς, ὧς φησι Πολύβιος, τῆς μάχης ἀρχὴν λαμβανούσης ἀποδειλιάσας εἰς πόλιν ἀφικτάσαστο σκηψάμενος Ἡρακλεῖ θύειν.* (Plut. c. 19.)

At Posidonius Plutarcho (l. l.) teste memoriae prodidit regem neque timore aut ignavia commotum neque per simulationem sacrificii, sed vulnere coactum se recepisse. Iam Nissenus (l. l. p. 269—271) de Posidonii fide historica disputavit; quid nos de ea censeamus, declarabimus omnibus capitibus, quibus Plutarchus e Posidonii auctoritate pendet, satis diligenter accurateque perlustratis. Sed quoquo modo res se habet, perspicuum est Posidonium eo consilio ad scribendum se contulisse et omnia ad id direxisse, ut Persae defensoris partes ageret eiusque obtrectatores refutaret. Ut autem iam inde ab initio speciem fidei auctoritatisque prae se ferret, disertis verbis ostendisse videtur se ipsum rebus in Macedonia gestis interfuisse (cf. Plut. c. 19). Quid opus est pluribus? Ratio totius libri Posidoniani ad Persae defensionem destinati manifesta est: iam Plutarchus consilium Posidonii perspexit; postquam enim quae Posidonius pro Perse disputaverat, rettulit, capitis 19 finem facit his verbis: *Ταῦτα μὲν οὖν ὁ Ποσειδώνιος ὑπὲρ τοῦ Περσέως ἀπολογεῖται.*

Veri simillimum est Posidonium aliquanto post res ipsas gestas, cum Macedonum animi aliqua ex parte placati essent neque quisquam Romanis resistere auderet, illam Persae defensionem suscepisse. Opus

1) cf. Ihne, Hist. Rom. (Lips. 1868—90) III p. 194, not. 3.

autem Posidonianum confectum sine ullo dubio Graeco sermone non tenui erat ambitu, comprehendit enim complures libros (cf. Plut. c. 19). Quam ob rem astipulamur Nissen, qui (l. l. p. 299 sq.) censet Posidonium etiam rerum in Macedonia gestarum, quae Persae regnum praecesserunt (cf. Plut. c. 8. 9), mentionem fecisse. Porro Posidonium non modo usque ad pugnam Pydnaeam accurate descriptam (cf. Plut. c. 19. 20. 21), verum usque ad Persae mortem rerum historiam persecutum esse vel e totius operis titulo, qui fuit *Περὶ Περσέως*, concludere licet.

Denique si quaerat quispiam, utrum pro duce primario habuerit Plutarchus Posidonium necne, respondendum est non ita multa Plutarchum ex illo auctore deprompsisse. Plutarchus enim vitam Aemilii Paulli conscribere in animo habuit, qua ex re apparet huius vitae fontem principalem non fuisse librum de Perse, Macedonum rege, compositum; tum Posidonius ideo Plutarchi auctor minime idoneus fuit, quod ille ut defensor Persae prorsus a Macedonibus stetit, hic ut laudator imperatoris Romani studiosus erat Romanorum.

Absoluta igitur priore huius dissertationis parte sequitur, ut, quoad fieri poterit, investigemus, quibus ex fontibus singula vitae Aemilii Paulli capita fluxerint et primum quidem in c. 2—14, tum in c. 15—27, denique in c. 28—39 inquiremus.

I. De capitibus 2—14.

Capite 2 a Plutarcho laudantur οἱ πλείστοι συγγραφεῖς, qui Aemiliorum familiam¹⁾ fuisse patriciam ac vetustissimam tradidisse dicuntur illisque scriptoribus adiciuntur ἔτι τῶν Πυθαγόρα τὴν Νομᾶ τοῦ βασιλέως παιδευσιν ἀναθέντων²⁾: eos enim gentem illam celeberrimam repetiisse a Mamerc, Pythagorae philosophi filio, qui a gratia et venustate sermonis (δι' αἰμυλλίαν λόγον καὶ χάριν) Aemilii cognomen tulisset³⁾. Quam etymologiam ab annalium scriptore quodam excogitatam esse Nissenus (l. l. p. 298) confidenter statuit nullo tamen argumento addito. Sed in annalibus Romanorum quamquam saepe talia studiorum etymologicorum exempla eduntur,

1) De Aemiliis cf. Drumann, Hist. Rom. (Regiomont. 1834—44) I p. 1 sqq. Klausen 'Aeneas und die Penaten' (Hamb. 1839, 40) II p. 969 sqq.

2) De consuetudine familiaritateque, quae Numae regi cum Pythagora philosopho fuisse fertur, cf. quae diligentissime exposuit Schweigler, Hist. Rom. I p. 560 sqq.

3) cf. Plut. v. Num. 8, ubi iterum ad Mamercum gens Aemilia annectitur.

tamen fere semper in nominibus geographicis aut mythicis versantur explicandis ¹⁾. Ceterum parum credibile est unum ex his scriptoribus, qui plerumque e patriciis generis nobilitate elatis orti sunt (cf. H. Peter, Hist. Rom. rell. p. XXXXIII), vetustissimae illius ac nobilissimae gentis originem a Graeco homine duxisse. Immo tale studium etymologicum Graecum fontem sapit et aperte doctrinam hominis artis grammaticae periti redolet. Confer quaeso v. Fab. Max. 1, ubi Plutarchus nomen Fabiorum, gentis item vetustissimae, sic explicare conatur: . . . *Τινὲς δὲ τοὺς ἀπὸ τοῦ γένους τούτου πρώτους τῇ δι' ὀργυμάτων χρησαμένους ἄγρᾳ Φοδῖους ἱστοροῦσιν ὀνομάζεσθαι τὸ παλαιόν· οὕτω γὰρ ἄχρι νῦν αἱ διωρυγαὶ φόσσαι καὶ φόδεραι τὸ σκάψαι καλεῖται· χρόνῳ δὲ τῶν δεῖν φθόγγων μεταπεσόντων Φάβιοι προσηγορεύθησαν.* Quam etymologiam referendam esse ad Iubam *ἀπάντων ἱστορικώτατον βασιλέων* (cf. Plut. v. Sert. 9), qui grammatices studiosissimus composuit librum, cui erat titulus *Ὅμοιοτητα* ²⁾, recte cognoverunt Soltavius ³⁾ et Sickingerus ⁴⁾. Eidem autem grammatico, cui magnopere placebat Latinorum vocabulorum originem e Graeca lingua repetere (cf. Barth l. l. p. 7), tribuendam esse etymologiam illam de Aemiliis prolatam rectissime coniecit Barthius (cf. l. l. p. 27). Qui quoniam simul argumentis sat firmis comprobavit praecipuum Iubae auctorem Varronem fuisse, non dubitamus, quin etymologia quoque de gente Aemiliorum edita debeatur doctrinae Varronis, qui cum in multis aliis libris tum in eo, quem de lingua Latina conscripsit, a Graecis vocabulis ducenda esse Latina demonstrare studuit. Quae sententia alia re stabilitur. Legimus enim apud Festum p. 23 M. haec: 'Aemiliam gentem appellatam dicunt a Mamercio, Pythagorae philosophi filio, cui propter unicam humanitatem cognomen fuerit Aemylos'. Consentit igitur haec Festi i. e. Verrii Flacci glossa adeo cum verbis Plutarchi, ut statuendum sit utrumque auctorem hausisse ex fonte communi: quem fuisse Varronem ea de causa magna cum probabilitate licet conicere, 'quod verisimillimum est Verrium Flaccum in explicandis cognominibus et nominibus genti-

1) cf. Fab. Pict. fr. 2; Postum. Albin. fr. 3; Cass. Hem. fr. 2. 3; Coel. Antip. fr. 35; Val. Ant. fr. 2; Sisenn. fr. 133. Adde Catonis fr. 46. 50. 56.

2) De Iubae, regis Mauretaniae, libro, quem invidia fortunae perisse maxime dolendum est, conferas egregiam illam Barthii dissertationem 'De Iubae Ὅμοιοτητα a Plut. express. in Quaest. Rom. et in Romulo Numaque' (diss. Gotting. 1876).

3) cf. Soltan 'De font. Plut. in secundo bello Pun. enarrando' (diss. Bonn. 1870) p. 73 sq.

4) cf. Sickinger 'De ling. Lat. apud Plut. et reliquiis et vestigiis' (diss. Heid. 1883) p. 36.

liciis e Varronis auctoritate pendere ¹⁾. Deprehendimus igitur hic doctrinam Varronianam ad Plutarchum per Iubae *ὁμοιότητας* delatam ²⁾.

Sed satis mihi videor dixisse de derivatione illa nominis Aemiliorum; ad reliquam igitur capitis partem accedamus exequiendam. Ac primum quidem Plutarchus postquam Aemiliorum gentem nobilissimam fuisse exposuit, laudibus tollit praeclaram illam mortem, quam L. Aemilius Paullus, Macedonici pater, pro patriae salute fortissime pugnans in proelio Cannensi subiit. Dubitandum non est, quin Plutarchus hanc quidem rem suapte e doctrina depromptam inseruerit; bella enim Punica vel puerulis tam nota fuerunt, ut supervacaneum inutileque sit quaerere, quo ex fonte haec hauserit Plutarchus, quem in hominibus eruditissimis et omni humanitate perpolitis numerandum esse satis constat. Cetera autem, quae Plutarchus de propinquitate, qua Aemilius Paullus cum Scipione Africano Maiore erat coniunctus, et de proprietate studiorum Aemilii memoriae prodidit, Nissenus (l. l. p. 298) ad Polybium referenda esse rectissime arbitratur. His enim in rebus domesticis Plutarchus quem potuit adire auctorem locupletiolem quam Polybium, qui cum Aemilio Paulo eiusque propinquis complures per annos Romae familiarissime vixerat? Atque profecto Plutarchum has ad res narrandas adhibuisse Polybium vel inde apparere nobis videtur, quod diserte ille praedicat Aemilium nunquam plebicolae partes egisse neque unquam captatorem aurae popularis se praeuisse. Quae verba certo quodam tineta colore originem Polybianam aperte redolent. Polybius enim ipse optimatum studiosissimus fautor ac profani vulgi contemptor re vera talem Aemilii Paulli imaginem effinxit (cf. Pol. XXIX 1).

Capite 3 Plutarchus verba facit de aedilitate Aemilii Paulli et auguratu, cui summa diligentia, religione, pietate praeuisse dicitur.

Nissenus (l. l. p. 298) hoc quoque caput ad annalium scriptoris cuiusdam auctoritatem redire audacter contendit, sed iterum ne unum quidem argumentum huius sententiae protulit. Equidem vereor, ut omnino quaestio de fonte, e quo fluxerit hoc caput, ad finem omni ex parte certum possit adduci. Eodem enim iure, quo Nissenus Plutarchum annalium vestigiis institisse putat, dixerit quis Polybium hic statuendum esse Plutarchi auctorem. Sed iam mihi obicentem

1) cf. Reitzenstein 'Verrianische Forschungen' in Comment. philol. Vratislav. I. 4, p. 25.

2) Similis consensus, qui alio loco inter Plutarchum et Verrium Flaccum intercedit, eadem ratione a Barthio l. l. p. 14 sq. inde explicatur, quod uterque Varronem in usum vocavit.

audio: Polybium, cui anxia illa religionis pietatisque erga deos cura maxime propria populi Romani omnesque de dis opiniones ideo in rem publicam introductae videntur, ut profanum vulgus turpissimis cupiditatibus deditum coerceatur (cf. Pol. VI 56), num censes tam accurate de diligentia Aemilii Paulli in rebus sacris administrandis disputasse? Cui adversario haec respondeo: Si Polybius morum indolisque Aemilii Paulli imaginem et veram et lectoribus acceptam gratamque voluit reddere, certe debuit pietatem quoque viri illius curamque rerum sacrarum commemorare. Polybius enim haud ignoravit historias suas cum in Graecorum, tum maxime in Romanorum manibus fore (cf. Pol. XXXII 8)¹⁾: quorum, quoniam populo Romano religio cultusque deorum quasi natura insita erant, procul dubio permultum interfuisse talibus de virtutibus splendidissimis edoceri facile quivis concesserit.

Fortasse igitur Plutarchus narrationem de Aemilii Paulli auguratu a Polybio mutuatus est. Quam ad sententiam bene quadrat, quod Stoicorum, imprimis Chrysippi, secutus doctrinam *εὐσέβειαν* intellegendam esse statuit *θεραπείας θεῶν ἐπιστήμην* (cf. Stob. Ecl. II p. 62, 2 W. Andronic. p. 25, 15. 49. 78²⁾).

Denique ea quoque, quae capite extremo de ratione, qua rem publicam administrari imperiumque geri voluit Aemilius Paullus, Plutarchus protulit, ex historiis Polybianis manasse haud dissimile veri est. Verbis enim Plutarchi, qui Aemilium Paullum nunquam turpibus adulationibus sibi conciliare animos militum conatum esse docet, lux affulgebit adhibitis nonnullis locis (e. g. Plut. c. 13 coll. cum Liv. XLIV 34), quibus, quoniam e Polybio petiti sunt, luculenter apparet re vera Polybium Aemilium finxisse severum praeae disciplinae militaris custodem.

Capite 4 Plutarchus Aemilium Paullum proconsulatum in Hispania gessisse ibique cum indigenis acerrime bellavisse exponit. Atque hoc capite discrepantia sat magna inter Plutarchum et Livium XXXVII 46, 7—8. 57 intercedit. Cum enim Plutarchus aperte doceat Hispanos ab Aemilio bis esse superatos (cf. *Μάχη μὲν οὖν δις ἐκ παρατάξεως ἐνίκησε τοὺς βαρβάρους περὶ τρισμυρίους ἀνελών*), Livius memoriae prodit Aemilium priore pugna inferiorem barbaris sex milia militum amisisse atque hanc maculam priore proelio conceptam altera pugna, e qua victor discessit, eluisse. Quae discrepantia tanta est,

1) cf. Nissen l. l. p. 80. R. de Scala 'Die Studien des Polybios' (1890) I p. 289.

2) Andronici Rhodii qui fertur libelli *Περὶ παθῶν* pars altera de virtutibus et vitiis ed. Schuchhardt (diss. Heid. 1883).

ut alio ex fonte Plutarchum, alio Livium hausisse statuamus necesse sit. Si enim quis censuerit communem aliquem fontem utrique scriptori ante oculos fuisse ac Plutarchum, ut hominem Aemilii Paulli studiosissimum, gravem cladem priore pugna acceptam consulto commutasse in victoriam, vehementer erraverit et maximam intulerit iniuriam Plutarcho. Neque enim unquam Plutarchum, ut virum summae integritatis animi, veritatem mendaciis de industria contaminasse, sed in rerum narrationem sinceram ubique incubuisse quis infitiabitur? Narratio igitur Liviana ex annalium scriptore quodam fluxit, sicut iam Nissenus (l. l. p. 200. 298) recte statuit, cum Plutarchus auctorem sequeretur Aemilio benevolum. Quis fuerit auctor ille Plutarchi, in medio relinquendum est neque tanti momenti esse videtur certi scriptoris nomen afferre; oritur enim altera quaestio multo gravior, utrum Plutarcho an Livio in narratione illa de bellis Aemilii Paulli in Hispania gestis fides tribuenda sit, i. e., ut paucis utar verbis, utrum re vera Aemilius bis Hispanos vicerit necne. Nissenus (l. l. p. 298) nullo argumento nixus Livio, qui Aemilium priore pugna inferiorem barbaris, altera superiorem finxit, ne minimam quidem auctoritatem attribuit. Verum enimvero si res diligenter perpenderit, aliter ac Nissenus iudicabimus. Vel primo obtutu narratio Liviana speciem veritatis multo maiorem habet, quam verba Plutarchi, quibus Aemilii clades priore proelio accepta consulto tegitur. Equidem non dubito, quin re vera priore pugna Hispani Aemilium Paullum superaverint. Nam etsi Nissenus (l. l. p. 94) concedendum est — inde enim, cum de fide Livii iudicaret, profectus esse videtur — in annalibus ita pugnas plerumque descriptas esse, ut initio quidem proelii Romanos esse oppressos, at tum victoriam e manibus hostium ereptam patriae restituisset dicerent, quo praeclarius inde eluceret fortitudo virtusque Romana, tamen hoc loco longe aliter res se habet. Ibi enim minime agitur de uno proelio, quo quidem ineunte dux Romanorum superetur, exeunte victor discedat, sed agitur de duabus Aemilii expeditionibus diversis, quarum prior anno 190 a. Chr. n., posterior anno 189 a. Chr. n. facta est. Huc autem accedit, quod incredibile est annalium scriptores tantam Aemilii cladem, qua sex milia Romanorum perierint, cum ceteri, ut ait Livius, paventes intra vallum compulsi aegre castra defenderent et ad modum fugientium magnis itineribus in agrum pacatum reducerentur, consulto commentos esse et hoc modo toti populo Romano gravissimum probrum ac dedecus intulisse. Quam ob rem narrationem Livianam rectissimam esse et Plutarchae procul dubio praeferendam statuimus. Capite 4 exeunte Plutarchus summam Aemilii Paulli abstinentiam

integritatemque praedicat. Quam laudem deberi Polybio statim colligere poterimus, si ipsius testimonium (XXXII 8) inspexerimus (cf. praeterea Diodor. XXXI 26 et Liv. Per. XLVI). Atque Polybium de Aemilii continentia probitateque copiosius disputasse patet e l. XXXII 8, 4, ubi dicit: *ὑπὲρ ὧν ἡμεῖς τὰ κατὰ μέρος ἐν τοῖς πρὸ τούτων εἰρήκαμεν*, quae verba praecipue ad XVIII 35, 4 sqq. pertinere suspicari licet.

Capite 5 ea, quae ad vitam privatam Aemilii Paulli spectant, exponuntur. Iam supra vidimus percommode evenisse, quod Plutarcho licuit ad Aemilii res domesticas satis dilucide illustrandas locupletissimo uti auctore Polybio. Itaque facimus cum Nissenō (l. l. p. 299), qui provocans ad Pol. XXXII 12 (cf. praeterea XXXII 14) totum fere caput quintum¹⁾ e Polybii historiis manasse censet.

Narrat igitur primum Plutarchus Aemilium Paullum in matrimonium duxisse Papiriam, C. Papirii Masonis (cos. a. 231 a. Chr. n.) filiam, matrem Q. Fabii Maximi et P. Cornelii Scipionis Africani Minoris. Deinde postquam Aemilium cum Papiria illa divortium fecisse exposuit et pauca addidit de causis, quibus discidia inter maritos possint oriri (quae quidem verba excitant memoriam, Coniugalium praeceptorum²⁾), tradit Aemilium alteram uxorem sibi elegerisse: quo ex matrimonio iterum duos filios esse susceptos (cf. Plut. c. 35). Recte Nissenus docet satis notabile esse Plutarchum pariter ac Polybium alterius uxoris Aemilii Paulli nomen memoriae prodere neglexisse: qua ex re apparere illum in Aemilii vita domestica enarranda praeter Polybium aliis fontibus usum non esse. Denique Plutarchus commemorat filias Aemilii Paulli a M. Porcio Catone, Censorii filio (cf. Plut. c. 21), et a Q. Aelio Tubेरone (cf. Plut. c. 28) in matrimonium esse ductas simulque praedicat, quam tenui victu cultuque contenti fuerint Aelii. Quam narratiunculam praeter Plutarchum Val. Max. IV 4, 8 exhibet; cf.

Ἦσαν γὰρ ἑκατάδεκα συγγενεῖς Ἀἴλιοι | Sedecim eodem tempore Aeli fuerunt,
πάντες οἰκίδιον δὲ πᾶν μικρὸν ἦν | quibus una domuncula erat ..., et

1) Necessē est statuamus alienam ab origine Polybiana esse narratiunculam illam, quam Romanus quidam de divortio exprompsisse dicitur. Hanc enim e libro Latina lingua conscripto delibatam esse inde concludendum est, quod Plutarchus ad vocabulum *ὑπόδημα* adicit haec verba: *κάλκιον* (de hac scriptura cf. Sickinger l. l. p. 18; i. e. calceum) *αὐτὸ Ῥωμαῖοι καλοῦσιν*, cuius additamenti origo obscurissima esset, si Plutarcho auctorem Graecum hoc loco subesse putaremus.

2) cf. Volkmann 'Leben, Schriften und Philosophie des Plutarch von Chaeronea' (Berol. 1869). II p. 172 sqq. 176 sq.

αὐτοῖς καὶ χωρίδιον ἐν ἧρκει πᾶσι
μίαν ἐστίαν νέμονται μετὰ παίδων πολ-
λῶν καὶ γυναικῶν.

unus in agro Veiente fundus, minus
multos cultores desiderans quam dominos
habebat, inque Maximo et Flaminio
spectaculi locus.

Quamquam Plutarchus Valerium Maximum certe cognitum habuit — laudat enim eum v. Marcell. 30. Brut. 53 —, tamen vix statuere licebit hunc Plutarchi auctorem fuisse; nam admodum dubium est, num Plutarchus ipse Valerii Maximi opera inspexerit¹⁾. Itaque consensum illum, qui inter Valerium et Plutarchum intercedit, ea ex re explicandum esse arbitramur, quod eiusdem generis fontibus usi sunt, fortasse corpore quodam Memorabilium, quae vocantur. Ceterum cum capitis fine, ubi Plutarchus vehementer queritur, quod rarissime temporibus, quibus ipse fuerit, amor fraternus inveniatur, conferas, si placet, Plut. de frat. am. 1.

Caput 6, quo ineunte et medio Aemilii Paulli bellum contra Ligures gestum, exeunte studia, in quibus Aemilius, cum negotiis publicis vacaret, laborem et operam consumpsit, exponuntur, e Polybii historiis depromptum esse Nissenus (l. l. p. 95. 299) subtiliter demonstravit. Cum longum sit ac supervacaneum totam Nisseni argumentationem repetere, in una tantummodo re notatu dignissima paululum morabimur. Si enim Plutarchi caput cum narratione Liviana (XL 25—28) ex annalibus hausta comparaveris, hoc ipso loco evidentius quam aliis multis cognosces, qualis fuerit molesta ista ineptaque illorum ratio omnis varietatis expers, qua in pugnis describendis uti solebant (cf. Nissen l. l. p. 94 sq.). Atque ea, quae Plutarchus Polybium secutus de bello adversus Ligures gesto memoriae prodidit, sine ullo dubio praeferenda esse narrationi Livianae miro modo exornatae per se manifestum est. Nam cum Plutarchus recte explicet, qua calliditate Romani Ligures devictos tractaverint — narrat enim Romanos moenia urbium captarum diruisse, deinde hostes vetitos esse naves longas habere, tum homines insidiis Ligurum terra marique captos a Romanis esse liberatos, denique rectissime exponit Romanos minime in animo habuisse Ligures funditus extinguere, sed bellicosissima hac gente ut propugnaculo quodam irruptionibus Gallicis obiecto uti voluisse —: omnium harum rerum memoratu dignissimarum ne levissimum quidem vestigium apparet apud Livium.

Capite sexto extremo Plutarchus docet Aemilium Paullum per tempus muneribus rei publicae vacuum totum se dedidisse liberis educandis.

1) cf. Kempf, praef. in Val. Max. (Berol. 1854) p. 44.

Dubium non est, quin Polybius, cui persuasum erat omnium civitatum salutem magnam partem contineri liberis prudenter educandis ¹⁾, de educatione Fabii Maximi et Cornelii Scipionis, adulescentulorum illorum, quibuscum artissimis amicitiae vinculis erat coniunctus, pluribus disputaverit ideoque etiam huius rei materiem Plutarcho praeberit uberrimam. Verba illa Plutarchi, quibus explicat ab Aemilio ut a viro artium Graecarum amantissimo non modo Graecos grammaticos, philosophos, rhetoras, pictores, sed etiam Graecos, qui equos canesque tractare ac rem venatoriam exercere adulescentes docerent, educationi filiorum esse praepositos, bene illustrantur loco Polybiano XXXII 15, ubi legimus: *Τοῦ δὲ πολέμου (sc. Περσικοῦ) λαβόντος κρίσιν ὁ Αἰύκιος καλλίστην ὑπολαμβάνων καὶ τὴν ἄσκησιν καὶ τὴν ψυχαγωγίαν ὑπάρχειν τοῖς νέοις τὴν περὶ τὰ κυνηγέσια, τοὺς τε κυνηγοὺς συνέστησε τοὺς βασιλικοὺς τῷ Σκίπῳ καὶ τὴν ἐξουσίαν τὴν περὶ τὰ κυνηγέσια παρέδωκε τούτῳ πάσαν.*

Capite 7 Plutarchus ad bellum Macedonicum describendum orationem convertit ac primum quidem declarat Romanos Antiocho, Philippo, Hannibale, viris fortissimis potentissimisque superatis aegre tulisse bellum Persicum iam per multum temporis trahi.

Quis est, qui neget victorias Romanorum illis ab imperatoribus reportatas omnibus fuisse notas vel mediocriter imbutis historia Romana? Itaque oleum et operam perdideris, si quaeras, quo ex fonte Plutarchus ea, quae tradidit de Antiocho, Philippo, Hannibale, sumpserit: fluxerunt enim haec ex ipsa Plutarchi doctrina.

Capitibus 8 et 9 inter se aptissime cohaerentibus Plutarchus universam regni Macedonici historiam inde a temporibus Antigoni, potentissimi diadochorum, qui vocantur, usque ad Persae aetatem breviter complectitur. Nissenus (l. l. p. 299) quaestione subtiliter instituta demonstrare studuit Plutarchum cum eis, quae Polybius eisdem de rebus memoriae tradidit, adeo dissentire, ut illum alio ex fonte hausisse necessario statuendum sit simulque suspicatur Plutarchum, cum capita 8 et 9 componeret, ante oculos habuisse Posidonium illum, de quo supra uberius disputavimus. Sane concedendum est harum ipsarum rerum ad historiam Macedonicam spectantium, quae capitibus 8 et 9 exponuntur, Posidonium fuisse auctorem locupletissimum, atque veri simillimum est eum in historia illa de Perse rege conscripta, quae quidem complures libros comprehendit (cf. Plut. c. 19), initia quoque ostendisse, a quibus profectum erat

1) cf. de Scala l. l. p. 18 sqq.

regnum Macedonum. Quare tota Nisseni argumentatione diligenter perpensa non dubitamus assentiri viro doctissimo. Quoniam narratio Plutarchea debetur Posidonio illi, facile intellegitur, cur Plutarchus de apparatu belli, opibus, commeatu ¹⁾, copiis Macedonum accuratissime referat. Etsi igitur, ut iam diximus, non est, quod sententiam Nissenianam impugnemus, tamen de ea parvulum aliquid demendum esse existimamus. Nam perspicuum est finem capitis octavi inde a verbis *ὁ δ' ἀπολειπόμενος υἱὸς αὐτοῦ Περσεὺς κτλ.* neutiquam ex opere Posidoniano manasse. An tu putas a Posidonio, acerrimo Persae defensore, regem appellatum esse hominem pusilli praviue ingenii eique varia vitia animique morbos crimini esse data? Quid? Num credis scriptorem illum de legitima regis origine dubitavisse? ²⁾ Haec quidem certe aliunde mutuatus est Plutarchus, fortasse a Polybio; is enim compluribus locis Persi inexplebilem avaritiam exprobravit (cf. Pol. XXIX 8. 9) similiter ac Plutarchus, qui illustria avaritiae istius exempla attulit (cf. c. 12. 13).

Capite 10 Plutarchus narrat Aemilium Paullum consulem creatum esse eique Macedoniam provinciam delatam esse.

Nissenus (l. l. p. 300) docet narrationem Plutarcheam minime convenire cum Liviana (XLIV 17. 18). Quod quin iure contenderit vir doctus, nemini censeo fore dubium, qui paulo accuratius hanc in rem inquisiverit. Nam praeterquam quod inter Livium et Plutarchum parvulae quaedam levioresque discrepantiae, quas omittimus, occurrunt, dissensio inexplicabilis ea in re cernitur, quod Livius XLIV 17 (eumque secutus Val. Max. I 5, 3) tradit Aemilio, cum consules inter se sortirentur de provinciis, Macedoniam evenisse, contra Plutarchus haud ambigue docet tum nullam provinciarum sortitionem fuisse, sed statim extra sortem extraque ordinem Aemilio Macedoniam delatam esse ³⁾.

1) cf. Plut. c. 8, ubi exacto numero indicatur, quot medimnum frumenti Macedonibus initio belli Persici praesto fuerint; contra Livius XLII 52 exacto illo numero omisso Polybium secutus satis habet dicere et pecuniam et frumentum in decem annos seposita fuisse (cf. Iust. XXXIII 1, 3).

2) Iterum Plutarchus v. Arat. 54 narravit Persen e Gnathaenio, sartrice quadam Argiva, ortum a Philippi uxore suppositum esse (cf. praeterea Aelian. V. H. XII 43).

3) Perspicuum est Plutarchum dignum esse, cui fidem tribuamus. Est enim prudentiae Romanorum, quod illis temporibus, quibus omnium animi summo exitus belli Macedonici metu erant affecti eamque ob causam ipsa comitia habenda maturabantur (cf. Liv. XLIV 17), senatus populusque Romanus non fortunae temeritati sortitionem provinciarum committi voluit, sed statim Macedoniam provinciam gravissimumque bellum cum Perse gerendum Aemilio Paulo, homini virtutis

Dubitandum non est, quin alio auctore Livius, alio Plutarchus usus sit. Itaque iam Nissenus suspicatus est Livium hausisse ex annalibus quibusdam, Plutarchum ex historiis Polybianis, quae quidem sententia me iudice rectissima tamen argumentis est fulcienda.

Ac primum quidem e testimonio Iustini, qui XXXIII 1 narrat Romanos metu tam periculosi belli commotos Aemilio Paulo extra ordinem Macedonicum bellum decrevisse, satis apparet Plutarchum capite 10, ubi idem memoriae prodidit, Polybii vestigiis instituisse; nam Trogus Pompeius in annorum 201—166 a. Chr. n. descriptione e Polybii auctoritate plane pependit (cf. Nissen l. l. p. 305 sqq.).

Deinde ea ex re, quod Diodorus XXX 20, quem in rebus aetatis modo definitae explicandis usum esse eisdem historiis Polybianis satis constat (cf. Nissen l. l. p. 110 sqq.), perinde ac Plutarchus tradit Aemilium Paullum consulem iterum creatum fuisse *περὶ ἐξήκοντα ἔτη*, licet concludere utriusque scriptoris et Diodori et Plutarchi narrationem manasse ex communi fonte, Polybio.

Denique silentio non praetermittendum videtur, quod Plutarchus praedicat Aemilium Paullum, quamquam decreverat a muneribus rei publicae abstinere, tamen, cum omnes propinqui cognatique, ipsi filii, amici potentissimi ei persuasissent, ut precibus populi strenuum imperatorem vehementer desiderantis obsequeretur, tandem assiduis illorum cohortationibus victum iterum consulatum petere animum induxisse. Equidem minime casuitribuendum esse censeo, quod Plutarchus operam propinquorum Aemilii Paulli pro re publica susceptam diligentissime extollit. Cuius rei quae fuerit causa, nonne facillime intellegemus, si statuerimus Plutarchum hoc loco niti historiis Polybii? Is enim cum praecipue inter illos domus Aemilianae propinquos cognatosque versaretur, optime potuit edoceri, quanti fuisset laboris Aemilio persuadere, ut iterum peteret consulatum.

Itaque ex omnibus, quae disseruimus, elucet Nisseni coniecturam, qui Plutarchi caput decimum ex historiis Polybianis fluxisse arbitratur, probandam esse.

Capite 11 memoriae proditur praeclara illa oratio, quam Aemilius Paullus, cum in Macedoniam profecturus esset, apud populum habuit.

Quod caput e Polybio manasse coniecit Nissenus (l. l. p. 300) allato Polybii fragmento (XXIX 1). Atque si diligentius hoc frag-

spectatissimae, extra ordinem mandare in animo habuit. Minime igitur nobis aridet sententia, quam Ihne l. l. III p. 206, not. 1 aperuit: temere enim negat fidem habendam esse Plutarcho.

mentum cum Plutarchi capite comparaverimus, facile cognoscemus rectissime iudicasse Nissenum de fonte Plutarchi.

Idem locus Polybianus, quo quasi fundamento usus Plutarchus Aemilium Paullum verba apud cives facientem finxit, fons erat Livii XLIV 22 (cf. Nissen l. l. p. 263). Is enim compluribus locis, quamquam verba Polybii e consuetudine sua exornavit uberiusque illustravit, tamen non solum de rebus, sed etiam de singulis fere verbis cum fragmento illo Polybiano mirum in modum consentit; confer, si placet, haec:

Pol. XXIX 1

Ἐφη γὰρ αὐτοὺς μὴν ἔχειν διατριβὴν καὶ παρὰ τὰς συνουσίας καὶ παρὰ τὰς ἐν τοῖς περιπάτοις ὁμιλίας, διοικεῖν αὐτοὺς ἐν Ῥώμῃ καθημένους τὸν ἐν Μακεδονίᾳ πόλεμον, ποτὲ μὲν ἐπιτιμῶντας τοῖς ὑπὸ τῶν στρατηγῶν πραττομένοις, ποτὲ δὲ τὰ παραλειπόμενα διεξιόντας.

ἐξ ὧν ὄντη μὲν οὐδέποτε γίνεσθαι τοῖς κοινοῖς πράγμασι, βλάβην δὲ πολλὰς καὶ ἐπὶ πολλῶν γεγενῆναι.

Liv. XLIV 22, 8 sq.

In omnibus circulis atque etiam, si displicet, in conviviis sunt, qui exercitus in Macedoniam ducant, ubi castra locanda sint sciant, quae loca praesidiis occupanda, quando aut quo saltu intranda Macedonia, ubi horrea ponenda, qua terra, mari subvehantur commeatus, quando cum hoste manus conserendae, quando quiesce sit melius. nec, quid faciendum sit, modo statuunt, sed, quidquid aliter, quam ipsi censuere factum est, consulem veluti dicta die accusant.

haec magna impedimenta res gerentibus sunt.

Sed amplificavit Livius, ut iam diximus, orationem Aemilii Paulli. Atque huc pertinet, quod, ut illustre exemplum viri proferret, qui aequum animum et constantem contra omnes rumores omniaque crimina semper servasset, Q. Fabium Maximum ab inferis evocavit. Deinde Livius Aemilii orationem quodammodo contaminavit; facit enim Aemilium dicentem sibi per sortem evenisse Macedoniam provinciam (cf. Liv. XLIV 22, 2—3), cuius sententiae cum Polybiana prorsus discrepantis originem ab annalibus quibusdam repetendam esse supra (cf. p. 20 sq.) exposuimus. Livius igitur haudquaquam anxie haesit in fonte principali exscribendo, sed hunc variis sententiis aliunde petit exornare studuit. At tamen, ut hoc iterum defendamus, fundamenta orationis illius, quam ab Aemilio Paulo haberi Livius facit, posita sunt in historiis Polybianis (XXIX 1). Quamobrem per multis locis Plutarchi verba cum Livianis congruunt.

Capite 12 Plutarchus copiose disputat, quantopere Perses sibi ipse nocuerit turpi sordidaque avaritia.

Initium capitis, ubi exponitur, quae fortunae quaeque suae vir-

tuti Aemilius Paullus debuerit, ipse Plutarchus composuisse videtur ¹⁾. Deinde verba facit de miserrima Persae avaritia, qua rex inductus est, ut Bastarnas, quorum permagnus exercitus, ut arma contra Romanos ferret, iam intraverat in Macedoniam, pacta mercede turpiter fraudaret et hoc modo auxilium fortissimae illius gentis reiceret. Quibus in rebus Plutarchus certo e Polybii auctoritate pendet. Ac primum quidem constat de fraude, quam Perses Bastarnis callide struxerat, disputasse Polybium. Nam postquam avaritiam, qua Perses in Eumenem usus est, uberrime exposuit (XXIX 9), haec addit: ἀκολούθως δὲ τούτοις Περσεὺς καὶ τὰ πρὸς Γαλάτας ²⁾ καὶ τὰ πρὸς Γένθιον * * * Valde dolemus, quod post verba καὶ τὰ πρὸς Γένθιον cetera interciderunt; sed quoquo modo res se habet, perspicuum est Polybium fraudem Bastarnis a Perse rege illatam narravisse. Atque re vera Plutarchum has res explicasse adhibitis Polybii historiis et patet Plutarchi verbis comparatis cum Pol. XXV 6, ubi de habitu moribusque Bastarnarum edocemur ³⁾, et inde colligendum est, quod his de rebus Plutarchus cum Livio XLIV 26, Diodoro XXX 19. XXXI 14, Appiano Mac. 18, qui quidem certo Polybii vestigia presserunt, consentit (cf. Nissen l. l. p. 264. 300). Tradunt igitur Plutarchus, Livius (l. l. § 3), Diodorus (XXXI 14), Appianus ⁴⁾ Bastarnarum venisse viginti milia, decem milia equitum ac parem numerum peditum et ipsorum iungentium cursum equis, ut ait Livius, et in vicem prolapsorum equitum vacuos capien-

1) R. de Scala l. l. p. 179 haec Plutarchi verba: Αἰμίλιον δὲ Παῦλον, ὃς ἐξώρμησεν ἐπὶ στρατείαν, πλοῦ μὲν ἐντυχία καὶ ῥαστώνῃ χρησασθαι πορείας κατὰ δαίμονα τίθημι, σὺν τάχει καὶ μετ' ἀσφαλείας εἰς τὸ στρατόπεδον κομισθέντα e Polybio hausta esse suspicatur, quod ex eis aperte eluceat opinio illa Polybiana fortunae, quam τύχην Graeci vocant, numinis omnes res humanas moderantis. Sed nostra quidem sententia haec coniectura a Scala prolata incertissima est.

2) Polybius gentem illam modo nomine Bastarnarum, modo Galatarum appellat (cf. XXV 6).

3) cf. Pol.

(τῶν Δαρδανίων) περὶ τοῦ πλῆθους τῶν Βασταρῶν καὶ περὶ τοῦ μεγέθους τῶν ἀνδρῶν καὶ τῆς ἐν τοῖς κινδύνοις τόλμης ἐξηγουμένων κτλ.

Plut.

(οἱ Βαστέρται) ἄνδρες ὑψηλοὶ μὲν τὰ σώματα, θαυμαστοὶ δὲ τὰς μελέτας, μεγάλανοι δὲ καὶ λαμπροὶ ταῖς κατὰ τῶν πολεμίων ἀπειλαῖς. atque paulo supra: (ἄνδρες) ἐν ἔργον καὶ μίαν τέχνην μελετῶντες ἀεὶ μάχεσθαι καὶ κρατεῖν τῶν ἀντιταττομένων.

4) Quod Appianus Bastarnis nomen Getarum imposuit, recte Nissenus (l. l. p. 264) interpretatus est; Appianus enim gentes trans Danubium habitantes Getas appellat (cf. praef. c. 4. Illyr. 4).

tium ad pugnam equos. Porro Plutarchus, Livius (l. l. § 7), Diodorus (XXX 19) bene concinunt, quod memoriae produnt Bastarnarum exercitum in Maedica consedissee. Denique Plutarchus, Livius (l. l. § 4), Diodorus, Appianus etiam eo loco, ubi de mercede Bastarnis pacta disserunt, in universum inter se conspirant. Atque accuratissime haec tradunt Livius et Appianus:

Hi pacti erant eques denos praesentes aureos, pedes quinos, mille dux eorum.

ἐδόκει Κλοῖλῳ μὲν τῷ ἡγεμόνι
δοθῆναι χιλίους χρυσοὺς στατη-
ρας, ἵππεϊ δ' ἐκάστῳ δέκα, καὶ
τὰ ἡμίσεα πεζῶ.

Quod autem Diodorus XXX 19 mercedem pactam fuisse εἰς πεντακόσια τάλαντα dicit, apparet illum minime singula aera singulis militibus ducique Bastarnarum promissa numero omni ex parte absoluto et exacto significare, sed solum totius mercedis summam quodammodo adumbrare voluisse.

Dignum est, quod commemoremus secundum Plutarchi verba Bastarnas a Perse postulasse mille aureos in singulos duces (καθ' ἑαστον ἡγεμόνα χιλίους). Quamvis iure negari non possit Plutarchum hac in re cum ceteris auctoribus prorsus dissentire (hi enim omnes semper unius Bastarnarum ducis mentionem faciunt), tamen hac sola ex discrepantia minime licet concludere Plutarchum non adisse Polybium, Livii, Diodori, Appiani auctorem; nam quattuor his scriptoribus haud dubie subesse communem fontem, Polybium, inde apparet, quod, sicut supra declaravimus, inter eos aliis locis consensus satis memorabilis deprehenditur. Quam ob rem rectissime Nissenus (l. l. p. 300) discrepantiam illam levitati socordiaeque Plutarchi crimini dedit. Nam profecto Plutarchum hoc loco fontem parum diligenter in usum suum convertisse vel ea in re cernitur, quod tradere neglexit, quantum pecuniae singulis militibus gregariis, cum equitibus, tum peditibus pollicitus esset Perses.

Sed iam ad finem capitis 12 exequendum accedamus. Ibi enim Plutarchum, cum Persae avaritiam liberalitati et ingenuitati maiorum, Philippi et Alexandri, gravissime opponeret, quo magis regis humilitas et abiectus animus eluceret, ante oculos habuisse historias Polybianas Nissenus (l. l. p. 300) insigni ingenii acumine intellexit. Quam comparisonem inter Persen, hominem illiberalis mentis, eiusque maiores, qui pecuniam quasi vilissimam supellectilem pro nihilo putabant, haud inepte institutam re vera Polybio debere facile cognoscitur collato Diod. XXX 9, 2. 21, 3, qui quidem secutus procul dubio Polybium eandem exhibet comparisonem. Semper Polybius permagna indignatione sordidae regis Macedonum avaritiae incensum se prae-
bet

(cf. Pol. XXVIII 9. XXIX 8. 9) neque mirum est, quod hoc quoque loco in Persen divitiarum turpiter sitientem sic invehitur: *Καὶ ταῦτ' ἔπραττεν οὐ Λυδῶν τις οὐδὲ Φοινίκων γεγονώς, ἀλλὰ τῆς Ἀλεξάνδρου καὶ Φιλίππου κατὰ συγγένειαν ἀρετῆς μεταποιούμενος, οἱ τῷ τὰ πράγματα τῶν χρημάτων ὠνητά, μὴ τὰ χρήματα τῶν πραγμάτων ἡγεῖσθαι πάντων ἐκράτησαν.*

Capite exeunte ipse Plutarchus, ut exemplo comprobet, quam parvi Alexander Magnus divitias ceteraque bona externa aestimaverit, memoriae prodit clarissimum illum Macedonum regem, cum in Indiam expeditionem faceret et milites videret divitiis Persarum valde onustos, omnem praedam cremari iussisse, ut exercitus ad bellum iret expeditus tamquam vinculis solutus. Quae narratiuncula ex auctore nescio quo deprompta iterum legitur v. Alex. 57. Videmus igitur Plutarchum in vitis parallelis componendis usum esse singulis excerptis undique collectis, quae occasione data modo hic, modo illic adhibuit.

Capite 13 Plutarchus primum quidem narrat non modo Bastarnarum exercitum, sed etiam Genthium, Illyriorum regem, qui mercede trecentorum talentum pacta Macedonibus auxilio se esse venturum promiserat, a Perse turpissime esse deceptum. Quas res ad foedus inter Persen Genthiumque ictum spectantes a Polybio copiose esse expositas, apparet e fragmento XXIX 3. 4 (cf. praetera Diod. XXX 9), ubi trecentorum illorum talentum mentio fit; atque praeterea Polybium tradidisse Genthium a Perse postremo mercede illa sordide esse fraudatum cognosci potest e loco Polybiano iam supra laudato (XXIX 9 extr.). Quare vel his de causis aliqua cum probabilitate coniecerit quispiam hoc quoque capite Plutarchum Polybio, quem adhuc habuit pro duce primario, usum esse. At hoc quidem loco certissimis argumentis potest evinci historias Polybii fuisse fontem Plutarchi (cf. Nissen l. l. p. 265. 300). Ordiamur, si placet, a conferendis eis, quae Plutarchus, Livius XLIV 27, Appianus Illyr. 9. Mac. 18 de perfidia Persae exposuerunt.

Plut.	Liv. XLIV 27, 8 sq.	App. Mac. 18
<p>Οὐ γὰρ μόνον ἀπέπεμψε τοὺς Γαλάτας ψευσάμενος, ἀλλὰ καὶ Γένθιον ἐπάρας τὸν Ἰλλυριὸν ἐπὶ τριακοσίοις ταλάντοις συναφασθαι τοῦ πολέμου τὰ μὲν χρήματα τοῖς παρ' αὐτοῦ πεμφθεῖσι προῦθῃκεν</p>	<p>Eadem avaritia Gentium regem sibi alienavit. nam cum trecenta talenta Pellae missis a Gentio numerasset, signare eos pecuniam passus est; inde decem talenta ad Pantauchum (cf. c. 23) missa eaque praesentia dari regi</p>	<p>Ὅτι Γένθιος βασιλεὺς Ἰλλυριῶν ἐνδὸς ἔθνονος προσοίκον Μακεδόσι, Περσεὶ συμμαχῶν ἐπὶ τριακοσίοις ταλάντοις, ὧν τι καὶ προειλήφει, ἐσέβαλεν ἐς τὴν ὑπὸ Ῥωμαίοις Ἰλλυρίδα καὶ πρέσβεις περὶ τούτων πρὸς</p>

ἡρθημένα καὶ κατασημή-
νασθαι παρέσχεν·

ὥς δὲ πεισθεὶς ἔχειν ἄ-
ήτησεν ὁ Γένθιος ἔργον
ἀσεβὲς καὶ δεινὸν ἔδρασε
(πρέσβεις γὰρ ἐλθόντας
Ῥωμαίων πρὸς αὐτὸν συνέ-
λαβε καὶ κατέδησεν).

ἡγούμενος ὁ Περσεὺς οὐ-
δὲν ἔτι δεῖσθαι τῶν χρη-
μάτων τὴν ἐκπολέμωσιν,
ἅλντα τοῦ Γενθίου προδε-
δωκότος ἔχθρας ἐνέχουσα
καὶ διὰ τηλικαύτης ἀδικίας
ἐμβεβληκότος ἐαυτὸν εἰς
τὸν πόλεμον, ἀπεστέρησε
τὸν κακοδαίμονα τῶν τρια-
κοσίων ταλάντων καὶ περι-
εῖδεν ὀλίγῳ χρόνῳ μετὰ
τέκνων καὶ γυναικὸς ὡς ἀπὸ
νεοττιᾶς ἀρθέντα τῆς βασι-
λειᾶς ὑπὸ Λευκίου Ἀνικίου
στρατηγοῦ πεμφθέντος ἐπ'
αὐτὸν μετὰ δυνάμεως.

iussit; reliquam pecuniam
signatam Illyriorum signo
portantibus suis praecipit,
parvis itineribus veherent.

Gentius exigua parte pe-
cuniae accepta cum assidue
a Pantancho ad lacessen-
dos hostili facto Romanos
stimularetur (cf. Pol. XXIX
4), M. Perpennam et L.
Petilium legatos, qui tum
forte ad eum venerant, in
custodiam coniecit.

hoc audito Perseus con-
traxisse eum necessitatem
ratus ad bellandum utique
cum Romanis ad revocan-
dum, qui pecuniam porta-
bat, misit velut nihil aliud
agens, quam ut quanta ma-
xima posset praeda ex se
victo Romanis reservaretur.

cf. Liv. XLIV 32, 4.

αὐτὸν ἐλθόντας Περπένναν
καὶ Πετίλιον ἔδωκεν.

App. Illyr. 9

Περσεὶ δὲ Γένθιος Ἰλλυ-
ριῶν ἐτέρων βασιλεὺς ἐπὶ
χρημασί συνεμάχει καὶ ἐς
τοὺς Ῥωμαίων Ἰλλυριοὺς
ἐνέβαλε καὶ πρέσβεις Ῥω-
μαίων πρὸς αὐτὸν ἐλθόν-
τας ἔδωκεν αἰτιώμενος οὐ
πρέσβεις ἀλλὰ κατασκό-
πους ἐλθεῖν.

App. Mac. 18

ὃν ὁ Περσεὺς ἀισθό-
μενος οὐκέτι τὰ λοιπὰ τῶν
χρημάτων ἔπειμπε ὥς ἦδη
καὶ δι' αὐτὸν Ῥωμαίοις
πεπολεμωμένον.

App. Illyr. 9

Ἀνίκιος δὲ Ῥωμαίων
στρατηγὸς λέμβους τε τοῦ
Γενθίου τινὰς εἶλεν ἐπι-
πλεύσας καὶ κατὰ γῆν αὐτῷ
συνενεχθεὶς ἐκράτει τὴν
μάχην ὁ δὲ (sc.
Ἀνίκιος) αὐτὸν ἐπιθαρρύ-
νων κατεπτήχοντα ἀνίστη
καὶ καλέσας ἐπὶ ἐστίασιν
ἀπιόντα ἀπὸ τοῦ δειπνου
προσέειπε τοῖς ὑπερέταις
ἐς φυλακὴν ἐμβαλεῖν. καὶ
τόνδε μὲν ἐς θρίαμβον
ἅμα τοῖς παισὶν ὁ Ἀνίκιος
ἐς Ῥώμην ἤγαγε κτλ.

Quibus locis diligenter perlustratis vix quemquam poterit fugere
Plutarchum, Livium, Appianum prorsus inter se congruere. Porro
Plutarchus et Livius (XLII 51) ea in re concinunt, quod uterque
eundem numerum copiarum Macedonum praebet. Denique similitudo
sat magna intercedit inter verba, quae Plutarchus quaeque Livius
(XLIV 34) ab Aemilio Paulo apud milites Romanos facta memoriae
prodidit, cf.

τὸν στρατὸν ὁρῶν δυσανασχετοῦντα
καὶ λόγῳ πολλὰ διαστρατηγούντα τῶν
ἀπράκτων, ἐπετίμωσεν αὐτοῖς καὶ παρ-
ήγγειλε μηδὲν πολυπραγμονεῖν μηδὲ
φροντίζειν, ἀλλ' ἢ τὸ σῶμα τὸ ἑαυτοῦ
καὶ τὴν ναυοπλίαν ἑκαστον, ὅπως ἐνεργὸν
παρίξει καὶ χρήσεται Ῥωμαικῶς
τῇ μάχῃ τὸν καιρὸν παραδόντος
τοῦ στρατηγοῦ.

unum imperatorem in exercitu pro-
videre et consulere, quid agendum sit,
debere nunc per se, nunc cum his, quos
advocarit in consilium; qui non sint ad-
vocati, eos nec palam nec secreto iactare
consilia sua. militem haec tria curare
debere, corpus ut quam validissimum et
pernicissimum habeat, arma apta, cibum
paratum ad subita imperia.

Si igitur, quae hucusque disputata sunt, paucis comprehendere
voverimus: dubium non est, quin narratio Plutarchi et Livii et,
sicut supra vidimus, Appiani ad unum referenda sit auctorem, quem
quidem fuisse Polybium statuamus necesse est¹⁾.

Caput 14 dividendum est duas in partes, quarum altera usque
ad verba πρὸς τὸ κενούμενον, altera usque ad capitis finem pertinet.

Ac priore in parte Plutarchus docet in Olympo, magno monte
et arboribus consito, Aemilii Paulli iussu, cum milites siti cruciarentur,
puteis fossis liquidam multamque aquam effluxisse. Quibus in rebus
quoniam Plutarchus cum Livio (XLIV 33) consentit, manifestum est
utrumque hic quoque eodem auctore, Polybio, usum esse. Ceterum
statuendum est iure optimo Plutarchum id pressisse, quod Aemilius
Paullus e viriditate silvae rectissime conclusit ibi uberrimos aquae
fontes esse²⁾, quam rem Livius prorsus silentio praetermisit. Itaque
videmus hoc loco doctrinam Polybianam a Plutarcho diligentius
prudentiusque esse compilatam, quam a Livio; hoc igitur loco plane
aliter res se habet atque capite 13, ubi non a Plutarcho, sed a Livio
Polybium accurate adhibitum esse intelleximus.

Altera capitis 14 parte inde a verbis Καίτοι τινὲς οὐ φασιν κτλ.
Plutarchus fusius disputat de origine et natura aquae fontanae: quae
doctrina non e Polybio, quem adhuc Plutarchus in usum convertit,
hausta, sed ex libro aliquo physico excerpta esse videtur.

1) Quamquam inter Plutarchum et Livium paucae quaedam discrepantiae
intercedunt, tamen haudquaquam impedimur, quominus putemus utrumque eodem
usum esse fonte; dabimus enim crimini discrepantias illas nimiae Plutarchi ne-
glegentiae. Itaque e. g. summae socordiae est, quod Plutarchus totum Mace-
donum peditatum e phalangitis compositum fingit, cum Livius (XLII 51) duo genera
peditum recte statuat et phalangitas ab aliis peditibus aperte disiungat (cf. Nissen
l. l. p. 300). Atque similiter negligentem se praebuit Plutarchus, cum trium rei
militaris commutationum, quas Aemilius Paullus instituit (cf. Liv. XLIV 33),
secundum tantummodo, atque hanc perverse, narrare satis haberet (cf. Nissen
l. l. p. 300).

2) cf. Plut. v. Pomp. 32, ubi similissime Pompeius loca fontibus abundantia
indagasse dicitur.

II. *De capitibus* 15—27.

Capite 15 Plutarchus accedit ad exponendas res, quas Aemilius Paullus in Macedonia gessit usque ad Persae regis deditionem (c. 15—27).

Ac primum quidem exentienda sunt capita 15 et 16 artissime inter se cohaerentia, quibus explicatur Persen, postquam P. Cornelius Scipio Nasica et Q. Fabius Maximus, maior filiorum Aemilii Paulli, Macedonas audaci expeditione circumvenerunt, de loco opportunissimo depulsum et coactum esse Pydnam se recipere. Iam Nissenus (l. l. p. 300) recte cognovit, etiamsi mentio Scipionis Nasicae, cuius ipsa verba c. 15 et 16 laudantur, deesset, tamen comparata narratione Polybiana, quae est apud Livium XLIV 35 (cf. Nissen l. l. p. 267 sq.), facile intellecturos nos esse illis quidem capitibus Plutarchum non Polybium, quem adhuc pro duce primario habuit, adhibuisse. Exstant enim inter Plutarchum Liviumque complures discrepantiae ac gravissimae, quas nunc recensebimus. Plutarchus igitur, ut hac ab re ordiamur, narrat aditum in Macedoniam, qui erat per Perrhaebiam iuxta Pythium et Petram, initio fuisse incustoditum (c. 15) et tum demum, cum perfuga Cretensis nuntiasset Macedonas a Romanis circumveniri, duodecim milia militum Milone duce missa esse, qui properarent saltus illos occupare (c. 16); contra Livius (XLIV 32, 9. 35, 11) tradit iam inde ab initio angustias illas a tribus Macedonum ducibus cum quinque milibus militum fuisse occupatas.

Deinde aliter Plutarchus, aliter Livius regionem, ubi nocturnus ille impetus in Macedonas factus est, describit; cf.

Plut.

(Αἰμίλιος) τῷ μὴ φυλάττεσθαι τὸν τόπον ἐλπίσας μᾶλλον ἢ δι' ἣν οὐκ ἐφυλάττετο δυσχωρίαν καὶ τραχύτητι δείσας ἐβουλεύετο.

Liv. XLIV 35, 11

Cum loca non iniqua esse dicerent, praesidiis autem regiis obsideri, spem cepit, si nocte improvise valida manu adgressus necopinantis esset, deici praesidia posse.

Tum Scipionem Nasicam et Q. Fabium Maximum duces expeditionis illius ultro se obtulisse Plutarchus memoriae prodit et sic pergit: *Ἡσθεῖς οὖν ὁ Αἰμίλιος δίδωσιν αὐτοῖς οὐχ ὅσους Πολύβιος εἴρηκεν, ἀλλ' ὅσους αὐτὸς ὁ Νασικᾶς λαβεῖν φησι.* Qui locus gravissimus maximique momenti est: habemus enim hic certissimum testimonium Scipionis Nasicae, qui ipse praepositus erat expeditioni illi. Is igitur ipse perhibuisse dicitur se contra Macedonas opprimendos duxisse Italicorum extraordinariorum tria milia et sinistrum cornu e quinque milibus militum compositum; quibus ad-

ditos esse centum viginti equites ac praeterea auxiliorum Thracum et Cretensium ducentos.

Sed alium militum numerum, ut ait Plutarchus, Scipioni Nasicae tribuerat Polybius. Quamquam ipsis Polybii verbis nusquam traditum est, quantus fuerit ille numerus, tamen audemus asseverare numerum Polybianum exstare apud Livium XLIV 35, 14, qui narrat ab Aemilio Paulo Scipionem Nasicam et Q. Fabium Maximum cum quinque milibus delectis militum Heracleum missos esse. Hanc autem discrepantiam, quae inter Plutarchum Liviumque manifesto intercedit, haud ita gravem esse contendere studet Nissenus (l. l. p. 268); dicit enim: 'Da (bei Livius) die Erzählung des Weiteren über die Unternehmung verloren gegangen ist, so lässt sich nicht ersehen, ob nicht noch von der Flotte oder anderweitige Verstärkungen hinzugekommen sind'. Atque similiter annotat Weissenbornius ad Liv. XLIV 35, 14, fortasse, quoniam capite 35 exeunte aperta exstet lacuna, ibi Livium narrasse manum, cui Scipio Nasica praeerat, aliis copiis auctam esse. At talis sententia non modo nullis argumentis confirmari potest, sed ne verisimilis quidem est. Postquam enim a Livio (XLIV 35, 14) copiae Scipionis Nasicae exacto numero definitae et paragraphis sequentibus proelia, quibus Aemilius hostes lacessivit, exposita sunt, neutiquam probabile est extremo capite additamentum illud, quod Nissenus et Weissenbornius postulant, accessisse. Satis vero constat hoc loco viros doctissimos Plutarchi verba: *Αἰμίλιος δίδωσιν αὐτοῖς οὐχ ὅσους Πολύβιος εἶρηκεν, ἀλλ' ὅσους αὐτὸς ὁ Νασικᾶς λαβεῖν φησι*, cum inde conicerent a Polybio maiorem quandam militum manum tributam esse Scipioni Nasicae, quam is ipse in epistolio illo dixerat, perperam interpretatos esse. Scitu enim opus est pronomina *τοσοῦτος* — *ὅσος* haud raro idem valere, quod vernaculi sermonis pronomina 'so wenig — wie'. Quae interpretatio ad sententiam nostram optime quadrat. Perspicuum enim est Polybium (cf. Liv. XLIV 35, 14) docuisse Aemilium Paullum Scipione duce contra Macedonas quinque milia militum misisse, quem numerum admodum exiguum Plutarchus auctoritatem secutus Scipionis Nasicae — is enim, quoniam ipse expeditioni illi prae fuerat, multo certior videbatur testis — mutavit.

Sed etiam aliis in rebus Plutarchus cum Livio, qui quidem historias Polybianas expressit, discrepat; cf.

Plut. c. 15

... κατεστρατοπέδευσε (sc. ὁ Νασικᾶς) παρὰ τὸ Ἡράκλειον, ὡς δὲ ταῖς

Liv. XLIV 35, 14

(Aemilius Scipionem Nasicam et Q. Fabium Maximum)... Heracleum mittit

ναυοὶ μέλλων ἐκπεριπλεῖν καὶ κυκλοῦ-
σθαι τὸ στρατόπεδον τῶν πολεμίων.

velut classem consensuros ad maritu-
mam oram interioris Macedoniae, quod
in consilio agitatum erat, vastandam.

Atque iterum Plutarchus c. 16 Scipionis Nasicae narrationem Polybianae opponit in explicando nocturno impetu illo contra Macedonas Pythium Petramque tenentes facto: quibus de rebus iam supra (cf. p. 8 sq. et 28) disputavimus.

Denique Plutarchus et Livius in eis, quae de natura regionis Pydnaeae tradunt, inter se pugnant; cf.

Plut. c. 16 extr.

Ὁ δὲ τόπος καὶ πεδῖον ἦν τῇ φάλαγγι
βάσεως ἐπιπέδον καὶ χωρίων ὁμαλῶν
δεομένη καὶ λόφοι συνεχεῖς ἄλλος ἐξ
ἄλλον τοῖς γυμνητέουσι καὶ ψιλοῖς
ἀναφυγὰς καὶ περιδρομὰς ἔχοντες.

Liv. XLIV 37, 10—11

... regi prompta defensio erat, ...
quod eo loco signa constituisset (sc.
hostis), quo phalanx, quam inutilem vel
mediocris iniquitas loci efficeret, promo-
veri non posset.

His igitur discrepantiis, quae inter Plutarchum et Livium inveniuntur, nixus rectissime Nissenus (l. l. p. 267 sq. 300) statuit Plutarchum ex epistolio illo Scipionis Nasicae hausisse, Livium Polybii vestigiis instituisse.

Pauca addenda sunt de capitis 16 fine, quem e Polybio fluxisse Nissenus (l. l. p. 300) censet. Dicit enim vir doctissimus, ut eius ipsa verba afferamus, haec: 'Der Schluss des Kapitels, von der makedonischen Seite handelnd, ist wol dem Polybios entnommen, welcher als Corrector der Übertreibungen des römischen wie des makedonischen Berichterstatters von Plutarch verwandt wird, dem er, wo die Beiden nicht unmittelbar selbst theilhaftig sind, grösseres Vertrauen schenkt.' Concedendum est per se nil ob stare, quominus putemus hanc partem capitis 16 inde a verbis *Τούτων δὲ τῷ Περσεὶ προσπεσόντων κτλ.* usque ad verba *ὡς εὐθὺς ἐξ ἐφόδου τοῖς Ῥωμαίοις ἀπαντήσων* ex historiis Polybianis manasse; sola enim, ut hoc statim addamus, haec capitis 16 pars respicienda est, quoniam ultimam inde a verbis *Ὁ δὲ τόπος κτλ.* minime e Polybio depromptam esse apparet, si diligenter comparaveris Livium (XLIV 37, 10—11), qui Polybium secutus, ut modo vidimus, prorsus aliter ac Plutarchus regionem Pydnaeam depinxit. Sed iam redeamus ad sententiam Nissenianam. Argumentis igitur sat firmis negari non potest fortasse partem illam capitis 16 certis finibus supra circumscriptam ad Polybium redire; is enim, ut homo artis bellicae peritissimus, saepenumero similiter atque hoc loco Plutarcheo, ubi legimus: *πειρᾶσθαι μάχης ἀναγκαῖον ἦν, ἢ τῷ στρατῷ σκεδασθέντι περὶ τὰς πόλεις δέχεσθαι τὸν πόλεμον, ἐπεὶ περ ἅπαξ ἐμβέβηκε τῇ χώρᾳ, δίχα πολλοῦ φόνου καὶ νεκρῶν*

ἐκπεσεῖν μὴ δυνάμενον, sententias suas exponere solebat (cf. Pol. II 29. V 98. IX 12—21). At perspicuum est etiam Scipionem Nasicam hoc modo disputare potuisse de dira necessitate, qua Macedonum rex inter spem metumque fluctuans tum coactus est Pydnam se recipere ibique proelio decertare. Sed tertia quoque res excogitari potest. Facile enim coniecerit quispiam Plutarchum accuratissimam notitiam rerum, quae ante pugnam in Persae castris acciderunt, debuisse Posidonio illi; is enim, ut supra exposuimus, ipse testatus est se interfuisse rebus in Macedonia gestis eamque ob causam fortasse in amicis numerandus est, a quibus Persae regis animum ad pugnam incitatum esse Plutarchus narrat. Sed iam relinquamus hunc locum satis lubricum; videmus igitur certum aliquem auctorem, e quo Plutarchus res illas sumpserit, indagari non posse. Proinde ea in re acquiescimus, quod enucleavimus longe plurima eorum, quae Plutarchus capitibus 15 et 16 memoriae prodidit, petita esse e Scipionis Nasicae epistolio.

Caput 17, de quo tribus partibus (§§ 1—4, §§ 5—7, §§ 8—9) constitutis disputabimus, e Scipionis Nasicae epistolio fluxisse Nissenus (l. l. p. 300) confidenter asseverat, sed hanc opinionem certis argumentis ac probabilibus confirmare neglexit. Nobis quidem, ut statim sententiam nostram aperiāmus, nondum omnia de capite 17 satis explorata videntur ideoque cautiore iudicio hic opus esse censemus.

Nissenus ut demonstret Polybio (quem media capitis 17 parte Plutarchi auctorem procul dubio fuisse infra declarabimus) hoc caput minime tribuendum esse, conferri iubet Liv. XLIV 36, qui certo ex historiis Polybianis pendeat. Docet enim Nissenus — iterum ipsa eius verba afferre placet, quo magis eluceat viri doctissimi sententia — haec: 'Die besondere Hervorhebung der ἡγεμονικοὶ νεανίσκοι und ihrer Kampflust fehlt bei Polybios (sc. nach der Darstellung des Livius), und Scipio ist hier handelnde Person und damit in Plutarchs Augen glaubwürdiger als jener. Ferner stimmt die Antwort des Aemilius an Nasica bei Beiden nicht; nach diesem giebt er gleich den Grund, weshalb er sich auf keine Schlacht einlässt, an, nach Polybios am folgenden Tage in ausführlicher Rede vor einem Kriegsrat.'¹⁾ Prius Nisseni argumentum, quod nullius est momenti, refutare supervacaneum arbitror, proinde iam alterum examinemus. Sed ne hoc quidem probabile est. Minime herele vero Nissenus evicit Livii capita XLIV 38. 39, ubi Aemilius Paullus inducitur copiosissima oratione in consilio exponens, cur pridie pugnam committere cunctatus

1) cf. Liv. XLIV 38. 39.

sit, e Polybio fluxisse. Saepissime enim Livius non solum inseruit magnificas splendidasque orationes simplici narrationi, quam in fonte repperit, sed etiam ipsas res gestas ita disposuit certaue serie digessit, ut evaderet occasio orationes inserendi. Itaque valde dubium nobis videtur, num iam apud Polybium fuerit fundamentum orationis illius (Liv. XLIV 38. 39), quam Aemilius apud duces exercitus habuisse dicitur, neque potest diiudicari, utrum Polybium an Scipionem Nasicam secutus sit Plutarchus in prima capitis 17 parte.

Sed iam ad alteram accedamus, ubi narratur nocte, quae proelium ad Pydnam commissum praecessit, lunam defecisse ¹⁾. Nissenus (cf. l. l. p. 266. 301) putat etiam hac in re Plutarchum niti auctoritate Scipionis Nasicae. At hoc loco Plutarchum non Scipionis, sed Polybii vestigia pressisse facile apparebit, si verba Plutarchi comparaveris cum fragmento Polybiano:

cf. Pol. XXIX fr. 16

Ὅτι τῆς σελήνης ἐκλείπουσας ἐπὶ Περσέως τοῦ Μακεδόνοιο ἐκράτησεν ἡ φήμη παρὰ τοῖς πολλοῖς, ὅτι βασιλέως ἔκλειπιν σημαίνει. καὶ τοῦτο τοῖς μὲν Ῥωμαῖοις εὐθαρσεστέρους ἐποίησε, τοῖς δὲ Μακεδόνας ἐταπείνωσε ταῖς ψυχαῖς.

Plut.

φρίκη καὶ θάμβος τὸ στρατόπεδον (sc. τῶν Μακεδόνων) κατεῖχε καὶ λόγος ἡσυχῇ διὰ πολλῶν ἐχώρει βασιλέως τὸ φάσμα σημαίνειν ἔκλειπιν.

Fac tecum reputes Polybium et Plutarchum exhibere eandem imaginem eisdem verbis expressam: uterque enim, ut Graecis utamur verbis, dicit τῇ σελήνῃ ἐκλείπουσῃ quodammodo significatam esse βασιλέως ἔκλειπιν (cf. Herod. VII 37, qui ἐκλείπει τοῦ ἡλίου indicari facit ἔκλειπιν τῶν πολλῶν). Quodsi recordamur vocabulum 'ἐκλείπειν' coniunctum cum illa ad verbum 'ἐκλείπειν' relatione his solis Polybii Plutarchique locis ²⁾ idem valere atque 'interitum' de hominibus dictum, iam pro certo licet affirmare ab omni probabilitate abhorre, si quis cum Nisseno statuat casu quodam et Polybio et Scipioni Nasicae in mentem venisse eandem proponere imaginem. Nonne vel primo obtutu multo verisimilius est putare Plutarchum totam hanc de lunae defectu narrationem deprompsisse e Polybio? Livius, qui

1) De tempore defectus lunae cf. Ideler 'Handbuch der mathematischen und technischen Chronologie' (Berol. 1826). II p. 104 sq. Zech 'Preisschriften, gekrönt und herausgeg. von der Fürstl. Jablonowski'schen Ges. zu Leipzig' 1853. p. 35. 49 sq.

2) Geopon. I c. 8 Περὶ τῆς τοῦ Κυνὸς ἐπιτολῆς, ubi (p. 39 N) verba βασιλέως ἔκλειπιν eodem sensu inveniuntur usurpata atque 'interitus regis', licet omittere, quoniam hic non simul ratio habetur verbi ἐκλείπειν.

XLIV 37 de lunae defectu verba facit eoque in capite, ut Nissenus (l. l. p. 265 sq.) demonstravit, annales quosdam consuluit — in annalibus talia prodigia diligentissime memoriae prodita esse inter omnes constat —, addit C. Sulpicium Gallum, tribunum militum secundae legionis, exercitu ad contionem vocato praedixisse defectum illum eiusque causam, ne Romani metu perterrerentur, e rerum natura repetiisse et explanasse.¹⁾ Polybius autem nihil tradidisse videtur de illa Sulpicii Galli praedictione; huius enim neque in fragmentis Polybianis, neque apud Plutarchum aut Iustinum (XXXIII 1, 7), quos in eclipsis descriptione Polybium secutos esse constat, ullum vestigium exstat. Si quaerat forte quis, cui Polybius (XXIX 16) debuerit notitiam prodigii, respondendum est verisimile esse Polybium aut ipso a Sulpicio Gallo certiore esse factum aut tribuni illius libro astronomico usum esse, quem Plinius in indice fontium libro secundo naturalis historiae adhibitorum laudavit (cf. praeterea Plin. N. H. II 53).

Restat, ut capitis 17 finem excutiamus, ubi Aemilius lunae deficienti undecim vitulos immolavisse et prima luce alterius diei Herculi sacra fecisse traditur. Non tanta confidentia, quantam Nissenus prae se fert, audemus diiudicare, utrum e Scipione Nasica an e Polybio haec capitis pars sit derivata. Tamen concedimus omnia, quae capite 17 extremo exponuntur, indoli Scipionis haud male convenire, sicut e. g. haec verba: *αὐτὸς δὲ (sc. ὁ Αἰμίλιος) τὴν ἀπόκλησιν καὶ περιφορὰν ἀναμένων τοῦ φωτός, ὅπως μὴ κατὰ προσώπου μαχομένοις αὐτοῖς ἔωθεν ὁ ἥλιος ἀντιλάμποι, παρῆγε τὸν χρόνον ἐν τῇ σκηνῇ καθεζόμενος ἀναπεπταμένη πρὸς τὸ πεδῖον καὶ τὴν στρατοπέδειαν τῶν πολεμίων*; consentaneum enim est Scipionem magnopere cupivisse omnibus in rebus prudentiam Aemilii Paulli, quocum, ut supra vidimus, propinquitatis amicitiaeque vinculis erat coniunctus, quam splendidissime elucere. Atque aliam ansam huius partis capitis 17 Scipioni vindicandae inveniemus in quaestione de capite 18 instituenda comparatis verbis *τὰ σημεῖα νίκην ἀμυνόμενοις ἔφραζεν* cum capitis 18 loco quodam. Proinde iam ad caput hoc progrediamur.

Capite 18 ineunte exponitur initium pugnae ad Pydnam commissae. Quibus de rebus Plutarchus duplicem praebet memoriam, Livius medium quendam locum obtinet. Cf.

1) C. Sulpicium Gallum fuisse peritissimum cognitionis siderum memoratur apud Cic. de sen. 14, 49; de off. I 6, 19 et Plin. N. H. II 53. 83.

Plut.

A

Περὶ δὲ δειλὴν οἱ μὲν αὐτοῦ φασὶ τοῦ Αἰμιλίου τεχνάζοντος ἐκ τῶν πολέμων γενέσθαι τὴν ἐπιχειρήσιν ἀχάλινον ἵππον ἐξελάσαντας ἐμβαλεῖν αὐτοῖς τοὺς Ῥωμαίους καὶ τοῦτον ἀρχὴν μάχης διωκόμενον παρασχεῖν.

B

οἱ δὲ (sc. φασὶ) Ῥωμαίων ὑποζυγίων χορτάσματα παρακομιζόντων ἄπτεσθαι Θορῆκας, ὧν Ἀλέξανδρος ἡγεῖτο, πρὸς δὲ τούτους ἐκδρομὴν ὀξεῖαν ἐπτακοσίων Λιγύων γενέσθαι· παραβοηθούντων δὲ πλείονων ἑκατέροις οὕτω συνάπτεσθαι τὴν μάχην ἀμφοτέρων.

Liv. XLIV 40, 3 sq.

narrat utraque in ripa fluminis, quod inter Romanorum et Macedonum erat castra, praesidia posita esse, ut copiae tuto possent aquari; deinde Livius (§ 7) sic pergit: 'Cum otium ad flumen esset neutris lacescentibus, hora circiter nona iumentum e manibus curantium elapsum in ulteriorem ripam effugit. quodcum per aquam ferme genus tenuis altam tres milites sequerentur, Threces duo id iumentum ex medio alveo in suam ripam trahentes * *, altero eorum occiso receptoque eo iumento ad stationem suorum se recipiebant. octingentorum Thracum praesidium in hostium ripa erat. ex his pauci primo aegre passi popularem in suo conspectu caesum ad persequendos interfectores fluvium transgressi sunt, dein plures, postremo omnes, et cum praesidio * * *'

Plutarchi prior narratio (A) cum capite, quod praecedat, aptissime cohaerens ita est composita, ut iterum emergat prudentia Aemilii Paulli hostes dolo in proelium producentis. Quam ob rem Nissenum (l. l. p. 268/9. 301) secuti censemur hoc loco Scipionem Nasicae propinquum Aemilii, necessario auctorem Plutarchi statuendum esse. Nunc quidem verbis τοῦ Αἰμιλίου τεχνάζοντος ἐκ τῶν πολέμων γενέσθαι τὴν ἐπιχειρήσιν satis illustrantur verba illa capituli 17 τὰ σημεῖα νίκην ἀμυνομένοις ἔφραζεν. Apparet enim Scipionem narravisse auspiciis esse praedictum Aemilium fore victorem, si non ipse, sed Perses initium fecisset configendi; inde igitur explicatur, quod Scipio iam capite 17 Aemilium, nimirum memorem auspiciorum, inducit impetum hostium expectantem, capite 18 hostes artificio ad pugnam lacescentem fingit.

Alterius vero narrationis (B), qua casu quodam initium pugnae factum esse explicatur et qua, quod ad fontem indagandum haud parvi est momenti, Thracum, sociorum Macedonum, dux ille, qui primus Romanos aggressus est, ipso nomine appellatur, auctor haud dubie fuit Posidonius (cf. Nissen l. l. p. 270. 301).

Livium medium quandam locum tenere cognoscimus. Consentit enim cum Scipione Nasica, quod narrat iumentum e manibus Romanorum in ulteriorem fluminis ripam elapsum hostibus occasionem configendi praebuisse, at minime Aemilium facit consulto iumentum illud e manibus emittentem, sed contra, sicut Posidonius, casui eam rem tribuit.

Dubium non est, ut hoc statim addamus, quin simplex illa narratio Liviana e Polybio petita (cf. Nissen l. l. p. 266. 268. 301) digna sit, cui fidem habeamus.

Plutarchus postquam rettulit, quae Scipio Nasica quaeque Posidonius de pugnae initio tradiderunt — omittimus sententiam Peteri, qui l. l. p. 86 not. 4 auctores, quos Plutarchus c. 10 verbis οἱ μὲν — οἱ δὲ inducit, Polybium et Scipionem Nasicam intellegendos esse temere suspicatur —, ingentem Persae regis exercitum adventantem describit. Expressam hic imaginem ac vividissimis, ut ita dicam, coloribus pictam Plutarchus effinxit; adventus enim Macedonum sociorumque ad Romanorum castra celeriter tendentium oculis tam dilucide subicitur, ut paene non narrari, quae gesta sunt, sed rem ipsam geri credas. Quis igitur est, qui neget planam hanc illustremque narrationem ortam esse a viro, qui ipse rebus interfuit, nimirum a Scipione Nasica? Cuius testimonium ipse Plutarchus laudat; cf. *πρῶτοι δ' οἱ Θρᾷκες ἐχώρουν, ὧν μάλιστα φησιν (sc. ὁ Νασικᾶς) ἐκπλαγῆναι τὴν ὄψιν, ἄνδρες ὑψηλοὶ τὰ σώματα, λευκῷ καὶ περιλάμποντι θυρεῶν καὶ περικημίδων ὀπλισμῷ μέλανας ὑπενδεδυμένοι χιτῶνας, ὁρθὰς δὲ ῥομφαίας βαρυσιδήρους ἀπὸ τῶν δεξιῶν ὤμων ἐπισείοντες*. Quare quoniam narrationis partes singulae inde a verbis ὁ μὲν οὖν Αἰμίλιος ὥσπερ κυβερνήτης τῷ παρόντι σάλῳ καὶ κινήματι τῶν στρατοπέδων τεκμαιρόμενος τὸ μέγεθος τοῦ μέλλοντος ἀγῶνος ἐκ τῆς σκηνῆς προῆλθε καὶ τὰ τάγματα τῶν ὀπλιτῶν ἐπιὼν παρεθάρρυνεν κτλ. aptissime inter se cohaerent, conicere licet totum caput inde a verbis illis modo allatis e Scipionis epistolio fluxisse. His autem finem capituli 17, ubi legimus αὐτὸς δὲ (sc. ὁ Αἰμίλιος) . . . παρήγε τὸν χρόνον ἐν τῇ σκηνῇ καθ' ἐξόμενος κτλ. optime excipit luculenter apparet.

Denique ea ex re, quod Plutarchus c. 18 Scipione usus est auctore, explicandum est huic eximium tribui locum; cf. ὁ δὲ Νασικᾶς ἐξιππασάμενος πρὸς τοὺς ἀκροβολιζομένους ὁρᾷ πάντας

ὅσον οὕτω τοὺς πολεμίους ἐν χερσὶν ὄντας. Huius enim rei, qua nos quidem fere nil lucramur, tantummodo ad ipsum Scipionem spectantis etsi nullus locus erat apud Polybium aut alium scriptorem belli Macedonici, tamen in epistolio illo facillime mentio fieri potuit; nam Scipio, quoniam, sicut supra exposuimus, acerrimus erat suarum laudum praedicator, minime gravabatur sibi ipsi, quoad poterat, praecipuam assumere gloriam.

Sequitur, ut loquamur de capite 19, quod maximi momenti ponderisque esse statim patebit: est enim quodammodo cardo, in quo vertitur omne iudicium de fide historica Posidonii illius faciendum. Atque quaestionem de fontibus, e quibus hoc caput manaverit, in universum recte iam Nissenus (l. l. p. 301) absolvit; prior enim capitis pars Polybio debetur (cf. Pol. XXIX 17, 1), altera Posidonio.

At tamen restat quaestio difficillima, utrum Polybio an Posidonio fidemtribuendam esse censeamus. Quam controversiam eo accuratius perpendere debemus, quod hac quaestione expedita absolutaque non solum de fide auctoritateque Posidonii, sed etiam de moribus Persae iudicabimus.

Polybius igitur, sicut iam supra breviter exposuimus, memoriae prodidit Persen, cum simulasset se Herculi sacra facere in animo habere, iam inde ab initio pugnae turpiter exercitum deseruisse ac salutem fuga petiisse, contra Posidonius, ut grave illud crimen reiceret, prorsus aliter rem se habere tradidit. Is enim Plutarcho (c. 19) teste docuit Persen neque timore aut ignavia commotum neque sacrificii simulatione inani usum e pugna discessisse, immo vero, quamquam pridie equi ungula in crure fuisset vulneratus et amici vehementer dehortarentur, tamen in pugna equum adduci iussisse ac, quamvis non indutum thorace, ad phalangem equitasse; ibi autem utrimque volantibus telis iaculum ferreum in regem esse adactum, quod, quamquam mucrone eum non attigisset, sed ex obliquo iuxta latus eius sinistrum transvolasset, impetu tamen motus tunica discissa carnem ita perstrinxisset, ut obscura sugillationis nota diu remaneret. Iam videmus quodammodo Polybium et Posidonium inter se consentire. Uterque enim ipsam regis fugam testimonio confirmat nec Posidonius quidem it infitias regem e pugna fugisse (nisi forte putas consulto leniore vocabulo, quod est ἀπελθεῖν, pro asperiore φυγεῖν Posidonium usum esse), sed id praecise negat Posidonius Persen iam inde ab initio rem turpissimam honesto nomine tegentem fugae se mandasse. Sane si Perses tam humiliter nequiterque se gessisset, summa contemptione dignus esset: proinde cave regem, ut aiunt iudices, indicta causa condemnes!

Ac primum quidem considerantibus nobis Persen ad id locorum, etsi nimis cunctanter rem contra imperatores Romanos gessit, tamen manu fortem semper se praestitisse (cf. e. g. Liv. XLII 59, 4), accusatio illa Polybiana, quam Livius quoque (XLIV 42) sequitur, vel primo aspectu suspicionem dat ¹⁾, praesertim cum praeterea reputemus Polybium Persi minime fuisse ²⁾.

Deinde narrationem Posidonianam attente perlustrantes miramur summam diligentiam, qua usus ille regis vulnerationem descripsit; omnia enim, quae de ea proferuntur, tam dilucida tamque perspicua sunt, ut magnam veritatis speciem prae se ferant. Quid? quod auctor ipse, quamquam in Persae defensionem omni studio incubuit, tamen vulnus illud haud ita grave fuisse concessit? Nonne contra Posidonius, ut regis fuga excusaretur, veritatem egressus vulnus illud vehementissimum ac paene mortiferum fuisse statuere debuit? At minime, etsi plurimum pertinuisset ad Persen defendendum, talibus mendaciis Posidonius veritatem obscuravit.

Quae cum ita sint, iure de scriptoris illius fide dubitare nequeas; nos quidem censemus re vera Persen initio pugnae interfuisse, tum demum vulnere accepto a signis discessisse. Probamus igitur Posidonii narrationem, repudiamus Polybianam. Neque mirum est, quod Polybius tantam ignaviam Persi crimini dedit. Apertum enim est Polybium, cum ad pugnam Pydnaeam accederet describendam, ut omnibus de rebus ad proelium illud spectantibus certior fieret, eos Romanorum adisse, qui ipsi in Macedonia dimicaverant; quos Polybii auctores imaginem Persae minime honorificam reddidisse nec dubitasse regem turpissimae ignaviae accusare facile intellegitur. Atque quod Polybius tradidit Persen simulasse se Herculi sacrificia facere velle, ea in re aliquid veri fortasse inest. Nam quoniam sub vesperum demum et casu proelium committi coeptum est, haud incredibile videtur regem ratum nullum Romanorum impetum Macedonibus imminere Pydnam, quae urbs parvo spatio distabat a castris Macedonum, mane se contulisse, ut ibi sacra faceret. Quam rem postea a Romanis Persi malevolis cum regis fuga conexam esse non mirabile est.

Priusquam quaestionis de capite 19 institutae finem faciamus, id videtur monendum esse. Quamquam enim narratione Polybiana reiecta plane a Posidonio stamus, tamen noli putare nostra sententia

1) Recte hoc loco Ihne l. l. III p. 212 commemorat similiter Hannibalis virtuti omnes fere scriptores Romanorum obrectasse et semper populi Romani animum alienum fuisse ab aequitate, liberalitate, magnanimitate in hostes exercenda.

2) cf. Ihne l. l. III p. 194 not. 3.

Persen omnino ignaviae mollitiaeque crimine absolvendum esse. Nam minime est regis generosi magnanimique levi vulnere accepto in ipso discrimine temporis, ubi de totius populi salute armis decertatur, turpiter suos deserere. At tamen, ut hoc iterum premamus, crimen illud multo gravius, quod Polybius Persi intulit, a rege debemus amoliri.

Capite 20 pugna ad Pydnam commissa copiose describitur. Quod caput ex opere Posidoniano delibatum esse Nissenus (l. l. p. 270. 301) arbitratur eique in universum assentimur. At tamen accuratius quaestioni hoc de capite instituendae operam dabimus, ut cognoscamus, num iure ac merito Nissenus (l. l. p. 270) hoc loco in Posidonium invehatur. Narrat enim Plutarchus capitis initio, quod quidem e Posidonio haustum esse satis constat ¹⁾, primos Pelignos praeter ceteros Romanorum milites insigni fortitudine florentes phalangem dirumpere frustra conatos esse (cf. Liv. XLIV 41, 9. 42, 8): Macedonas enim sarissis praelongis, quarum vim nec scutum, nec thorax potuisset sustinere, corpora Pelignorum percussisse et supra capita reiecissee. Iam videamus, quid de hac Posidonii narratione Nissenus (l. l. p. 270) censeat. Dicit igitur vir doctissimus haec: 'Ganz ungeheuerlich ist c. 20 der Zusammenstoss der Peligner mit den makedonischen Peltasten ausgeschmückt. Jene suchen umsonst mit heldenmütiger Aufopferung die Phalanx zu durchbrechen: sie werden durch und durch gestossen und ihre Leichen von den Makedonern über die Köpfe weg in die Höhe geschleudert natürlich so, dass sie dann hinter der Phalanx wieder zu Boden fielen. Kraftexperimente eines Herkules würdig: nach Pol. ιη 12 ragt die Sarisse 10 Ellen vor, der Zwischenraum zwischen den Händen nebst dem Endstück beträgt 4 Ellen; wie viel Pferdekraft mag nun wol ein solcher Makedoner besessen haben, um einen von der Lanze durchbohrten Mann in voller Rüstung in die Höhe und einige 20 Schritt fortwerfen zu können? Man sieht, der gute Poseidonios ist jedenfalls nicht selber dabei gewesen und musste entsetzlich leichtgläubig sein, um sich solchen Blödsinn aufbinden zu lassen'. Audacter igitur

1) Conferas velim, quo modo robori invicto Macedonum opposita sit insania rabiesque Pelignorum: 'Οἱ μὲν γὰρ (sc. Πελιγνοί) ἐκκρούειν τε τοῖς ξίφεσι τὰς σαρίσας ἐπειρώωντο καὶ πύξιν τοῖς θυρεοῖς καὶ ταῖς χερσὶν αὐταῖς ἀντιλαμβανόμενοι παραφέρειν, οἱ δὲ τὴν προβολὴν κρατυνόμενοι δι' ἀμφοτέρων καὶ τοὺς προσπίπτοντας αὐτοῖς ὅπλοις διελαύνοντες, οὔτε θυρεοῦ στέγοντος οὔτε θώρακος τὴν βίαν τῆς σαρίσσης, ἀνερρίπτουν ὑπὲρ κεφαλὴν τὰ σώματα τῶν Πελιγνῶν καὶ Μαροονικινῶν κατ' οὐδένα λογισμόν, ἀλλὰ θυμῷ θηριώδει πρὸς ἐναντίας πληγὰς καὶ προῦπτον ὡς θορυμένων θάνατον'.

Nissenus denegat Posidonium pugnae interfuisse. Nos quidem viro doctissimo neutiquam astipulamur.

Nam primum quidem non est, cur dubitemus de ipsius Posidonii testimonio, qui diserte professus est se illis temporibus vixisse et res in Macedonia gestas vidisse (Plut. c. 19). Deinde ea ex re, quod Posidonius in descriptione illius Pelignorum impetus veritatem excedit (nam hoc crimine scriptorem liberari minime volumus), haud quaquam licet conicere Posidonium non interfuisse pugnae. An tu putas nunquam ipsos testes oculatos, qui vocantur, res in maius extollere et necesse esse statuamus Posidonium omnia illa, quae de ingentibus Macedonum viribus narrat, ab aliis acceperisse?

Porro Plutarchus exponit prima Romanorum acie interfecta repulsos esse eos, qui proxime steterant, at simul addit haec: καὶ φυγὴ μὲν οὐκ ἦν, ἀναχώρησις δὲ πρὸς ὅρος τὸ καλούμενον Ὀλόκρον. Quis est, qui audeat asseverare haec verba deberi Posidonio? Quid enim intererat Posidonii Romanorum fugam tam diligenter tantaque cura excusare? Nonne illius, ut scriptoris Macedonum studiosissimi, permultum interfuit cladem, quam initio quidem Romani acceperunt, ardentissimis exornare coloribus? Perspicuum igitur est illa verba deprompta esse ex auctore, qui plane a Romanis stetit; is utrum Polybius an Scipio Nasica fuerit (alius enim iure vix in mentem veniat), in medio est relinquendum.

Sed Plutarchus postquam auctorem illum rebus Romanorum faventem secutus pauca illa verba quasi per parenthesin narrationi inseruit, statim ad fontem primum redit et, sicut ait ipse, Posidonii vestigiis ingressus memoriae prodit Aemilium Paullum, cum Romanos vidisset cedentes, acerbissimo affectum dolore vestem discidisce. Quam narratiunculam absurdam ridiculamque esse Nissenus (l. l. p. 270) censet; dicit enim vir doctissimus Aemilium Paullum in animo habuisse victoriam ab hostibus reportare, non muliebriter ingemiscere. At haec Nisseni sententia plane nil valet. Sane in animo habuit fortissimus ille dux Romanorum superare Macedonas atque ipsa ea in re, quod vestimentum discidit, certum aliquod consilium secutus est. Aemilius enim haud ignoravit tum, postquam Romani nonnullas clades ac gravissimas in Macedonia acceperunt, omnia in discrimine esse et optime meminerat ob id ipsum se esse consulem creatum, ut periculosissimo bello contra Persen, potentissimum regem, gerendo tandem felicem imponeret finem. Itaque tum imperator vestem discidit, ut milites doceret, quantopere percussus esset clade illa Pelignis illata, ac simul ut exercitum ad summam fortitudinem incitaret. Hoc enim imprimis egisse videtur ille

similiter ac Caesar, cum ad Rubiconem flumen apud milites verba faceret, vestem discidisce et sic fidem exercitus implorasse animosque militum inflammasse dicitur (cf. Sueton. Caes. 33). Quare tantum aberat, ut Aemilius Paullus veste discissa muliebriter ingemiscentem se praeberet, ut contra consulto considerateque ita se gereret.

Sed iam accedamus ad capitis 20 finem, ubi declaratur, quo artificio Romani phalangem devicerint. Argumenta satis probabilia, quibus demonstretur certus auctor, quem expresserit Plutarchus, hoc loco nos deficiunt. Quod Nissenus (l. l. p. 270. 301) suspicatur ad Posidonii auctoritatem referendum esse finem capitis illum, non habemus, cur hanc viri doctissimi sententiam quamvis argumentis non confirmatam impugnemus; at simul profiteamur, si forte alius quis statuerit illam de excidio phalangis narrationem Scipioni aut Polybio deberi, nos quidem non esse contradicturos. Polybio enim usum esse Plutarchum facile inde concluderit quispiam, quod biographus prorsus hic cum Livio congruit, quem ex historiis Polybianis pendere certissimum est (cf. Liv. XLIV 41, 4 cum Pol. XXIX 17, 2. Nissen l. l. p. 266/7). Legimus enim apud utrumque, et Livium et Plutarchum 'nullam, ut ait ille (XLIV 41, 6), evidentiore causam victoriae fuisse, quam quod multa passim proelia erant, quae fluctuantem turbarent primo, deinde disiecerunt phalangem, cuius confertae et intentis horrentis hastis intolerabiles vires sunt'. Sed, ut iam diximus, certo nomine auctorem Plutarchi hoc quidem loco appellare non possumus.

Capitis 21 priore parte narratio continetur de egregia fortitudine, quam M. Porcius Cato Licinianus, Censorii filius, Aemilii Paulli gener, praestitisse dicitur. Hunc enim adolescentem gladium, dum pugnat, amissum magno certamine cum hostibus inito tandem recuperavisse Plutarchus memoriae prodit. Eadem autem narratio iterum occurrit in Catonis maioris vita Plutarchea (c. 20) neque dubium est, quin utroque loco Plutarchus eundem despoliaverit auctorem (cf. Plut. v. Aem. c. 12, ubi similem statuimus conexum inter Plut. l. l. et v. Alex. 57). Nissenus (l. l. p. 301/2) putat narrationem illam de Catonis virtute fluxisse e Scipionis Nasicae epistolio, quae sententia nobis quidem arridet. Perspicuum enim est Catonis virtutem fuisse in omnium ore, qui pugnae ad Pydnam commissae interfuerant, quin etiam Aemilius ipse dicitur summa admiratione fortissimi adolescentis affectus esse (cf. Plut. Cat. mai. l. l.); quid igitur mirum, quod Scipio quoque in epistolio iure ac merito mentionem fecit praeclari illius facinoris? Nonne verisimillimum est Scipionem ipsum fuisse in numero amicorum familiariumque, quos Cato ad

gladium recuperandum arcessivit?¹⁾ Prorsus igitur eandem sequimur sententiam ac Nissenus eamque ob causam magnopere dolemus, quod vir doctissimus praeterea alio loco aliam protulit coniecturam minime probabilem. Obiter enim (l. l. p. 307) dicit, quamvis veri simile sit e Scipionis Nasicae epistolio excerptam esse narrationem de Catonis fortitudine, tamen concedendum esse fortasse eam ex epistola a M. Porcio Catone patre ad filium data manasse, ubi illud egregie factum summis laudibus ornatum esse legimus (cf. Cat. mai. l. l.). At nonne plane incredibile est a Catone patre illa in epistola insigne filii facinus tam accurate tamque copiose fuisse explicatum, quam est in v. Aem. c. 21 et Cat. mai. l. l.²⁾

Exeunte capite 21 Plutarchus memoriae prodidit electam trium milium Macedonum manum a Romanis funditus esse extinctam. Quod autem Livius (XLII 51) docet initio belli Persici delecta fuisse et viribus et robore aetatis duo tantummodo Macedonum milia: haec discrepantia inde explicanda est, quod Livius l. l. Polybium secutus est (cf. Nissen l. l. p. 254), Plutarchus Scipionem Nasicam, qui, quo magis eluceret Romanorum gloria, numerum delectorum Macedonum in pugna ad Pydnam commissa occisorum augere non dubitavit. Nasica enim haud ita diligens fuisse videtur in numeris constituendis, sicut facile intelleges, si comparaveris, quae tradita sunt de hominibus utrimque in pugna Pydnaea interfectis; cf. Plutarchum, qui perhibet:

1) cf. Plut. ἐπέδραμε τὴν μάχην (sc. ὁ Κάτων), εἰ τινὰ πον φίλον καὶ σπνήθη κατῖδοι φράζων τὸ συμπεσὼν αὐτῷ καὶ δεόμενος βοηθεῖν.

2) Dubitandum non est, quin narrationi Plutarchae ex auctore, qui ipse rebus gestis interfuit, haustae fides tribuenda sit; nam quae alii de Catonis fortitudine illa tradiderunt, incredibilia ineptaque sunt. Mirum in modum Iustinus XXXIII 2 totam rem exornavit. Postquam enim exposuit Catoni, quem Macedones cum horrido clamore circumstetissent, acriter pugnanti subito, dum hostium procerum quandam petit, gladium e manu elapsum in mediam hostium cohortem decidisse, sic pergit: 'ad quem (sc. gladium) recipiendum umbone se protegens inspectante utroque exercitu (!) inter hostium mucrones sese immersit recollectoque gladio multis vulneribus exceptis ad suos cum clamore hostium revertitur. Huius audaciam ceteri imitati victoriam peperere'. Similiter atque Iustinus rem narrat Frontinus, Strat. IV 5, 17. Qui quod Catonis gladium e vagina excidisse tradit, perabsurdum est. Eadem enim absurditas invenitur apud Val. Max. III 2, 16, quem ad locum Drumannus l. l. V. p. 150 not. 36 rectissime haec ait: 'Val. Max. III 2, 16 meint, das Schwert sei ihm aus der Scheide gefallen, wo es allerdings in den heissesten Augenblicken nicht an seiner Stelle war!' Ceterum a Valerio Maximo l. l. totam rem perversissime redditam planeque perturbatam esse, iam intellexerunt Kempfius (Val. Max. Fact. et. dict. mem. libr. IX rec. et em. Carol. Kempfius. Berol. 1854) nota ad l. l. addita ac Nissenus (l. l. p. 307).

cecidisse Macedonum plus quam viginti quinque milia,

„ Romanorum { centum teste Posidonio,
octoginta „ Scipione Nasica.

deinde cf. Livium XLIV 42, 7, qui Polybium secutus (cf. Nissen l. l. p. 269) tradit:

caesa esse Macedonum ad viginti milia (praeterea undecim milia
capta),

„ „ Romanorum non plus centum (praeterea vulneratos
aliquanto plures).

Profecto non est mirum, quod Scipio Nasica, qui a Romanorum stetit partibus, Macedonum quidem occisorum numerum in maius auxit, Romanorum minuit.

Capite 22 exponitur Romanos, postquam hostium exercitum per quindecim milia passuum persecuti sunt, tandem nocte iam appropinquante in castra laeto cum clamore rediisse, at tamen Aemilium summo dolore fuisse affectum, quod P. Cornelius Scipio filius nusquam repertus in pugna atrocissima videretur periisse; sero tandem, cum omnes de eius salute iam desperassent, adulescentem fortissimum paucis comitatum amicis et hostium sanguine perfusum praeclaris facinoribus perpetratis revertisse. Quod caput e Scipione Nasica manasse Nissenus (l. l. p. 302) confidenter statuit, sed sententiam suam argumentis satis certis confirmare neglexit. Sane verisimile est in Scipionis epistolio res quoque, quae pugna commissa victoriaque reportata acciderunt, commemoratas esse, nec dubitamus, quin facinora illa Scipionis Aemiliani in epistolio summis laudibus sint celebrata: at hac ipsa ex re minime necesse est coniciamus Plutarchum hoc loco auctore usum esse Scipione Nasica. Nostra quidem sententia hoc capite Plutarchus Polybium expressit. Ac primum quidem re vera Polybium illius fortitudinis Scipionis Aemiliani mentionem fecisse patet ex Liv. XLIV 44 et Diod. XXX 22, qui nixi procul dubio historiis Polybianis has res rettulerunt. Conspirant igitur inter se Livius et Diodorus — e. g. uterque praedicat Scipionem, cum talia virtutis documenta daret, decimum septimum annum egisse (cf. praeterea Plut. *ἔτι δ' ἀντίπαιδα τὴν ἡλικίαν*) et uterque tradit adulescentem adoptione fuisse nepotem Scipionis Africani Maioris — atque idem intercedit consensus notabilis inter Plutarchum et Livium Diodorumque. Conferas velim haec:

Plut.
*αὐτὸν δὲ τὸν στρατηγὸν μέγα πένθος
εἶχε.*

Liv.
Consulem . . . ne sincero gaudio frueretur, cura de minore filio stimulabat.

Plut.

Οὗτός ἐστι Σκηπίων ὁ τοῖς Ἰννο-
μένοις Καρχηδόνα καὶ Νομαντίαν κατα-
σκάψας καὶ πολὺν πρῶτος ἀρετῆς τότε
Ῥωμαίων γεγόμενος καὶ δυνηθεὶς μέ-
γιστον.

Liv.

P. Scipio is erat, Africanus et ipse
postea deleta Carthagine appellatus,
naturalis consulis Pauli filius, adoptione
Africani nepos.

Plut.

Δνεῖν γὰρ νίων αὐτοῦ στρατευομένων
ὁ νεώτερος οὐδαμοῦ φανερός ἦν, ὃν
ἐφίλει τε μάλιστα καὶ πλείστον εἰς ἀρε-
τὴν φήσει προῦχοντα τῶν ἀδελφῶν
ἑώρα.

Diod.

Οὐ μὴν ἀλλὰ τούτου εὐρεθέντος * * εἰς
τὴν παρεμβολήν, ἀπελύθη τῆς ἀγωνίας
ὁ ὕπατος, ἔχων οὐ πατρὸς πρὸς νίον,
ἀλλὰ καθάπερ ἑρωμανῇ τινα διάθεσιν
πρὸς τὸ μειράκιον.

Itaque vel his de causis verisimillimum est Livium, Diodorum,
Plutarchum adhibuisse communem fontem, Polybium; sed accedunt
aliae causae atque, ut mihi videntur, gravissimae. Plutarchus enim
hoc loco simillime ac Polybius (XXIX 18) mores indolemque Scipionis
Aemiliani describit; cf.

Plut.

Θυμοειδῇ δὲ καὶ φιλότιμον ὄντα τὴν
ψυχὴν, ἔτι δ' ἀντίπαιδα τὴν ἡλικίαν,
παντάσας ἀπολωλέναι κατεδόξαζεν
(sc. ὁ Αἰμίλιος) ὑπ' ἀπειρίας ἀναμχ-
θέντα τοῖς πολέμοις μαχομένοις.

Pol.

Ὁ δὲ νέος ὢν κομιδῇ καὶ πρωτόπειρος
τῶν κατὰ πόλεμον ἔργων, καὶ νεωστὶ
γενόμενος τῆς ἐπὶ πλείον προαγωγῆς,
φιλόνηκος καὶ φιλότιμος καὶ φιλόπρω-
τος ἦν.

cf. Diod. XXX 22.

Deinde satis memorabile est, quod Plutarchus Scipionem adu-
lescentem, qui cruore hostium oblitus et recenti victoria elatus in
castra revertitur, confert cum nobili catulo: en eadem comparatio
apud Polybium (XXXII 15, 7)!

Denique finis capitis 22 ingenium Polybii aperte redolet; cf.
Αἰμιλίῳ μὲν οὖν τὴν τοῦ κατορθώματος νέμεσιν εἰς ἕτερον ἢ τύχῃ
καιρὸν ὑπερβαλλομένη τότε παντελῇ τὴν ἡδονὴν ἀπεδίδου τῆς νίκης.
Non opus est verbis, quibus demonstretur, quam deditus fuerit Poly-
bius opinioni de fortuna eiusque invidia; satis notum est semper id
egisse Polybium, ut omnes res humanas dira fatalique numinis illius
necessitate regi declararet.

Itaque si omnia, quae protulimus, iterum nobiscum considera-
verimus, iam intellegemus multa Polybii vestigia esse hoc in capite
Plutarcheo, quod his de causis rectius ad Polybii, quam Scipionis
Nasicae auctoritatem referendum esse videtur.

Capitis 23, quo fuga Persae describitur, enucleare fontem diffi-
cillimum est ac veremur, ut de priore capitis parte usque ad verba

οὐδέ τις παρέμεινεν αὐτῷ παράξ Εὐάνδρου τε τοῦ Κρητὸς καὶ Ἀρχεδάμου τοῦ Αἰτωλοῦ καὶ τοῦ Βοιωτοῦ Νέωνος omnino ad certum pervenire possimus iudicium, cum melius rem nobis esse cessuram in quaestione de altera parte capitis instituenda speremus. Itaque nunc quidem breviter de priore illa capitis parte disputabimus, qua Plutarchus fugam Persae usque ad Pellam urbem persequitur, ubi rex Euctum et Eulaeum, custodes pecuniae regiae praepositos, sua manu interfecisse dicitur.

Nissenus (l. l. p. 302) arbitratur Plutarchum in Persae fuga describenda se applicavisse ad Posidonium, quod illum neque ex Polybio neque ex Scipione Nasica hausisse statui possit. Neque enim e Polybio manasse narrationem Plutarcheam inde apparere vir doctissimus sibi persuasit, quod ab ea Livius XLIV 43 compluribus in rebus haud mediocriter dissentiat. Quam Nisseni observationem quadrare priorem in capitis partem concedimus.

Deinde Nissenus Scipionem Nasicam, cui caput 23 tribui Peterus (l. l. p. 87) vult, hic minime fuisse Plutarchi auctorem demonstrare contendit his verbis: 'Auch Scipio kann nicht Gewährsmann sein, da dieser rein von römischen Dingen erzählt; nach seinem bekannten Grundsatz die Zeugen der Partei für deren besondere Angelegenheiten vorzuziehen würde Plutarch dem Scipio, selbst wenn derselbe, was höchst unwahrscheinlich erscheint, die Flucht des Perseus so detaillirt behandelt hätte, nicht gefolgt sein': quod quidem hand inepte statuit Nissenus. Quare inducitur, ut opus Posidonianum fontem fuisse Plutarchi suspicetur. At iam Peterus (l. l. p. 87) contra hanc Nisseni coniecturam rectissime pugnavit, cum narrationem, qualem Plutarchus de Persae fuga exhibet, parum honeste et turpius compositam doceret vix tribuendam esse Posidonio. Cui sententiae plane astipulamur: nam certo Posidonius, scriptor ille Macedonum regi deditissimus eiusque acerrimus defensor, in fuga quoque explicanda lenioribus, ut ita dicam, coloribus usus esset. Atque huc accedit, quod Posidonius, qui semper imaginem regis quam illustrissimam effingere studebat, minime habuit, quod crudelissimam istam Eucti Eulaeique caedem commemoraret. Quam ob rem Posidonium hoc capite auctorem fuisse Plutarchi neutiquam nobis persuasit Nissenus. Nos quidem, ne temere videamur iudicare, quaestionem, quo ex fonte prior illa capitis 23 pars deprompta sit, in dubio relinquendam esse censemus, quoniam certis indiciis hic sumus destituti.

Sed priusquam ad alteram capitis partem accedamus, aperiendum est, quid de illa Eucti Eulaeique caede iam supra breviter commemorata sentiamus. Tradidit igitur Plutarchus a Perse Pellae

in urbe homines illos crudeliter necatos esse. Nissenus cum ne minimam quidem fidem huic narrationi tribuat — dicit enim l. l. p. 271: 'ein solcher Act in solcher Lage wäre, wenn überhaupt möglich, so doch geradezu wahnsinnig gewesen' —, praepropere iudicasse videtur. Sane concedendum est nefarium istud flagitium fuisse hominis insani, at tamen hinc minime efficitur, ut de re ipsa liceat dubitari. Quo enim animo putas fuisse Persen post fatalem illam pugnam ad Pydnam commissam? Nonne consentaneum est regem, cum cognovisset omnia periisse, summa acerbitate fuisse affectum? Qua in conditione homines magnitudine calamitatis perculsos et vehementi motu animi perturbatos quemlibet appetere, in quem omnem furorem ac rabiem effundant, satis notum est. Atque talem saevitiam crudelitatemque etiam comites Persae timuerant, cum eorum plurimi in ipsa fuga se subducerent regemque desererent (cf. Pl. ... ἀπεδί-
δρασκον οὐχ οὕτω τοὺς πολεμίους, ὥς τὴν ἐκείνου χαλεπότητα δεδοικότες). Num igitur mirum est, quod Perses Euctum Eulaeumque interfecit, praesertim cum consideremus ab illis regem obiurgatum eaque ratione vehementissime irritatum esse? Ceterum Persen flagitium istud non diu praeparasse, immo regem iracundiae effervescenti indulsisse, vel inde elucet, quod non aliis mandavit, ut homines illi clam de medio tollerentur, sed ipse sua manu caedem fecit.

Denique tale scelus minime a Persae moribus abhorret; hominem enim fuisse magnae crudelitatis nemo iure infitiabitur (cf. Pl. c. 8, ubi Perses auctor fuisse traditur necis Demetrii fratris; praeterea cf. Liv. XLII 5. XLV 5). Quam ob rem fidem Plutarchi de caede illa Eucti Eulaeique acerrime contra Nissenum defendendam esse asseveramus.

Sed iam alteram capitis 23 partem diligenter perpendamus. Narrat igitur Plutarchus Persen Cretensibus, qui spe pecuniae arripiendae inducti regem fugientem persecuti erant, partem quandam thesaurorum, quinquaginta talenta, permisisse. Quibus de rebus Plutarchus, Livius XLIV 43, 8. 45, 13, Diodorus XXX 21 apte inter se consentiunt (omittimus enim, quod Diodorus per errorem lapsus Cretensibus sexaginta talenta concessa esse tradit, cf. Nissen l. l. p. 267):

Plut.	Liv. XLIV 43, 8	Diod. XXX 21, 1
Τῶν δὲ στρατιωτῶν ἐπηκολούθησαν οἱ Κρηῖτες, οὐδὲ εὐνοίαν, ἀλλὰ τοῖς χρη-	Secuti eum sunt admodum quingenti Cretenses.	Ὅτι δὲ Περσὲς βουλόμενος κατὰ τὴν φυγὴν προτρέψασθαι πλείους

μασιν, ὥσπερ κηρίοις μέ-
λνται, προσλιπαροῦντες.
Πάμπολλα γὰρ ἐπήγετο καὶ
προῦθηνεν ἐξ αὐτῶν διαρ-
πάσαι τοῖς Κρησὶν ἐκπώ-
ματα καὶ κρατῆρας καὶ τὴν
ἄλλην ἐν ἀργύρῳ καὶ χρυσῷ
κατασκευῆν εἰς πεντήκοντα
ταλάντων λόγον.

Liv. XLIV 45, 13.

Cretenses spem pecuniae
secuti. et quoniam in divi-
dendo plus offensionum
quam gratiae erat, quin-
quaginta talenta iis posita
sunt in ripa diripienda.

αὐτῷ συνεκπλεῖσαι, τῶν
χρημάτων εἰς ἐξήκοντα
τάλαντα προθεῖς ἔδωκε τοῖς
βουλομένοις διαρπάσαι.

Magna igitur cum probabilitate Nissenus (l. l. p. 267. 302) com-
munem trium auctorum fontem fuisse Polybium docuit. Sed praeterea
Plutarchus ac Diodorus narrant a Perse, homine sordido illiberalique,
Galepsi Cretenses, ut aiunt comici, emunctos esse argento, quod eis
paulo ante dederat. Quam rem cum Livius non commemoret, Nisse-
nus (l. l. p. 267) arbitratur, nisi forte iam capite 45 in textu Liviano
lacunam exstare censeas, necessario statuendum esse mentionem
fraudis illius praeter alia post caput 46, quo Livii liber XLV. subito
abrumpitur, intercidisse.

Utut est, constat alteram hanc capitis 23 partem e Polybii
historiis manasse. Si enim diligenter perlegeris, quae Plutarchus
et Diodorus l. l. cum indignatione quadam de Persae avaritia humi-
lique ingenio disputaverunt, statim tibi in mentem venient illa, quae
iam prioribus capitibus (12 et 13) Plutarchus Polybium haud dubie
secutus exposuerat de incredibili regis aviditate pecuniae.

Capitis 24 longe plurimam partem e Polybii historiis delibatam
esse Nissenus (l. l. p. 302) recte demonstravit. Plutarchus enim
pariter atque Livius XLIV 45 memoriae prodidit intra biduum totam
fere Macedoniam Aemilio Paulo se dedidisse atque etiam narratiun-
culam illam de victoria Persica a populo Romano, dum ludos spectat
Circenses, subito praesensa tam similiter apud Livium XLV 1 et
Plutarchum traditam deprehendimus, ut uno ex fonte, Polybio, eam
derivatam esse certissimum sit. Itaque Nissenus totius capitis auc-
torem statuit Polybium excepta sola narratiuncula de prodigio, quod
Amphipoli Aemilio Paulo sacra facienti accidisse traditur. Cum
enim satis constet Polybium ut virum sobrii ingenii et omnis super-
stitionis expertem prodigia, portenta, alia miracula pro nihilo putasse
ac vehementer despexisse, neququam ei tribui posse mentionem
prodigii illius Nissenus docet eamque ob causam huius quidem rei
Posidonium fuisse auctorem conicit. Atque quod negat e Polybio
memoriam prodigii esse petitam, facimus cum viro doctissimo, at
cautiore iudicio opus esse existimamus in altera de Posidonio sententia,
ad quam fulciendam ne unum quidem argumentum Nissenus attulit.

Quaestio enim, quo ex fonte fluxerit narratio de illo prodigio, quod Amphipoli accidisse fertur, omnino non posse diiudicari nobis quidem videtur.

Caput 25, quippe quod non pertineat ad ipsam vitam Aemilii Paulli illustrandam, brevissime absolvendum est. Enumerantur enim exempla similium praesensionum, quarum unam modo c. 24 exposuit Plutarchus. Praebet igitur hic congeriem excerptorum parum accurate coagmentatorum, quae aut ex uberrima librorum, quos inspexit, copia collegit, aut ex ipso corpore, in quo inerant tales narratiunculæ, deprompsit.

Capite 26 Plutarchus narrat Persen, qui Samothracen se contulerat ratus sacram illam maris Aegaei insulam sibi fore asylum tandem, postquam salutem fuga petere frustra conatus est, Cn. Octavio, praefecto classis, se dedidisse ac deinde ad Aemilium Paullum ductum esse.

Quod caput si cum Livio XLV 5 sqq. et Diodoro XXX 23 comparaveris, luculentissime apparebit Polybium, quo scriptores modo laudati haud dubie usi sunt (cf. Nissen l. l. p. 269. 273), minime Plutarchi fuisse auctorem. Nam praeter alias discrepantias dissensus satis memorabilis conspicitur, quod Livius ac Diodorus Persen ab Aemilio Paulo comiter benigneque excipi faciunt — cf. Liv. XLV 7, 4 sqq. 8, 1—6 et Diod. l. l. ὁ ὑπατος Αἰμίλιος τὸν Περσέα λαβόμενος τῆς χειρὸς εἰς τὸ περὶ αὐτὸν συνέδριον ἐκάθισεν, ἄρμόζουσι λόγοις τοῦτον παραμυθησάμενος —, contra, si Plutarcho credimus, Aemilius regem captum graviter increpuit, quod voces deprecationesque proferret homine ingenuo indignissimas¹⁾. Quae si nobiscum reputaverimus, vix hercle poterit dubitari, quin minime Polybius narrationis Plutarcheae de Persae regis deditione fuerit fons. Sed ne Posidonio quidem hoc caput Plutarchi deberi persuasum habemus; neque enim unquam vir regi deditus imaginem Persae tam miseram effinxisset, quam exhibet Plutarchus his verbis: ὁ δ' (sc. Περσέης), αἵσχιστον θέαμα, προβαλὼν αὐτὸν ἐπὶ στόμα καὶ γονάτων δραξάμενος ἀνεβάλλετο φωνὰς ἀγεννεῖς καὶ δεήσεις. Quae si recte disputavimus, necesse est statuamus Plutarchum c. 26 pendere e Scipionis Nasicae auctoritate (cf. Nissen l. l. p. 269. 303; Ihne l. l. III p. 215 not. 2). Nunc quidem omnia bene fluunt. Ac primum nova lux affulget loco illi, ubi Plutarchus haec dicit: Ἐπίστευε μὲν ὄν (sc. Περσέης) μάλιστα τῷ Νασικᾷ κακεῖνον ἐκάλει.

¹⁾ Dubium non est, quin Polybio, qui haud ignarus nobilissimae Aemilii Paulli mentis optimo iure consulem benevole se gerentem fecit erga regem superatum, fides tribuenda sit (cf. Nissen l. l. p. 269. Ihne l. l. III. p. 215 not. 2).

μὴ παρόντος δὲ κατακλαύσας τὴν τύχην καὶ τὴν ἀνάγκην περισχευάμενος ἔδωκεν αὐτὸν ὑποχείριον τῷ Γναίῳ (sc. Ὀκταβίῳ). Notatu est dignissimum, ut hoc iterum, sicut iam supra p. 8, premamus, quod praeter Plutarchum nullus aliorum auctorum, qui his de rebus scripserunt, memoriae prodidit Persen Scipioni Nasicae, quippe cui maxime fideret, se dedere in animo habuisse: quis est, qui neget huius narrationis originem petendam esse e Scipione Nasica eumque in epistolio hac re gloriatum esse?

Sed reliqua quoque capitis 26 pars superbiam Scipionis Nasicae aperte redolet: conferas velim, quo modo Persi eiusque indoli humilissimae opponatur Aemilii Paulli gravitas dignitasque. Mirum non est, quod apud Plutarchum Perses miserrimam personam a Scipione Nasica impositam sustinet; omne enim odium in hostem quondam periculosissimum, tandem superatum scriptor ille Romanus victoria elatus hoc loco effudit.

Sed iam absolvamus quaestionem de capite 26 institutam. Videmus igitur, quod magni momenti ponderisque est, Scipionem Nasicam in epistolio illo res in Macedonia contra Persen gestas minimum certe usque ad regis deditionem persecutum esse.

Capite 27 Plutarchus praeclaram illam orationem tradit, quam Aemilius Paullus, cum fatalis Persae, regis quondam potentissimi, calamitas in omnium esset conspectu, de inconstantia rerum humanarum ac fortunae mobilitate apud duces exercitus habuit.

Narratio autem Plutarchea, quamquam in universum cum Liviana (XLV 8) et Diodorea (XXX 23) congruit, tamen de singulis rebus adeo discrepat, ut minime statui liceat Polybium, communem Livii Diodorique auctorem ¹⁾, a Plutarcho esse adhibitum. Pauca exempla satis est afferre. Si Plutarchum sequimur, Aemilius Paullus extra praetorium Persen allocutus postea demum rege dimisso duces illum in locum convocavit, contra, si Livio (XLV 7, 4—5) credimus, Persae salutatio in ipso Aemilii Paulli tabernaculo fuit. Porro cum secundum Plutarchum rex captus Q. Aelio Tuberoni custodiendus tradatur ante orationem ab Aemilio Paulo apud duces habitam, contra Livius (XLV 8, 7) tuendi regis curam demum post orationem illam consilio iam dimisso mandari Q. Aelio facit; si igitur Livium sequamur, putemus necesse est Persen ipsum orationi Aemilii Paulli interfuisse.

1) Insigni fortunae beneficio peropportune accidit, quod servata exstat apud Polybium (XXIX 20) oratio illa Aemilii Paulli. Quo loco Polybiano comparato cum verbis Livii Diodorique evidenter apparet utrumque pressisse vestigia Polybii; neque enim solum de toto orationis argumento, sed etiam de singulis fere verbis saepius cum hoc scriptore conspirant.

Quae discrepantiae simplicissime inde explicandae videntur, quod Livii (ac Diodori) narratio e Polybio, Plutarchea e Scipione Nasica manavit (cf. Nissen l. l. p. 303).¹⁾ Neque est, quod hanc rem miremur. Etsi enim disertis verbis nusquam memoriae proditur, tamen per se non modo nihil est, cur dubitemus, quin etiam Scipio Nasica interfuerit orationi illi Aemilii Paulli, sed etiam verisimillimum id quidem est (cf. Plut.: τοὺς παῖδας καὶ τοὺς γαμβροὺς καὶ τῶν ἄλλων ἡγεμονικῶν μάλιστα τοὺς νεωτέρους ἔσω τῆς σκηνῆς ἐπισπασάμενος κτλ.). Nonne igitur harum rerum exponendarum locupletissimus auctor maximeque idoneus fuit Scipio Nasica?

Absoluta quaestione de fontibus capitum 15—27 instituta restat, ut, priusquam finem vitae Aemilii Paulli perlustremus, nunc quidem, ut iam supra promissimus, aperiamus, quid nobis videatur de Posidonii illius fide ac de iudicio, quod hoc de scriptore fecit Nissenus. Is enim (l. l. p. 269—271) quamquam concedit compluribus locis res in Macedonia Aemilio Paulo duce gestas recte dilucideque a Posidonio esse expositas — e. g. initium pugnae ad Pydnam commissae, cladem excidiumque Macedonum phalangis invictae, alia similia — tamen in universum vehementissime illum impugnat atque eius fidei auctoritatique probante Petero (l. l. p. 87) valde obtrectat. Quoniam de singulis rebus, quas Nissenus Posidonio dedit crimini, iam satis disputavimus, breviter iudicabimus hac de quaestione. Nostra quidem sententia Posidonius in universum dignus est, cui fidem tribuamus, atque historiam illam de Perse conscriptam idcirco minime parvi aestimare licet, quod, ut supra demonstravimus, tamquam ansam praebet aequoris iudicii de rege faciendi. Non imus infitias normam, ad quam omnia direxit Posidonius, fuisse defensionem Persae regis; at hac re haud quaquam cogimur assentiri Nisseno, qui, ut ipsa eius verba acerrima, quibus in Posidonium invehitur, afferamus, sic iudicium absolvit (l. l. p. 271): ‘Aus diesen Proben erhellt zur Genüge, dass das Buch des Poseidonios ein Werk vierten oder fünften Ranges gewesen ist. Wichtig sind die von ihm erhaltenen Nachrichten nur dadurch, dass sie eine Vorstellung von dem Wert eines Theils jener zahlreichen Specialgeschichten geben, gegen welche Polybios so oft seine souveräne Verachtung an den Tag gelegt hat.’

III. De capitibus 28—39.

Capite 28 exponitur Aemilium Paullum otio, quod Perse devicto nactus erat, ad circumeunda visendaque nobilia Graeciae

¹⁾ Operae non pretium est refutare Scalae sententiam, qui (l. l. p. 166 not. 1) suspicatur caput 27 Plutarchi e Polybii historiis fluxisse.

loca, ludos magnificentissime edendos, sacrificia dis facienda, convivia insigni cum apparatu instruenda, alias denique ad res liberaliter usum esse. Totum autem caput e Polybio sumptum esse Nissenus (l. l. p. 303) putat. Quam ad sententiam vir doctissimus pervenit consensu, qui deprehenditur inter Plutarchum Liviumque (XLV 27. 28) — quibus adiungere potuit Diodorum XXXI 8 —, qui auctores in universum congruunt cum fragmentis quibusdam Polybianis (cf. Pol. XXX 10, 1—6. 15). At si in comparationem inter scriptores modo laudatos instituendam paulo diligentius inquisiverimus, patebit non omnibus locis consensum illum statuendum esse et compluriens in Plutarchea narratione uberrima exhiberi res, quarum neque in ullo fragmento Polybiano, neque apud Livium aut Diodorum exstat vestigium.

Sed iam singulas res tractabimus. Ac primum quidem Plutarchus narrat Aemilium Paullum, cum Graeciam circumiret, nonnullas urbes recreasse, res publicas constituisse, dona civitatibus dedisse, aliis e frumenti regii, aliis ex olei regii amplissima copia: quarum rerum neque in fragmentis Polybianis, neque apud Livium¹⁾ aut alium quemquam mentio fit.

Deinde Plutarchus Aemilium Delphos adiisse ibique in columna, cui Graeci auream Persae statuam imposituri fuerant, suam collocari iussisse tradit.

Operae pretium videtur accuratius conferre narrationem Plutarchi cum Polybiana Livianaque:

Pol. XXX 10, 1—2	Liv. XLV 27, 7	Plut.
Ἐξ ὧν μάλιστα κατίδου τις ἂν ἅμα τὴν ὀξύτητα καὶ τὴν ἀβεβαιότητα τῆς τύχης . . . : κίονας γὰρ κα- τεσκεύαζε Περσεύς, καὶ ταύτας καταλαβὼν ἀτελεῖς Λεύκιος Αἰμίλιος ἐτελείωσε καὶ τὰς αὐτοῦ εἰκόνας ἐπέστησεν.	ubi (sc. Delphis) sacrificio Apollini facto inchoatas in vestibulo columnas, qui- bus imposituri statuas regis Persei fuerant, suis statuis victor destinavit.	Ἐν δὲ Δελφοῖς ἰδὼν κίονα μέγαν τε τεράγωνον ἐκ λίθων λευκῶν σινηροσμένον, ἐφ' οὗ Περσέως ἔμελλε χρυσοῦς ἀνδριάς τίθεσθαι, προσέταξε τὸν αὐτοῦ τεθῆναι. τοὺς γὰρ ἡττη- μένους τοῖς νικῶσιν ἐξίς- τασθαι χώρας προσήκειν.

1) Nissenus (l. l. p. 303) cum Plutarcho iubet comparari Livium (XLV 33), ubi ex ingenti copia annonae et privatis et civitatibus et gentibus ab Aemilio Paulo dona data esse dicuntur non in usum modo praesentem, sed etiam quae domos aveherent. At hic locus ad Plutarchum illum baud quaquam quadrat. Plutarchus enim verba facit de frumento oleoque, quod in horreis regis repertum Aemilius in ipsa Graeciae peragratione dedit civitatibus, Livius de vilitate copiaque annonae, quae Amphipoli fuit, cum postea hac in urbe Aemilii spectacula ederet.

Diversitas satis memorabilis inter trium auctorum verba intercedit. Cum enim Polybius, eumque secutus Livius narrent Delphis complures columnas statuis Persae destinatas fuisse, de una tantummodo dicit Plutarchus. Deinde silentio minime praetermittendum est, quod Plutarchus memoriae prædixit columnam illam fuisse quadriangulam atque ex albo lapide factam, praeterea statuum Persae, quae ibidem collocanda erat, auream fuisse: quarum rerum apud Polybium aut Livium exstat nec vola nec vestigium. Denique solus Plutarchus Aemilium Paullum in regem superatum Delphis arrogantissime invehentem facit, cum tradat consulem exclamasse: *τοὺς γὰρ ἡττημένους τοῖς νικῶσιν ἐξίστασθαι χώρᾳ προσήκειν*. Hoc quidem loco Plutarchum non e Polybii auctoritate pendere certissimum est; tantum enim aberat, ut ullo loco Polybius Aemilium hominem tam insolenter superbeque se gerentem fingeret, ut contra semper praedicaret illum ut virum gravissimum vel in summo fortunae gloriaeque gradu usum esse admirabili aequitate animi et modestia (cf. Pol. XXIX 20). Quo ex fonte haec hauserit Plutarchus, infra docebimus; nunc ad reliquam capitis partem excutiendam accedamus.

Plutarchus postquam Lebadiam, Chalcidem, Aulidem, Oropum, Athenas, Corinthum, Sicyonem, Argum, Epidaurum, Lacedaemonem, Megalopolim, quas urbes celeberrimas Aemilius deinceps adiit (cf. Pol. XXX 10, 3—4. Liv. XLV 27, 8—28, 5), prorsus silentio praetermisit, statim Olympiae mentionem facit, ubi Aemilius praeclarum illud Iovis simulacrum vehementer admiratus esse dicitur. Hac quidem de re Polybium (XXX 10, 5—6), Livium (XLV 28, 5), Plutarchum inter se consentire facile est intellectu; cf.

Pol.	Liv.	Plut.
<p>Πάλαι μετέωρος ὢν πρὸς τὴν τῆς Ὀλυμπίας θέαν ὤρμησε.</p> <p>Δεύσιος Αἰμίλιος παρῆν εἰς τὸ τέμενος τὸ ἐν Ὀλυμπίᾳ καὶ τὸ ἀγαλμα θεασάμενος ἐξεπλάγη καὶ τοιοῦτον εἶπεν, ὅτι μόνος αὐτῷ δοκεῖ Φειδίας τὸν παρ' Ὀμήρου Δία μεμιμῆσθαι, διότι μεγάλην ἔχων προσδοκίαν τῆς Ὀλυμπίας μείζω τῆς προσδοκίας εὐρηγῶς εἶναι τὴν ἀλήθειαν.</p>	<p>ubi (i. e. Olympiae) et alia quidem spectanda ei visa, et Iovem velut praesentem intuens motus animo est. itaque haud secus, quam si in Capitolio immolaturus esset, sacrificium amplius solito apparari iussit.</p>	<p>Ἐν δ' Ὀλυμπίᾳ τοῦτο δὴ τὸ πολυθρόνητον ἐκείνον ἀναφθέγγασθαι φασιν, ὡς τὸν Ὀμήρου Δία Φειδίας ἀποπλάσαιτο.</p>

Atque in universum intercedit idem consensus inter Livium (XLV 29, 4), Diodorum (XXXI 8, 3—5), Plutarchum de libertate Macedonum iussu senatus pronuntiata et de tributo genti victae a Romanis imperato; sed hoc quoque loco iterum Plutarchus plus praebet, quam ceteri. Cum enim et Livius et Diodorus Polybium procul dubio secuti satis habeant tradere Macedonibus dimidium pecuniae, quam pendissent regibus, esse imperatum, Plutarchus exacto numero docet centum talenta fuisse summam tributi illius Macedonibus a Romanis impositi.

Porro Plutarchus de spectaculis, sacrificiis, conviviis ab Aemilio liberalissime instructis verba facit atque his in rebus cum eis, quae tradidit Polybius, (cf. Pol. XXX 15. Liv. XLV 32, 8 sqq. Diod. XXXI 8, 9. 13) congruit.

Postquam deinde Plutarchus commemoravit Aemilium Paullum, ut hominem summae probitatis, ingentes Persae opes divitiasque integras in aerarium populi Romani referri iussisse, capite exeunte narrat imperatorem solam regis bibliothecam retinuisse, ut filiis litterarum studiosis traderet, ac praeterea Aelio Tuberoni genero, qui in pugna fortissimum se praestiterat, praemio dedisse pateram. Ne harum quidem rerum levissima mentio exstat in fragmentis Polybianis aut apud Livium aut Diodorum. At nihilo secius Nissenus confidenter suspicatur facile ex aliis locis Polybianis Plutarchum res illas potuisse depromere. Sane fieri id quidem potuit, at in promptu est, quam lubrica sit ista Nisseni coniectura.

Si quaecunque hucusque de capite 28 disseruimus, iterum nobiscum reputaverimus, facile cognoscemus hic non Polybium, sed alium quendam rebus ab Aemilio Paulo post Persae cladem gestis optime imbutum fuisse Plutarchi auctorem. Quid opus est pluribus? Nostra sententia Plutarchus c. 28 Scipionem Nasicam secutus est, testem harum rerum maxime idoneum. Fortasse Scipio ipse propinquitatis vinculis cum consule coniunctus in numero comitum erat, quibuscum Aemilius Graeciam peragravit (cf. Liv. XLV 27, 6): quoquo modo res se habet, totius capitis indoles talis est, ut ad nullum auctorem aptius possit referri, quam ad Scipionem. Memoratu enim dignissimum videtur, quod Aemilii Paulli imago, quae hoc Plutarchi capite effingitur — cf. verba illa arrogantia Delphis edita: *τοὺς γὰρ ἡττημένους τοῖς νικῶσιν ἐξίστασθαι χώρας προσήκειν* —, eadem est atque illa, quam c. 26 deprehendimus, ubi simillime Scipio Nasicam Aemilium fecerat regi capto illiberaliter maledicentem.

Caput 29, quo Plutarchus crudelissimam Epiri direptionem exponit, e Polybio esse petatum Nissenus (l. l. p. 303) rectissime con-

tendit duplici de causa. Occurrit enim fragmentum Polybianum (XXX 16), quod cum narratione Plutarchea prorsus congruit. Deinde his de rebus Plutarchus, Livius (XLV 34), Appianus (Illyr. 9) adeo inter se concinunt, ut eorum communis auctor necessario sit statuendus; is autem quin fuerit Polybius, extra omnem dubitationis aleam positum est. Discrepantia satis notabilis tantummodo est inter Livium et Plutarchum de parte praedae singulis militibus tributa. Conferas velim haec:

Liv. XLV 34, 5	Plut.
tantaque praeda fuit, ut in equitem quadringeni denarii, peditibus duceni dividerentur.	...γενέσθαι δ' ἀπὸ τοσαύτης φθοράς καὶ πανωλεθρίας ἐκάστη στρατιώτῃ τὴν δόσιν οὐ μείζον ἔνδεκα δραχμῶν πλ.

Enimvero non mirum videretur odium militum contra Aemilium, ut imperatorem nimis parcum (cf. Liv. XLV 35. Plut. c. 30), si Plutarchi verbis modo allatis fidem tribueremus; at in praeda tam ingenti singulis militibus undenas drachmas datas esse quis serio contendere audebit? Plutarchus enim ipse clam miratur, quod praeda tam exigua exercitui Romano sit tributa — cf. γενέσθαι δ' ἀπὸ τοσαύτης φθοράς καὶ πανωλεθρίας ἐκάστη στρατιώτῃ τὴν δόσιν οὐ μείζον ἔνδεκα δραχμῶν, φεῖξαι δὲ πάντας ἀνθρώπους τὸ τοῦ πολέμου τέλος εἰς μικρὸν οὕτω τὸ καθ' ἕκαστον λῆμμα καὶ κέρδος ἔθνους ὅλον κατακερματισθέντος — at tamen numerum illum ideo non commutasse videtur, quod iam in codice Polybiano, quem inspexit, corruptela illa erat. Memoriam autem Polybianam haud dubie integram Livio debemus. Cuius verba cum per se probabilitatis speciem habent (Livius enim XLV 34, 5 militibus de praeda partem sat magnam concedi facit), tum vel hac de causa fide digna videntur, quod recte exponitur aliam pecuniae summam in singulos pedites, aliam in equites esse divisam.

Sed discrepantia modo explicata, quae inter Livium et Plutarchum necessario statuenda est, tamen minime impedimur, ne iudicium supra propositum teneamus ac Polybium communem Plutarchi, Livii, Appiani fontem fuisse asseveremus.

Iam oritur difficillima quaestio, quo ex fonte Plutarchi capita 30—34 hausta sint. Quibus in capitibus narratur, postquam Perse devicto regnoque Macedonum perdomito Aemilius Paullus Romam rediit, acerrimam controversiam exortam esse, utrum triumphus imperatori illi insignem gloriam adepto tribuendus esset necne (c. 30. 31); tum triumphus ipse magnificentissimo apparatu instructus copiose describitur (c. 32—34).

Priore igitur loco de capitibus 30 et 31 disseremus. Quae si cum Livio (XLV 35—39) comparaverimus, facile intellegemus haud paucis locis non modo de rebus, sed etiam de singulis fere verbis inter Plutarchum et Livium mirum quendam consensum intercedere. Pauca exempla afferre satis habeo; conferas velim hos locos:

Liv. XLV 35, 3

Paulus ipse post dies paucos regia nave ingentis magnitudinis, quam sedecim versus remorum agebant, ornata Macedonicis spoliis non insignium tantum armorum, sed etiam regionum textilium, adverso Tiberi ad urbem est subvectus completis ripis obviam effusa multitudine.

Liv. XLV 35, 6—7

Antiqua disciplina milites habuerat (sc. Aemilius); de praeda parcius, quam speraverant ex tantis regiis opibus, dederat nihil relicturis, si aviditati indulgeretur, quod in aerarium deferret. totus Macedonicus exercitus imperatori iratus neglegenter erat adfuturus comitiis ferendae legis.

Liv. XLV 36, 2 sq.

... Ser. Galba repente processit et a tribunis postulavit, ut, quoniam hora iam octava diei esset, nec satis temporis ad demonstrandum haberet, cur L. Aemilium non iuberent triumphare, in posterum diem differrent et mane eam rem agerent: integro sibi die ad causam eam orandam opus esse. cum tribuni dicere eo die, si quid vellet, iuberent, in noctem rem dicendo extraxit referendo admonendoque exacta acerbè munia militiae.

Similis inter Livium et Plutarchum consensus invenitur in oratione illa, quam M. Servilius pro triumphi honore Aemilio Paulo tribuendo apud populum habuit. Satis est conferre finem orationis illius, ubi legimus haec:

Plut. c. 30

... ἀνέπλει τὸν Θύβριν ποταμὸν ἐπὶ τῆς βασιλικῆς ἐκκαίδεκῆ ροὺς κατεσκευασμένης εἰς κόσμον ὅπλοις αἰχμαλώτοις καὶ φοινικίσιν καὶ πορφύραις κτλ.

Plut. c. 30

Οἱ δὲ στρατιῶται τοῖς βασιλικοῖς χορήμασιν ἐποφθαλμίσαντες, ὥς οὐχ ὅσων ἤξιον ἔτηχον, ὠργίζοντο μὲν ἀδύλως διὰ τοῦτο καὶ χαλεπῶς εἶχον πρὸς τὸν Αἰμίλιον, αἰτιώμενοι δὲ φανερώς, ὅτι βαρὺς γένοιτο καὶ δεσποτικὸς ἀντοῖς ἄρχων (cf. Liv. XLV 35, 9), οὐ πάννυ προθύμως ἐπὶ τὴν ὑπὲρ τοῦ θριάμβου σπονδὴν ἀπήντησαν.

Plut. c. 30

... ἤτειτο (sc. Σέρβιος Γάβας) παρὰ τῶν δημάρχων ἄλλην ἡμέραν. ἐκεῖνην γὰρ οὐκ ἔξαρχεῖν τῇ κατηγορίᾳ τέσσαρας ἔτι λοιπὰς ὥρας ἔχουσαν.

Τῶν δὲ δημάρχων λέγειν αὐτὸν, εἴ τι βούλεται, κελυόντων, ἀρξάμενος μακρῶ καὶ βλασφημίας ἔχοντι παντοδαπὰς χοῆσθαι λόγῳ τὸν χρόνον ἀνῆλωσε τῆς ἡμέρας.

Liv. XLV 39, 16 sqq.

ex omnibus, cum quibus manum conserui, spolia rettuli; insigne corpus honestis cicatricibus, omnibus adverso corpore exceptis, habeo. nudasse deinde se dicitur et, quo quaeque bello volnera accepta essent, rettulisse. quae dum ostentat, adapertis forte, quae velanda erant, tumor inguinum proximis risum movit. tum hoc quoque quod ridetis, inquit, in equo dies noctesque persedendo habeo, nec magis me eius quam cicatricum harum pudet paenitetque etc.¹

Plut c. 31

Ἀμα δὲ τῆς ἐσθῆτος διασχὼν ἐξέφηνε κατὰ τῶν στέρνων ὠτειλὰς ἀπίστον τὸ πλῆθος. Ἐῖτα μεταστραφεὶς ἔνια τῶν οὐκ εὐπρεπῶς ἐν ὄχλῳ γυμνοῦσθαι δοκοῦντων τοῦ σώματος ἀνεκάλυψε καὶ πρὸς τὸν Γάλβαν ἐπιστρέψας· Σὺ μὲν, ἔφη, γελᾷς ἐπὶ τούτοις, ἐγὼ δὲ σεμνύνομαι πρὸς τοὺς πολλὰς· ὑπὲρ τούτων γὰρ ἡμέραν καὶ νύκτα συνεχῶς ἰκπασάμενος ταῦτ' ἔσχον.

His similibusque nixus observationibus fortasse suspicetur quispiam Plutarcheam narrationem ex ipso Livio fluxisse. Quem locum Livius inter Plutarchi auctores obtineret, magna omnibus temporibus inter viros doctos fuit dissensio. Fuerunt enim, qui docerent Plutarchum in Romanorum vitis Livio usum esse principali duce¹), fuerunt, qui existimarent eis tantummodo locis Livium adhibitum esse a Plutarcho, ubi illius testimonium ipsis verbis laudatur²). Nobis quoque ea de re quid censeamus exponendum est: proinde iam accuratius inspicimus Plutarchi capita 30 et 31. Recte Nissenus (l. l. p. 304) concedit perfacile oriri posse suspicionem Plutarchum his in capitibus opere Liviano usum esse — sicut e. g. Madvigius, Emend. Liv.² p. 740 obiter dicit Livium aperte expressum esse a Plutarcho in vit. Aem. Paull. c. 30 —, at Nissenus ipse hanc sententiam ut prorsus perversam respuit, quia neque in eis, quae praecedant apud Plutarchum, neque in eis, quae sequantur, ullum Livii vestigium possit reperiri. Profecto optimo iure Nissenus eos, qui Plutarchum c. 30 et 31 e Livii auctoritate pendere putant, valde errare censet, at argumento parum probabili illos studet refutare. Nam etiamsi Nisseno concesseris nullo alio totius vitae Aemilii Paulli loco quidquam e Livio depromptum posse demonstrari, tamen hac ex re minime licet concludere etiam hoc loco (c. 30 et 31) Plutarchum alio auctore usum esse atque Livio. Tantum enim aberat, sicut iam saepius breviter perstrinximus, ut Plutarchus, ubi vitam alicuius erat expositurus, semper de novo omnes libros, e quibus materiem potuit

1) cf. Röm. Gesch. nach Niebuhr's Vortr. bearbeit. von Dr. Leonh. Schmitz. Aus dem Englischen von Dr. Gust. Zeiss. Ien. 1844. 45. I p. 97.

2) cf. Köhler: 'Qua rat. T. Livii annal. usi sint hist. Lat. atque Graec'. comment. philol. praem. orn. Gotting. 1860) p. 29 sqq.

haurire, perlegeret, ut contra, priusquam ad vitas illas parallelas accederet componendas, ex ingenti librorum copia uberrimam multitudinem excerptorum congereret, quibus tum, prout occasio oblata est, modo hic, modo illic utebatur. Itaque per se cur non potuit fieri, ut Plutarchus in reditu triumphoque Aemilii narrando Livium consuleret, si forte is videbatur locuples testis? Nissenii igitur argumentationem illam plane nil valere apertum est; iam alia ratione ei refellendi sunt, qui Livium Plutarchi auctorem c. 30 et 31 fuisse existimant.

Ac primum quidem me commonefecit Curtius Wachsmuthius, praeceptor illustrissimus, si ea, quae Livius et Plutarchus memoriae prodiderunt, diligentius examinaverimus, statim apparere saepius Plutarchum recte et ordine res exposuisse, Livium gravissimis erroribus implicatum easdem res perverse reddidisse et prorsus perturbasse.

Livius igitur, ut hac ab re ordiamur, et Plutarchus iam in eo fuisse, ut populus artibus fallaciisque Serv. Sulpicii Galbae occaecatus legem de Aemilii Paulli triumpho antiquaret, his verbis narrant:

Liv. XLV 36, 7

intro vocatae primae tribus cum antiquarent, concursus in Capitolium principum civitatis factus est indignum facinus esse clamitantium L. Paulum tanti belli victorem despoliari triumpho.

Plut. c. 31

Ἄμα δ' ἡμέρα τῆς ψήφου δοθείσης ἢ τε πρώτη φυλή τὸν θρίαμβον ἀπεψηφίζετο καὶ τοῦ πράγματος ἀσθῆσις εἰς τὸν ἄλλον δῆμον καὶ τὴν σύγκλητον κατέει.

Quibus verbis inter se comparatis mira quaedam discrepantia deprehenditur. Plutarchus enim primam tribum Aemilii Paulli triumphum antiquasse docet, cum apud Livium legamus primas tribus idem fecisse: quae dissensio minime neglegenda est. Nam unius Plutarchi verba ad rationem, qua secundum leges suffragium ferebatur, quadrant; reapse enim in comitiis tributis primum atque solum per se 'principium', una illa e tribubus sorte electa, i. e. *πρώτη φυλή*, ut ait Plutarchus, ad suffragium vocabatur, cum postea aliae tribus *μὲν κλήσει* (cf. Dionys. Ant. Rom. VII 59) inirent suffragium ¹⁾. Quae cum ita sint, nemo dubitet, quin hoc loco alium auctorem atque Livium inspexerit Plutarchus.

Deinde etiam in eis, quae sequuntur, non Livii, sed Plutarchi verba cum institutis legibusque Romanis conveniunt. Tribuni enim

1) cf. Lange, 'Röm. Alt.' II² p. 479 sqq. 483. 485. I² p. 401. Herzog, 'Gesch. und Syst. d. röm. Staatsverf.' I p. 1184.

plebis victi auctoritatibus principum civitatis iniuriam Aemilio Paulo illatam aegre ferentium potestatem dicendi fecisse narrantur M. Servilio, qui, ne lex illa turpiter antiquaretur, in animo habuit quam vehementissime populo suadere, ut Aemilio de re publica optime merito triumphum tribueret. Quam ob causam tribuni suffragiorum lationem, cuius initium iam factum erat, ad quoddam tempus intermiserunt. Hoc autem Plutarchus recte sic describit: Ὡσάμενοι δὲ (sc. οἱ γνωριμώτατοι τῶν ἀπὸ βουλῆς) τὸν ὄχλον καὶ ἀναβάντες ἀθροοὶ τοῖς δημάρχοις ἔλεγον ἐπισχεῖν τὴν ψηφοφορίαν, ἄχρι ἂν διέλθωσιν ἃ βούλονται πρὸς τὸ πλῆθος. Ἐπισχόντων δὲ πάντων καὶ γενομένης σιωπῆς ἀνελθὼν . . . Μάρκος Σεργίλιος . . . ἔφη κτλ. At Livius perverse arbitratur, postquam tribuni illam Servilii suasionem permiserunt, totam contionem lationemque suffragiorum ut irritam tum prorsus de novo esse institutam — dicit enim XLV 36, 10 tribunos de integrò agere coepisse revocaturusque se easdem tribus pronuntiasse —, quod quidem tantummodo intercessionem, obnuntiationem, aliis rebus gravissimis factis evenit (cf. Lange l. l. II³ p. 493. 475 sqq.). Itaque etiam hac in re Plutarchus recte iudicat, Livius perverse.

Porro aliis rebus impedimur, ne putemus Plutarchi capita 30 et 31 manasse e Livio. Hoc enim nullo pacto statui posse facile quivis concedet, si sibi persuaserit saepentūmero apud Plutarchum narrationem multo uberiores exstare, quam apud Livium ipsum. Quam observationem rectissimam esse comparatione inter Livium et Plutarchum paulo accuratius instituta paucisque exemplis satis illustrabitur. Confer quaeso:

Liv. XLV 35, 3

Paulus adverso Tiberi ad urbem est subvectus completis ripis obviam effusa multitudo.

Deinde cf.

Liv. XLV 36, 3

Cum tribuni dicere eo die, si quid vellet, iuberent, in noctem rem dicendo extraxit etc.

Plut. c. 30

Αἰμίλιος ἀνέπλει τὸν θύβριν ποταμὸν . . . ὥς καὶ πανηγυρίζειν ἔξωθεν καθάπερ εἰς τινα θριαμβικῆς θέαν πομπῆς καὶ προαπολαύειν τοὺς Ῥωμαίους, τῷ ῥοδίῳ σχέδην ὑπάγοντι τὴν ναῦν ἀντιπαρεξάγοντας.

Plut. c. 30

Τῶν δὲ δημάρχων λέγειν αὐτόν, εἴ τι βούλεται, κελευόντων ἀρξάμενος μακροῦ καὶ βλασφημίας ἔχοντι παντοδαπὰς χοῆσθαι λόγῳ τὸν χρόνον ἀνέλωσε τῆς ἡμέρας· καὶ γενομένον σκότους οἱ μὲν δῆμαρχοι τὴν ἐκκλησίαν ἀφῆκαν κτλ.

Quae si comparaveris, cognosces Plutarchum minime neglexisse commemorare a tribunis plebis, quod, cum tenebrae iam oborerentur, praesenti die suffragium fieri non potuit, contionem esse dimissam: cuius rei nihil apud Livium invenitur; is enim statim ad res posterius diei enarrandas progreditur.

Praeterea cf.

Liv. XLV 36, 7—8

intro vocatae primae tribus cum anti-
quarent, concursus in Capitolium prin-
cipum civitatis factus est indignum facinus
esse clamitantium, L. Paulum tanti belli
victorem despoliari triumpho: obnoxios
imperatores tradi licentiae atque avari-
tiae militari iam nunc nimis saepe per
ambitionem peccari; quid si domini
milites imperatoribus imponantur? in
Galbam pro se quisque probra ingerere.

Plut. c. 31

Καὶ τὸ μὲν πλῆθος ὑπεραίκοῦν τῷ
προσηλακίζεσθαι τὸν Αἰμίλιον ἐν φω-
ναῖς ἢν ἀπράκτοις, οἱ δὲ γνωριμώτατοι
τῶν ἀπὸ βουλῆς δεινὸν εἶναι τὸ γινώ-
μενον βοῶντες ἀλλήλους παρεκάλουν
ἐπιλαβέσθαι τῆς τῶν στρατιωτῶν ἀσελ-
γείας καὶ θρασύτητος ἐπὶ πᾶν ἀφιξο-
μένης ἄνομον ἔργον καὶ βίαιον, εἰ μὴδὲν
ἐμποδὼν αὐτοῖς γένοιτο Παῦλου Αἰμί-
λιον ἀφελέσθαι τῶν ἐπινικίων τιμῶν.

Hic quoque Plutarchus copiosior est, quam Livius; cum enim Livius principum tantummodo civitatis iram depingat, Plutarchus etiam reliqui populi indignationis mentionem facit.

Denique diligenter perpendas velim, quibus verbis Livius quibusque Plutarchus Servilium faciat cives ingratos increpantem:

Liv. XLV 39, 9—10

cui sortito provinciam, cui proficis-
centi praesagentibus animis victoriam
triumphumque destinavimus, ei victori
triumphum negaturi sumus? et quidem
non tantum eum, sed deos etiam suo
honore fraudaturi? dis quoque enim,
non solum hominibus, debetur triumphus.

Plut. c. 31

Πῶς γὰρ οὐ δεινόν, εἶπεν, εἰ φήμις
περὶ νίκης ἀβεβαίον πρότερον εἰς τὴν
πόλιν ἐμπεσοῦσης ἐθύσατε τοῖς θεοῖς
εὐχόμενοι τοῦ λόγου τούτου ταχέως
ἀπολαβεῖν τὴν ὄψιν, ἥκοντος δὲ τοῦ
στρατηγοῦ μετὰ τῆς ἀληθινῆς νίκης
ἀφαιρεῖσθε τῶν μὲν θεῶν τὴν τιμὴν,
αὐτῶν δὲ τὴν χαράν, ὥς φοβούμενοι
θεάσασθαι τὸ μέγεθος τῶν κατορθω-
μάτων ἢ φειδόμενοι τοῦ πολεμίου; καί-
τοι κρεῖττον ἦν τῷ πρὸς ἐκείνον ἐλέφ,
μὴ τῷ πρὸς αὐτοκράτορα φθόνῳ λυ-
θῆναι τὸν θρίαμβον.

Iam intellegis sententiae illius, quam haud inepte profert Plutarchus dicens: καίτοι κρεῖττον ἦν τῷ πρὸς ἐκείνον ἐλέφ, μὴ τῷ πρὸς αὐτοκράτορα φθόνῳ λυθῆναι τὸν θρίαμβον, ne minimum quidem vestigium apparere in verbis Livianis.

Omnia igitur argumenta adhuc allata si animo complectimur,

magis magisque fit perspicuum neutquam Plutarchum in capitibus 30 et 31 componendis secutum esse narrationem Livianam.

Sed priusquam statuamus, quo tandem ex fonte has res Plutarchus hauserit, aliud denique afferemus, quod ad illius auctorem investigandum haud parvi est momenti. Diligenter enim perscrutantem Livii caput 39 certo id non potest fugere, quod Livius, ut Curtius Wachsmuthius benignissime me docuit, inductus est in mirum, ne dicam ridiculum errorem, qui tamen abest a narratione Plutarchea. Illo enim loco (XLV 39, 6—7) Livius M. Servilium civibus Aemilio Paulo triumphum negaturis crimen animi ingrati obicientem et cum ira sic exclamantem facit: 'Quid? illud spectaculum maximum, nobilissimus opulentissimusque rex captus, ubi victori populo ostendetur? . . . Perseus rex captus, Philippus et Alexander, filii regis, tanta nomina, subtrahentur civitatis oculis?' At apud Plutarchum (c. 31) longe aliter res se habet. Ibi enim legimus: (*Μάρκος Σεργίλιος ἔφη*) *θανυμάζειν τὸν δῆμον, εἰ . . . αὐτῷ φθονεῖ τὸν Μακεδόνων βασιλέα ζῶντα καὶ τὴν Ἀλεξάνδρου καὶ Φιλίππου δόξαν ἐπιθεῖν ὑπὸ τοῖς Ῥωμαίων ὀπλοῖς ἀγομένην ἀχμάλωτον.* Quid? Nonne vel primo aspectu manifestum est non Livium, sed Plutarchum dignum esse, cui fides tribuatur? Is enim magnificam sententiam aperuit, cum Servilium faceret dicentem non solum de Persae potentia, sed etiam simul de maiorum illorum immortalium, Philippi regis et Alexandri Magni, gloria armis Romanorum tum devicta Aemilium Paullum acturum esse triumphum! At quam turpiter sententiam illam ne poeta quidem indignam Livius deformavit! Nomina enim Philippi, Amyntae filii, et Alexandri Magni perperam interpretatus referenda esse censuit ad Persae filiolos, quibus eadem nomina erant (cf. Liv. XLII 52, 5)! Videmus igitur hic quoque errorem, in quem Livius incidit, vitatum esse a Plutarcho.

Quodsi nobiscum consideremus multis locis, ut supra compluribus exemplis illustravimus, Plutarchum et Livium mirum in modum inter se congruere, aliis discrepantias sat memorabiles reperiri: haec res nullo modo potest explicari nisi statuimus et Plutarchum et Livium communem aliquem adiisse fontem. Hunc autem, quem uterque secutus est, fuisse librum Graeca lingua conscriptum inde cognosci potest, quod omnibus locis, quibus Livius res perturbat, Plutarchus easdem rectissime reddit. Pulcherrimam igitur illam sententiam de gloria Philippi Alexandrique Magni ab Aemilio Paulo, Persae victore, simul superata Plutarchus recte intellexit, Livius perverse. Quae cum ita sint, vix abhorrebimus a verisimilitudine rati in illo libro, e quo et Plutarchus et Livius hauserunt, Servilium esse inductum

sic fere dicentem: . . . θαυμάζειν τὸν δῆμον, εἰ . . . αὐτῷ φθονεῖ τὸν Μακεδόνων βασιλέα ζῶντα καὶ τὰ Ἀλεξάνδρου καὶ Φιλίππου μέγαρα (sive λαμπρὰ) ὀνόματα ἐπιδεῖν ἑ. τ. Ῥωμ. ὀπλ. ἀγ. αἶχμ.

Quae verba non solum ad sermonis Graeci consuetudinem bene quadrant, sed etiam hoc modo error ille, quem commisit Livius, cum scriberet: 'Perseus rex captus, Philippus et Alexander, filii regis, tanta nomina, subtrahentur civitatis oculis?' simplicissime explicatur¹⁾.

Itaque si omnium, quae adhuc de capitibus 30 et 31 disputavimus, summam faciamus: luculenter apparet et Plutarchi et Livii necessario statuendum esse unum eundemque auctorem, qui lingua Graeca usus erat. Quis igitur dubitaverit, quin auctor ille communis fuerit Polybius, quem ut Graecum scriptorem Plutarchus recte, Livius diligentia parum magna adhibita interdum male perverseque intellexit? Qua sententia comprobata omnia bene fluunt. Sic enim non modo perspicuum est, cur Plutarchus omnia ad rogationem illam de Aemilii Paulli triumpho spectantia tam dilucide recteque exposuerit — nam Polybium fuisse auctorem peritissimum institutorum legumque rei publicae Romanae satis constat —, verum etiam illud fit apertum, cur saepenumero a Plutarcho uberius rerum narratio proferatur, quam a Livio; ille enim hoc loco Polybii historias diligentius excerpsit, quam Livius. Denique memoratu dignissimum est, quod Plutarchus initio Servilium oratione obliqua, ut aiunt grammatici, tum oratione directa facit utentem: quae ratio plane convenit consuetudini Polybianae²⁾.

Quoniam igitur intelleximus puram et incorruptam Polybii narrationem a Plutarcho c. 30 et 31 esse expressam, restat, ut demonstramus, quo modo Livius has res a Polybio traditas in usum converterit. Quisquis vel mediocriter est imbutus Liviano genere scribendi, non mirabitur, quod hoc quoque loco Livius quaecunque apud Polybium suppetebant, adhibitis omnibus artis rhetoricae subsidiis ample magnificeque exornavit. Praecipue autem in orationes Serv. Sulpicii Galbae et M. Servilii illustrandas omnibus viribus incubuit atque hoc modo ingenio suo indulsit. Ubiunque enim fortunae beneficio nobis licet orationem, qualem praebuit Polybius,

1) cf. Nissen, qui (l. l. p. 23 sqq. 32. 33) similitum Livii errorum exempla congessit.

2) Subtilem hanc observationem debemus Paulo La-Roche. Is enim in libello, qui inscribitur 'Charakteristik des Polybios' (Lips, 1857) p. 65 sq. multa huius proprietatis stili Polybiani exempla attulit.

conferre cum Liviana, fere semper videmus Livium sententias ab illo leviter strictimque tactas reddidisse uberrimis usum ornamentis oratoriis. Cuius consuetudinis Livianae a Nisseno (l. l. p. 23—27) bene illustratae luculentum apparet exemplum coll. Pol. III 64 cum Liv. XXI 40. 41. Sed iam redeamus illuc, unde deflexit oratio. Ser. igitur Galbae animos militum contra Aemilium Paullum instigantis orationem, quam Plutarchus Polybium secutus paucis lineamentis quasi adumbrat¹⁾, fuse explicat Livius XLV 35, 8—36, 6.

Quibus in rebus eum apparatu disciplinae rhetorum large usum esse, ut parallelismo membrorum, chiasmo, anaphora, aliis figuris oratoriis, quae vocantur, primo obtutu elucet.

Deinde etiam M. Servilii oratio, cuius argumentum quale apud Polybium fuerit, item e Plutarcho cognosci potest, apud Livium variata et distincta permultis exemplis ex historia Romana petitis profluit magna cum verborum copia granditateque et mira quadam ubertate. Omnibus autem sententiis oratorium quoddam robur adicere easque in maius extollere Livius studet. Quod propositum ut assequatur, varias adhibet artes. Ac primum quidem saepenumero sententias, quas Polybius in simplici narrationis rerum gestarum conexu, non in oratione posuit, consulto in orationis formam redigit ratus nitido stilo composito maxime favere orationes, quas dicimus directas. Conferas velim e. g. Plut. c. 31, ubi legimus: ἀνελθὼν ἀνὴρ ὑπατικὸς καὶ πολεμίουρς εἴκοσι καὶ τρεῖς ἐκ προκλήσεως ἀνηρηκώς, Μάρκος Σεργίλιος . . . ἔφη κτλ. cum Livio (XLV 39, 16), qui directa usus oratione Servilium ipsum haec facit dicentem: 'ego ter et viciens cum hoste per provocationem pugnavi'. Deinde apte possunt comparari haec:

Plut. c. 31

Μάρκος Σεργίλιος Αἰμίλιον μὲν ἔφη Παῦλον, ἥλικος ἀντοκράτωρ γένοιτο, νῦν μάλιστα γινώσκειν, ὁρῶν ὅσης ἀπειθείας γέμοντι καὶ κακίας στρατεύματι χρωόμενος οὕτω καλὰς κατώρθωσε καὶ μεγάλας πράξεις κτλ.

Liv. XLV 37, 1

Tum Servilius: quantus imperator L. Aemilius fuerit, Quirites, si ex alia re nulla aestimari possit, vel hoc satis erat, quod, cum tam seditiosos et leves milites, tam nobilem, tam temerarium, tam eloquentem ad instigandam multitudinem inimicum in castris haberet, nullam in exercitu seditionem habuit.

1) cf. Plut. c. 30. Σέρβιος Γάλβας . . . ἐθάρρησεν ἀναφανδὸν εἰπεῖν, ὡς οὐ δοτέον εἶη τὸν θρόνον. Ἐνείδε δὲ πολλὰς τῷ στρατιωτικῷ πλήθει διαβολὰς κατὰ τοῦ στρατηγοῦ καὶ τὴν οὖσαν ὁργὴν εἰ μᾶλλον ἐξερεθίσας ἤτειτο παρὰ τῶν δημάρχων ἄλλην ἡμέραν . . . ἀρξάμενος μακροῦ καὶ βλασφημίας ἔχοντι παντοδαπὰς χρῆσθαι λόγῳ τὸν χρόνον ἀνήλωσε τῆς ἡμέρας.

Satis memorabilis locus Livianus! Apparet enim ne hic quidem Livium acquievisse in verbis Polybii reddendis, sed eius sententiam simplicem minimeque contortam uberius explicasse.

Atque reliquam quoque Servilii orationem, de qua ut pluribus verbis et singillatim disputemus non hic est locus, Livius copiosissime illustravit et omnes Polybii sententias fuse lateque expressit. Plutarchi igitur verbis: *Πῶς γὰρ οὐ δεινόν, εἰ φήμης περὶ νίκης ἀβεβαίου πρότερον εἰς τὴν πόλιν ἐμπεσοῦσης ἐθύσατε τοῖς θεοῖς εὐχόμενοι τοῦ λόγου τοῦτον ταχέως ἀπολαβεῖν τὴν ὄψιν, ἥκοντος δὲ τοῦ στρατηγοῦ μετὰ τῆς ἀληθινῆς νίκης ἀφαιρεῖσθε τῶν μὲν θεῶν τὴν τιμὴν, αὐτῶν δὲ τὴν χαρὰν* respondet Liv. XLV 39, 9—13, ubi mole quadam verborum allata cives admonentur, ne rogationem de triumpho antiquent neve hac ratione cum Aemilium tum maxime deos omnipotentes debito fraudent honore.

Denique, ut hanc quaestionem absolvamus, silentio non praetermittendum videtur, quod alio loco Livius eodem consilio, nimirum ut narrationem magis rhetoricam exhiberet, absurde Polybii verba in usum suum convertit. Legimus enim apud Plutarchum (c. 31) Servilium summa ira Galbae incensum sic increpuisse cives: *Ἀλλ' εἰς τοσαύτην τὸ κακόν, ἧς ἐξουσίαν προάγεται δι' ὑμῶν, ὥστε περὶ στρατηγίας καὶ θριάμβου τολμᾷ λέγειν ἄνθρωπος ἄτρωτος καὶ τῷ σώματι στίλβων ὑπὸ λειότητος καὶ σκιατραφίας* (i. e. Σέρβιος Γάλβας) *πρὸς ἡμᾶς τοῖς τοσούτοις τραύμασι πεπαιδευμένους ἀρετὰς καὶ κακίας κρίνειν στρατηγῶν*, quibus verbis adduntur haec: *Ἄμα δὲ τῆς ἐσθῆτος διασχὼν ἐξέφηνε κατὰ τῶν στέγων ὠτειλὰς ἀπίστους τὸ πλῆθος*. At quam insulse reddidit Livius (XLV 39, 16—17) verba Polybiana! Postquam enim Servilium fecit dicentem se habere corpus insigne honestis cicatricibus pro patriae salute acceptis, Galbam ut hominem sola lingua ferocem nil didicisse nisi aliis obtrectare, tum Servilium fingit imperantem Galbae, ut nitens corpus et integrum denudet. Sed haec hactenus de ratione, qua Livius Polybii sententias sinceras minimeque, ut ita dicam, fucatas artibus rhetoricis uberius expresserit.

Quoniam satis comprobasse nobis videmur et Livium (XLV 35—39) et Plutarchum (c. 30. 31) e Polybio hausisse, iam sequitur quaestio, quo ex fonte Plutarchus materiem capitum 32—34, quibus triumphus Aemilii Paulli copiose narratur, deprompserit. Hoc quoque loco ordiamur a comparatione inter Plutarchum et Livium instituenda. Quamquam enim, cum in textu Liviano XLV 39 extr. lacuna exstet, non solum finis orationis a M. Servilio habitae, sed etiam narratio de lege tandem accepta et pars descriptionis pompae

triumphalis intercidit, tamen e reliquiis Livianis atque ex verbis scriptorum, qui ad Livii auctoritatem se applicaverunt, luculenter apparet Plutarchum et Livium de Aemilii triumpho plane consensisse. Ac primum quidem totus ordo, quo immensa praeda per singulos triumphî dies dispartita in pompa ducta est, apud Livium prorsus idem fuit atque apud Plutarchum. Plutarchus enim primo die ducentis quinquaginta bigis statuas, tabulas pictas, colossos, altero die et multis curribus casses, clipeos, thoraces, ocreas, peltas, pharetras, gladios, alia arma telaque et ingentes Persae opes produci facit, tertio denique diei magnificentissimum spectaculum, captivos ipsumque Persen regem in triumpho ductos tribuit. Atque Livium eodem ordine usum esse e Floro, a quo despoliatum esse Livium inter omnes constat, elucet; Florus enim I 28, 25 (p. 48, 1 J.) narrat primum diem pompae triumphalis signa tabulasque, sequentem arma et pecuniam transvexisse, tertium denique captivos ipsumque regem. Hic autem consensus, qui inter Plutarchum et Livium aperte intercedit, satis notabilis est; mox enim videbimus alium scriptorem prorsus alium ordinem in triumpho enarrando iniisse. At non modo in universum, sed etiam de singulis rebus narratio Plutarchea cum Liviana congruisse videtur; cf.

Flor. I. 1.

tertius (sc. dies transvexit) captivos ipsumque regem attonitum adhuc tamquam subito malo et stupentem.

Liv. XLV 40, 4

ipse postremo Paulus in curru magnam cum dignitate alia corporis, tum senecta ipsa maiestatem prae se ferens.

deinde equites turmatim et cohortes peditum suis quaeque ordinibus.

Plut. c. 34

.. ὁ Περσὲς ... ἐπορεύετο ... ὑποδὲ μεγέθους τῶν κακῶν πάντα θαμβοῦντι καὶ παραπεπληγμένῳ μάλιστα τὸν λογισμὸν εἰοκῶς.

Plut. c. 34

Ἐπ' αὐτὸς ἐπέβαλλεν ἄρματι κεκοσμημένῳ διαπρεπῶς ἐπιβεβηκώς, ἀνὴρ καὶ δίχματοσαύτης ἐξουσίας ἀξιοθέατος.

Ἐδαφνηφόροι δὲ καὶ σύμπας ὁ στρατὸς τῷ μὲν ἄρματι τοῦ στρατηγοῦ κατὰ λόχους καὶ τάξεις ἐπόμενος κτλ.

Quae cum ita sint, iure nemo negaverit Livium et Plutarchum iterum ex uno fonte pendere.

Sed longius progredi licet. Insigni enim fortunae beneficio prospere evenit, quod etiamnunc habemus narrationem de pompa triumphali Diodoream (cf. Diod. XXXI 8, 10 sqq.). Quae summi momenti est, quoniam hoc modo memoria Polybiana est servata; nam Diodori bibliothecam in ea historiae Romanae parte, de qua

agitur, fere unum ad Polybium esse revocandam rectissime, sicut iam supra vidimus, Nissenus (l. l. p. 82. 110 sqq.) demonstravit¹⁾.

Quodsi Diodorum cum Plutarcho comparaverimus, primo obtutu cognoscemus multis in rebus inter utrumque consensum satis memorabilem esse. Ac primum quidem eadem fere arma, quae enumerat Plutarchus, apud Diodorum occurrunt; deinde conferas velim haec:

Plut. c. 32 extr.

ἄλλοι δὲ (sc. ἐκόμιζον) κρατῆρας ἀργυροῦς καὶ κέρατα καὶ φιάλας καὶ κύλικας ἐν διακεκοσμημένα πρὸς θεῶν ἕκαστα καὶ περιττὰ τῷ μεγέθει καὶ τῇ παχύτητι τῆς τορείας.

Plut. c. 33

Τῆς δὲ τρίτης ἡμέρας ἔωθεν μὲν εὐθὺς ἐπορεύοντο σαλπικταὶ μέλος οὐ προσόδιον καὶ πομπικόν, ἀλλ' οἷον μαχομένους ἐποτρύνουσιν αὐτοὺς Ῥωμαῖοι, προσεγκελεύόμενοι.

Μετὰ δὲ τοὺτους ἤγοντο χροσόκερω τροφία βοῦς ἑκατὸν εἴκοσι, μίτρας ἡσκημένοι καὶ στέμμασιν.

Diod. XXXI 8, 11

. . . προεκομισθῇ . . . ἐκπωμάτων πληθους.

Diod. XXXI 8, 10

προηγούντο δὲ αὐτῶν ὡς ἐν πολέμῳ σαλπικταί.

Diod. XXXI 8, 12

τῇ τρίτῃ (sc. ἡμέρᾳ) προηγούντο λευκαὶ βόες ἐνπρεπεῖς ἑκατὸν εἴκοσι.

1) Fortasse negaverit quispiam narrationem Diodoream de Aemilii triumpho depromptam esse e Polybio, quod is non copiose explicare pompas triumphales, sed leviter transire ac tantummodo perstringere paucis verbis soleat (cf. Nissen l. l. p. 102). At etiamsi hanc observationem, quae tribus tantum exemplis e Polybio petitis nititur, in universum rectam esse concesseris, tamen minime hac ex re colligendum est Polybium quasi lege normaue inviolata adstrictum nunquam potuisse pompas triumphales uberius depingere. Atque si usquam triumphi fusius enarrandi locus erat, certe hic fuit. Perse enim devicto Macedonum gloria extincta erat et pompa illa triumphalis ab Aemilio Paulo splendidissime instructa simul quodammodo, ut ita dicam, erat pompa funebris, qua interitus regni, cui olim totus fere orbis terrarum fuit subiectus, repraesentatus est. Praeterea nullus omnium triumphorum post hominum memoriam actorum spectaculum illud ab Aemilio oculis Romanorum oblatum magnificentia aequavit. Itaque cur non potuit fieri, ut Polybius, qui L. Anicii triumphum de Genthio rege actum copiosius descripsit (cf. Pol. XXX 14), ut rusticitatem Romanorum, qui tum erant, demonstraret, etiam Aemilii triumphum uberius depingeret, praesertim cum hic melius procul dubio argumentum materiemque magis idoneam praeberet, quam tenuis iste Anicii triumphus (cf. Liv. XLV 43)? Quam ob rem non est, quod temere quis dubitet, quin hoc quoque loco Diodoreae narrationi subsit Polybiana.

Τούτοις ἐπέβαλλον οἳ τε τὴν ἱερὰν
φιάλην ἀνέχοντες, ἣν ὁ Αἰμίλιος ἐκ
χρυσοῦ δέκα ταλάντων διὰ λίθων κατε-
σκεύασεν, οἳ τε τὰς Ἀντιγονίδας καὶ
Σελενκίδας καὶ Θηρικλείους καὶ ὅσα
περὶ δεῖπνον χρυσώματα τοῦ Περσέως
ἐπιδεικνύμενοι.

Τούτοις ἐπέβαλλε τὸ ἄρμα τοῦ Περ-
σέως κτλ.

Plut.

Εἶτα μικροῦ διαλείμματος ὄντος ἤδη
τὰ τέκνα τοῦ βασιλέως ἤγετο δοῦλα,
καὶ σὺν αὐτοῖς τροφέων καὶ διδασκάλων
καὶ παιδαγωγῶν δεδακρυμένων ὄχλος,
αὐτῶν τε τὰς χεῖρας ὀρεγόντων εἰς
τοὺς θεατὰς καὶ τὰ παιδία δεῖσθαι
καὶ λιτανεύειν διδασκόντων. Ἦν δ'
ἄρρενα μὲν δύο, θῆλυ δὲ ἓν κτλ.

c. 34.

Αὐτὸς δὲ τῶν τέκνων ὁ Περσεὺς καὶ
τῆς περὶ αὐτὰ θεραπείας κατόπιν ἐπο-
ρεύετο . . . Καὶ τούτῳ δ' εἶπετο χορὸς
φίλων καὶ συνήθων κτλ.

Ἐφεξῆς δὲ τούτοις ἐκομίζοντο χρυσοῖ
στέφανοι τετρακόσιοι τὸ πλῆθος, οὓς
αἱ πόλεις ἀριστεία τῆς νίκης τῷ Αἰμι-
λίῳ μετὰ πρᾶσβειῶν ἔπεμψαν.

Εἶτ' αὐτὸς ἐπέβαλλεν (sc. Αἰμίλιος)
ἄρματι κεκοσμημένῳ διαπρεπῶς ἐπιβε-
βηκώς κτλ.

φιάλη δέκα ταλάντων χρυσοῦ διάλιθος,
χρυσωμάτων παντοῖαι κατασκευαὶ τα-
λάντων δέκα.

ἄρμα ἐλεφάντινον ἐκ χρυσοῦ καὶ
λίθων.

Diod.

ἐφ' οἷς Περσεὺς ὁ δυστηχῆς βασιλεὺς
Μακεδόνων ἅμα δυσὶν υἱοῖς καὶ θυγα-
τρὶ μιᾷ καὶ τοῖς ἡγεμόσι διακοσίοις
πεντήκοντα.

στέφανοι τετρακόσιοι δοθέντες ἐκ
τῶν πόλεων καὶ τῶν βασιλέων,

καὶ ἐπὶ πᾶσιν Αἰμίλιος ἐφ' ἄρματος
ἐλεφαντίνου καταπληκτικοῦ.

Negari non potest hac comparatione inter Plutarchum et Dio-
dorum instituta magnam utriusque sententiarum similitudinem elucere.
Quam ob rem Livium, Plutarchum, Diodorum, cum inter se in uni-
versum congruant, usos esse communi fonte censemus; quem fuisse
Polybium nemo infitiabitur, si secum reputaverit in hac historiae
Romanae parte Polybium, ut supra commemoravimus, fuisse Diodori
ducem principalem.

Neque contra nos facit, quod paucis locis discrepantiae quaedam
inter Plutarchum et Diodorum inveniuntur. Nam vel primo aspectu
apparet apud Diodorum exstare narrationem pompae triumphalis bre-
vissime coartatam: qua ex re facillime poterant oriri confusiones
perturbationesque. Atque omnium apertissima est, quod, cum Plu-

tarchus (c. 32), ut iam exposuimus, narret primo die statuas, tabulas pictas, colossos in pompa triumphali esse ducta, Diodorus eisdem rebus (enumerantur *ἀγάλματα, ἀνδριάντες, πίνακες ἀναθηματικοί*) secundum triumphi diem esse ornatum memoriae prodit; deinde similiter Diodorus res confundit dicens primo die esse producta arma ex hostibus capta, quae Plutarchus secundo demum pompae triumphalis diei assignat.

Praeterea Diodorus ordinem, quo L. Aemilius Paullus, Cn. Octavius, L. Anicius triumphos egerunt, plane perturbavit. Scimus enim Aemilium Paullum per triduum, IV. III. pridie kal. Decemb. de Perse triumphasse, Cn. Octavium kal. Decemb. de eodem rege navalem egisse triumphum, denique L. Anicium Quirinalibus de Genthio rege Illyriisque triumphasse (cf. Act. triumph. Capitol. C. I. L. I p. 459. Liv. XLV 42, 2. 43, 1); at Diodorus haec memoriae prodidit (XXXI 8, 10): *καὶ πρῶτος μὲν Ἀνίκιος καὶ Ὀκτασίος ὁ τῆς ναυτικῆς δυνάμεως ἡγησάμενος ἀνὰ μίαν ἡμέραν ἐκάτερος ἐθριάμβευσεν, ὁ δὲ σοφώτατος Αἰμίλιος ἐπὶ τρεῖς.*

Quae perturbationes inde profectae sunt, quod Diodorus librum auctoris, quem sibi proposuerat compilandum, brevissime contraxit; praeterea autem fortasse etiam Georgio Syncello, per quem hic locus Diodoreus ad posterum pervenit, nimia negligentia socordiaque crimini danda est.

Pauca addenda sunt de captiva pecunia in Aemilii Paulli triumpho ducta. Plutarchus enim talenta 2250 argenti et 231 auri, Diodorus rotundis, quos dicimus, numeris usus 2200 talenta argenti et, ut ait, *ἐν φορήμασι διακοσίοις ἑξέκοσι χρυσοῦ τάλαντα* (exactum numerum addere hoc loco neglexit) in triumpho esse ducta narrat¹⁾. Qui numeri a Plutarcho et Diodoro traditi inter se consentiunt et eodem ex fonte, Polybio, fluxisse videntur. Inspicias velim Pol. XVIII 35, quo loco gravissimo legimus, cum Aemilius Paullus regno Macedonum potitus esset, in Persae thesauris, praeter reliquam suppellectilem ac ceteras opes, auri argentique plus quam sex milia talentum reperiata esse. Quem ad numerum Polybianum apte quadrare numeros a Plutarcho (et Diodoro) traditos facile intellegi potest. Quod enim temporibus belli Persici aurum duodecim fere partibus plus valeret, quam argentum²⁾, in triumpho, si Plutarchum sequimur, ducta sunt, ut supra exposuimus, 2250 talenta et $231 \times 12 = 2772$ talenta. Ad

1) Praeterea Diodorus alia *νομισμάτων τάλαντα χίλια* commemorat; quae quid sibi velint, incertum est; videtur Diodorus hoc quoque loco res prorsus confudisse.

2) cf. Hultsch 'Griech. und röm. Metrologie'² (Berol. 1882) p. 172/3. 238. 301.

5022 haec talenta accessit patera ex decem auri talentis facta gemmis undique insertis. Denique adde, quod militibus de praeda opulentiae largitiones datae sunt (cf. Liv. XLV 40, 5) et in magnificentissimum pompae triumphalis apparatus haud mediocris sumptus impendendus erat. Quae si diligenter consideraverimus, iam intellegemus sic sex illa milia talentum auri argentique effici, quae a Romanis capta esse Polybius l. l. memoriae prodidit.

Itaque ut breviter, quae adhuc disputavimus, complectamur, Livium, Diodorum, Plutarchum unius auctoris, Polybii, vestigiis instituisse censemus. Sed priusquam hanc quaestionem de Plutarchi capitibus 30—34 institutam, quae variis difficultatibus implicata copiosius excutienda erat et pertractanda, tandem missam faciamus, ea, quae Nissenus his de rebus protulit, percensenda sunt.

Iure enim, ut supra commemoravimus, negavit Nissenus (l. l. p. 304) Livium Plutarchi (c. 30 et 31) auctorem fuisse quaestionemque de Plutarchi illis in capitibus fonte sic absolvit: 'Auch dem Valerius Antias, der bei jenem (Liv. XLV 35 sqq.) zu Grunde liegt, ist Plutarch nicht gefolgt: denn seine Darstellung des Triumphs ist eine ganz andere. Es bleibt nur die Ansicht übrig, dass der c. 2 bezeichnete Annalist mit Valerius nahe verwandt ist, der Eine vom Andern oder Beide von einer dritten Quelle abhängig'. Ex annalium igitur scriptore quodam satis obscuro ac commenticio Plutarchum pendere Nissenus contendit. At virum doctissimum ipsum sensisse hanc sententiam esse parum verisimilem et artificiosius quaesitam vel inde cognosci potest, quod ipse statim haec addit: 'Wem diese Vermutung zu künstlich erscheint, was sie freilich keineswegs ist, der muss sich zu der Annahme verstehen, dass hier ein ganz vereinzelt Excerpt aus Livius eingeflochten ist'. At hercle postquam Livium et Plutarchum Polybio communi auctore usos esse evicimus, minime ad talem sententiam nobis esse confugiendum, etsi illam Nisseni coniecturam repudiamus, persuasum habemus. Quamquam igitur quaestione his de rebus iam absoluta ista Nisseni opinio concidit, tamen operae pretium esse videtur breviter explicare, quibus de causis vir doctissimus ad sententiam suam pervenerit. Orditur enim inde (l. l. p. 278), quod Livius (XLV 40) testimonium Valerii Antiatii profert: quin hoc ex fonte etiam capita, quae praecedant (35—39), manaverint, non esse dubium, praesertim cum c. 38 certissimum Valerii vestigium appareat. Illo enim capite Livius memoriae prodidit, Scipionem Africanum Literni mortuum et sepultum esse, quae quidem erat sententia Valerii (cf. Nissen l. l. p. 219). Nissenus igitur quoniam putat constare Livii capitum XLV 35 sqq. fontem fuisse narrationem Valerii

Antiatis, ut argumentationem persequatur et concludat, nixus miro illo consensu inter Livium et Plutarchum, quippe qui plerumque congruant, paucis locis inter se dissentiant, confidenter statuit Plutarchi auctorem fuisse annalium quendam scriptorem cum Valerio, Livii auctore, artissime cohaerentem. At plane nil me quidem iudice Nissenus hac argumentandi ratione evicit. Nam praeterquam quod eodem iure, quo Nissenus Liv. XLV 38 apertum Valerii Antiatis vestigium se deprehendisse suspicatur, alio loco indicium quoddam originis Polybianae esse licet statuere¹⁾, imprimis tenendum est, ea ex re, quod a Livio XLV 40 Valerius producit, minime necessario colligendum esse hunc annalium scriptorem fuisse Livii fontem illo in capite, nedum in eis, quae praecesserunt. Livius enim cum tandem Valerii Antiatis mendacia impudentissima commentaque perspexisset, nullam occasionem omisit increpandi scriptoris illius ac saepissime ob id ipsum eius testimonium attulit, ut veritatem turpiter inquinatam ei exprobraret eiusque auctoritati obtrectaret (cf. Nissen l. l. p. 46). Cuius consuetudinis Livianae luculentissimum exstat exemplum apud Livium XXXVI 19. Ibi enim Livius de numero Macedonum in pugna ad Thermopylas commissa occisorum disserit ac postquam se Polybii testimonio usum esse professus est, haec addit (nimirum nullo consilio nisi ut iterum iterumque auctoritatem Valerii minuatur): 'quid si Antiati Valerio credamus sexaginta milia militum fuisse in regio exercitu scribenti, quadraginta inde milia cecidisse, supra quinque milia capta cum signis militaribus ducentis triginta?' Cavendum igitur est, ne ex Valerii Antiatis verbis a Livio allatis simulque acriter impugnatīs temere concludamus Valerium hoc ipso loco, ubi eius mentio fit, ducem fuisse Livii. Itaque inde, quod a Livio XLV 40 Valerii testimonium producit, plane nil de illius fonte nobis quidem videtur effici. Atque accuratius inspicienti verba Liviana non mirum videbitur, cur illo loco Valerius in iudicium vocetur. Is enim cum aliis locis posthabita veritate libidini numerorum incredibili impudentique modo augendorum nimis indulgeret, hoc loco e consuetudine sua aliam in rem pariter reprehendendam lapsus summam omnis captivi auri argentique e Macedonia translatis aliquanto minorem Livio teste computaverat. Quae cum ita sint, quis negaverit miram quandam hanc fuisse opportunitatem Valerii acriter exagitandi? At quia in textu Liviano ante caput 40 lacuna haud exigua

1) Legimus apud Livium XLV 39, 7 Syphacem captum in triumpho Scipionis esse ductum: quam sententiam fuisse propriam Polybii — alii enim scriptores docuerunt regem illum iam ante triumphum esse mortuum — apparet e Liv. XXX 45.

exstat, omnino non tanta fiducia, quantam Nissenus prae se fert, statuere licet, quo ex fonte Livius capita, quae quadragesimum praecedunt, depromperit.

Quare satis nobis videtur demonstrasse verisimillimum esse Livium, Diodorum, Plutarchum, quoniam de triumpho eisque de rebus, quae hunc praecesserunt, in universum consentiunt ac paucae discrepantiae, quae intercedunt, facile possunt expediri, secutos esse Polybium¹⁾.

Sed iam ad capita 35 et 36 excutienda accedamus. Capite 35 Plutarchus narrat sub ipsum triumphi tempus filios, quos Aemilius Paullus ex altera uxore susceperat, mortuos esse, capite 36 Aemilium fulmen illud fortunae insigni cum aequitate animi perpressum tum orationem illustrem de consulatu habuisse apud populum.

Quibus in rebus Plutarchus, Diodorus XXXI 11, Livius XLV 40, 6 sqq.—42, 1, Appianus Mac. 19 tantopere inter se congruunt²⁾, ut iam Nissenus (l. l. p. 278. 304) statuerit hos quattuor scriptores pendere ex uno auctore, quem fuisse Polybium in aperto est (cf. Pol. XXXII 14, 2).

Ac primum quidem Plutarchus iterum exponit (*ὡς ἤδη λέλεκται*, cf. c. 5) Aemilio Paulo fuisse quattuor filios atque eorum maximos natu priore in matrimonio e Papiria ortos in Fabiorum et Corneliorum gentes adoptione esse adscitos. Rerum autem, quae ad Aemilii Paulli familiam pertinent, accurate explicandarum Polybium fuisse auctorem locupletissimum iam supra declaravimus. Itaque cum consensus ille inter Plutarchum, Diodorum, Livium, Appianum manifestissimus sit, dubium non est, quin etiam narratio de morte Aemilii Paulli filiorum natu minorum Polybio cum familia Aemiliana artissime coniuncto debeat. Id enim vel primo obtutu verisimillimum est; sed praeterea vestigia quaedam manifesta a Nisseno neglecta aperte produnt originem Polybianam. Capite enim 35 extremo Plutarchus, ubi respicit mortem Aemilii Paulli filiorum in primo aetatis flore sub ipsum triumphi paterni tempus extinctorum, haec dicit: *... ὥστε μηδένα γενέσθαι Ῥωμαίων τοῦ πάθους ἀγάλητον, ἀλλὰ φρεῖσαι τὴν ὁμότητα τῆς τύχης ἅπαντας, ὡς οὐκ ᾔδεσσαντο πένθος τοσοῦτον εἰς*

1) Notandum est Plutarchum, ut omnia exornaret, mediae triumphi descriptioni (c. 34) inseruisse illam de Perse rege narratiunculam, quam iterum legimus in Cic. Tusc. disp. V 40, 118.

2) Exiguae discrepantiae etsi inter Plutarchum, Diodorum, Livium, Appianum intercedunt, tamen, cum singulorum scriptorum negligentiae tribuendae sint (cf. Nissen l. l. p. 278), consensum, qui ceteris in rebus inter illos eminet, haud quam tollunt.

οίκτιαν ζήλου καὶ χαρᾶς καὶ θουσιῶν γέμουσαν εἰσάγουσα καὶ κατα-
μυγνύουσα θρήνους καὶ δάκρυα παιᾶσιν ἐπινικίοις καὶ θριάμβοις.
Quis est, qui neget hanc sententiam de dira crudelique fortunae do-
minatione prolatam redolere doctrinam Polybiamam? Alterum autem
originis Polybianae indicium ea in re cerni existimamus, quod et
Plutarchus c. 36 et Appianus l. l. in verbis illis apud populum factis
Aemilium Paullum inducunt initio quidem oratione obliqua, quae
vocatur, utentem, tum oratione directa: quam fuisse consuetudinem
Polybii iam supra (cf. p. 60) exposuimus.

Venimus igitur ad praeclaram illam orationem ab Aemilio Paulo
apud populum habitam. In ea quantus sit consensus inter Plutarchum
aliosque scriptores supra commemoratos ut cognoscatur, operae pre-
tium est Plutarchi, Livii, Diodori, Appiani verba exscribere et accu-
rate inter se comparare. Proinde conferas velim haec:

Plut. c. 36	Liv. XLV 41, 3 sqq. — 42, 1	Diod. XXXI 11	App. Mac. 19
Μιᾷ μὲν γὰρ, εἴ- πεν, ἡμέρᾳ τὸν Ἰόνιον ἀπὸ Βρεν- τεσίον περάσας εἰς Κέρκυραν κατήχθην·	Profectus ex Italia classem a Brun- disio sole orto solvi; nona diei hora cum omnibus meis navibus Corcy- ram tenui.	ἔφη γὰρ ἑαυτὸν ἐξ Ἰταλίας εἰς τὴν Ἑλ- λάδα μέλλοντα πε- ραιοῦν τὰς δυνάμεις ἀποθεωρῆσαι τὴν ἀνατολήν καὶ τότε τὸν πλοῦν ποιη- σάμενον ἐν ἁτῆς ὥρας καταπλεῦ- σαι μηδενὸς ἀπο- λειφθέντος εἰς Κέρ- κυραν,	εἶπεν ἐς μὲν Κέρ- κυραν ἐκ Βρεν- τεσίον διαπλεῦ- σαι μιᾷς ἡμέρας.
πεμπταῖος δ' ἔκειθεν ἐν Δελ- φοῖς τῷ θεῷ θύ- σας ἑτέρας αὐτῆς αὐτὴ πέντε τὴν δύ- ναμιν ἐν Μακεδο- νίᾳ παρέλαβον καὶ τὸν εἰωθότα συντελέσας καθαρ- μὸν αὐτῆς καὶ τῶν πράξεων ἐνθὺς ἐναρ- ξάμενος ἐν ἡμέ- ραις ἄλλαις πεντε-	inde quinto die Delphis Apollini pro me exercitibus- que et classibus vestris sacrificavi. a Delphis quinto die in castra per- veni; ubi exercitu accepto . . . inter praesidia eius (sc. Persae) saltum ad Petram evasi et ad pugnam rege	ἔκειθεν δὲ τε- ταρταῖον ¹⁾ ἐν Δελ- φοῖς καλλιερῆ- σαντα τῷ θεῷ μετὰ πέντε ἡμέ- ρας εἰς Μακεδονίαν παραγενέσθαι καὶ παραλαβεῖν τὰς δυνάμεις, ἐν ἡμέ- ραις δὲ ταῖς ἀπά- σαις πεντεκαί- δεκα βιάσασθαι τὰ στενὰ τὰ κατὰ	ἐκ δὲ Κερκύρας πέντε μὲν ἐς Δελ- φοὺς ὁδεῦσαι καὶ θύσαι τῷ θεῷ, πέντε δὲ ἄλλαις ἐς Θεσσαλίαν παραγε- νέσθαι καὶ παρα- λαβεῖν τὸν στρα- τόν, ἀπὸ δὲ ταύτης πεντεκαίδεκα ἄλλαις ἐλεῖν Περ- σέα καὶ Μακεδόνας παραλαβεῖν.

1) Quod Diodorus Aemilium Paullum iam quarto die Delphos venisse tradit,
cum ceteri, Plutarchus, Livius, Appianus omnes uno ore consentiant narrantes
iter illud intra quinque dies esse confectum, negligentiae Diodori tribuendum est.

Plut.	Liv.	Diod.	App.
καίδεκα τὸ κάλλι- στον ἐπέθηκα τῷ πολέμῳ τέλος.	coacto acie vici ... et ... id (sc. bellum) ego quindecim diebus perfecti.	τὴν Πέτραν ταλ παρατάσασθαι καὶ νικῆσαι Περσέα κτλ.	
Ἀπιστῶν δὲ τῇ τύχῃ διὰ τὴν εὐροίαν τῶν πραγμάτων ... μάλιστα κατα πλοῦν ἐδεδίδειν τὴν μεταβολὴν τοῦ δαίμονος ἐπ' εὐτυχίᾳ, τοσοῦτον στρατοὺν νενικη- κότα καὶ λάφυρα καὶ βασιλεῖς αἰχμα- λώτους κομίζων.	aliarum deinde se- cundarum rerum ve- lut proventus secu- tus: civitates omnes Macedoniae se dedi- derunt; gazae regia in potestatem venit; rex ipse tradentibus prope ipsis dis in templo Samothracum cum liberis est cap- tus. mihi quoque ipsi nimia iam for- tuna videri eoquesu- specta esse, maris pericula timere coepi in tanta pecunia regia in Italiam traici- enda et victore exercitu trans- portando.	καὶ τότε μὲν θαν- μάζειν ἔφη τὸ παρά- λογον τῶν κατορ- θωμάτων ὥς δὲ μετ' ὀλίγον κύριος ἐγέ- νετο τοῦ βασι- λέως καὶ τῶν τέκ- νων καὶ τῆς βα- σιλείας γάξης, πολὺ μᾶλλον θαν- μάζειν τὴν εὐροίαν τῆς τύχης.	οὕτω δὲ δξέως ἀπάντων ἐπιτυχῶν δεῖσθαι μὴ τι τῷ στρατῷ συμπέ- σοι πρὸς ὑμᾶς ἐπανιόντι.
Οὐ μὴν ἄλλα καὶ σωθεῖς πρὸς ὑμᾶς καὶ τὴν πόλιν ὁρῶν εὐφροσύνης καὶ ζήλον καὶ θυσίων γέμονσαν ἔτι τὴν τύχην δι' ὑποψίας εἶχον εἰδὼς οὐδὲν εἰλικρινὲς οὐδ' ἀνε- μέσητον ἀνθρώποις τῶν μεγάλων χαρι- ζομένην.	postquam omnia secundo navium cursu in Italiam per- venerunt, neque erat, quod ultra precarer, illud optavi, ut, cum ex summo retro volvi fortuna con- suesset, mutationem eius domus mea po- tius quam res publica sentiret.	διακομισθέντων δὲ τῶν χρημάτων καὶ τῶν στρατιωτῶν εἰς τὴν Ἰταλίαν ἄβ- λαβῶς καὶ ταχέως, τόθ' ὀλοσχερῶς δια- πορεῖν ἐπὶ τῷ πάντα κάλλιον ἢ προσε- δόκα συντελεῖσθαι, πάντων δὲ συγγαι- ρόντων καὶ μακαρι- ζόντων τὴν εὐπο- ρίαν αὐτοῦ τότε μάλιστα προσδέχε- σθαι παρὰ τῆς τύχης σύμπτωμα· διόπερ προσεύχεσθαι τῷ θεῷ τῶν μὲν δημο- σίων εἰς μηδὲν ἐμ- πεσεῖν τὴν μετα- βολήν, ἀλλ' εἰ πάν-	διασωθέντος δὲ τοῦ στρατοῦ περὶ ἱμῶν ἐδεδοίκεν, ἔφη· φθονερὸς γάρ ὁ δαίμων.

Plut.	Liv.	Diod.	App.
<p>Καὶ τοῦτον οὐ πρότερον ἢ ψυχὴν τὸν φόβον ὠδίνουσα καὶ περισκοπούμενη τὸ μέλλον ὑπὲρ τῆς πόλεως ἀφῆκεν, ἢ τηλικαύτη με προσπταῖσαι δυστυχίᾳ περὶ τὸν οἶκον, νῶν ἀρίστων, οὓς ἔμαυτῷ μόνους ἐλιπόμην διαδόχους, ταφᾶς ἐπαλλήλους ἐν ἡμέραις ἱεραῖς μεταχειρισάμενον.</p> <p>Nūn οὖν ἀκίνδυνός εἰμι τὰ μέγιστα καὶ θαρρῶ καὶ νομίζω τὴν τύχην ὑμῖν παραμενεῖν ἀβλαβῆ καὶ βέβαιον. Ἰκανῶς γὰρ ἐμοὶ καὶ τοῖς ἐμοῖς κακοῖς εἰς τὴν τῶν κατωρθωμένων ἀποκέρχεται νέμεσιν, οὐκ ἀφανέστερον ἔχουσα παράδειγμα τῆς ἀνθρωπίνης ἀσθενείας τοῦ θριαμβουμένου τὸν θριαμβεύοντα· πλὴν ὅτι Περσεὺς μὲν ἔχει καὶ νενικημένος τοὺς παῖδας, Αἰμίλιος δὲ τοὺς αὐτοῦ νικήσας ἀπέβαλεν.</p>	<p>itaque defunctam esse fortunam publicam mea tam insigni calamitate spero, quod triumphus meus, velut ad ludibrium casuum humanorum, duobus funeribus liberorum meorum est interpositus.</p> <p>et cum ego et Perseus nunc nobilia maxime sortis mortalium exempla spectamus, ille, qui ante se captivos captivus ipse duci liberos vidit, incolumes tamen eos habet; ego, qui de illo triumphavi, ab alterius funere filii currum *** ex Capitolio prope iam exspirantem veni; neque ex tanta stirpe liberum superest, qui L. Aemilii Pauli nomen ferat . . . sed hanc cladem domus meae vestra felicitas et secunda fortuna publica consolatur.</p> <p>Haec tanto dicta animo magis confudere audientium ani-</p>	<p>τως αὐτὴν προᾶσαι δέδοκται δυσχερὲς, τοῦτ' εἰς αὐτὸν ἐναπερείσασθαι.</p> <p>διόπερ' ἅμα τῷ γενέσθαι τὴν περὶ τοῦ παιδὸς ἀτυχίαν ἐπὶ μὲν τᾷ διαφερόντως λυπηθῆναι, περὶ δὲ τῶν τῆς πατρίδος πραγμάτων ἐν θαρσύνῃ εἶναι καθ' ὅσον ἡ τύχη τὴν παλιρροίαν καὶ τὸν φθόνον οὐκ εἰς τὸ κοινὸν τῶν πολιτῶν, ἀλλ' εἰς τὸν ἴδιον ἐκείνου βίον ἀπέσκηψεν.</p>	<p>ἐς ἐμὲ δὲ ἀποσκήψαντος τοῦ κακοῦ καὶ ἀθρόως μοι τῶν δύο παιδῶν ἀποθανόντων, ἐπ' ἔμαυτῷ μὲν εἰμι βαρυσυμφορῶτατος, ἐπὶ δὲ ὑμῖν ἀμέριμνος.</p> <p>ταῦτ' εἰπὼν καὶ καταθανυζόμενος ἐπὶ πᾶσιν, οἰκτιζόμενος</p>

Plut.	Liv.	Diod.	App.
mos, quam simisera- biliter orbitatem suam deflendo locu- tus esset.		τοῦ ἐθαύμασεν, ἐπὶ δὲ τοῖς παισὶ πολλὰ πλάσιον ἔσχε συμ- πάθειαν.	μενος δὲ ἐπὶ τοῖς τέκνοις μετ' οὐ πο- λὸν χρόνον ἀπέ- θανεν.

Comparatione igitur inter Plutarchum, Livium, Diodorum, Appia-
num absoluta, quoniam permultis locis non solum de rebus, sed etiam
de singulis verbis inter se mirum in modum congruunt, facile quivis
concesserit fieri non posse, quin statuamus illos esse secutos unum
eundemque fontem. Quem fuisse Polybium quis tam caecus est, qui
neget? Cui sententiae denique optime convenit, quod eadem Polybii
mens, quam Plut. c. 35 extr. aperte occurrere supra demonstravimus,
etiam in praeclara illa Aemilii Paulli oratione spirat; Aemilio enim
interprete Polybius ipse suam de fortuna, numine illo inevitabili, sen-
tentiam diserte significasse videtur.

Iam vero pertractandum est caput 37 vitae Aemilii Paulli, ubi
quae Persi extrema vita acciderint, referuntur.

Ac primum quidem Plutarchus narrat Persen e carcere in locum
rege digniorem, quo vitam degere posset commodius, (sc. Albam¹⁾)
esse deductum. Quaerentibus nobis, unde Plutarchus de hac Persae
sorte certior factus sit, ipsa Plutarchi verba idoneam suppeditant
ansam, quae et Nisenum et Peterum plane fugit. Inde enim, quod
Plutarchus dicit: οὐδὲν εὗρετο πλὴν μεταστάσεως ἐκ τοῦ καλον-
μένου κάρκου παρ' αὐτοῖς εἰς τόπον καθαρὸν κτλ., patet hoc
loco ex auctore, qui Latina usus erat lingua, Plutarchum pendere et
ab illo verba Latina 'e carcere', ablativi forma minime ad linguam
Graecam transformata²⁾, mutuatum esse. Qua observatione certis-
sima nixus fortasse coniciat quispiam Plutarchum illa verba totamque
de Persae sorte narrationem e Livio deprompsisse. At valde erra-
remus, si hanc sequeremur sententiam; duplici enim re impedimur,
quominus Livium hoc loco Plutarchi fuisse auctorem statuamus. Livius

1) Albensibus, quorum urbs loci natura munitissima in Marsorum finibus ad
Fucinum lacum sita erat, saepe captivos custodiendos a Romanis traditos esse
memoriae prodidit Strabo, Geogr. V 3, 13, ubi legimus: τῇ δὲ Ἀλβᾷ διὰ τὸ ἐν
βάθει τῆς χώρας ἰδρῶσθαι καὶ διὰ τὸ εὐρεῖς ἀντὶ φρουρᾶς ἐχρήσαντο πολλὰκις
Ῥωμαῖοι τοὺς φυλακῆς δεομένους ἐνταῦθα καθεύγοντες. Iam ante Persen e. g.
Sypfax rex Albae in custodia erat (cf. Liv. XXX 45, 4), postea praeter alios a.
121 a. Chr. n. Bituitus, Arvernorum rex, eandem in urbem ductus est (cf. Liv.
Per. LXI. Val. Max. IX 6, 3).

2) cf. Sickinger l. l. p. 24, qui multis exemplis illustravit Plutarchum prae-
cipue tertiae, quae vocatur, declinationis casus hoc modo in usum suum convertisse.

enim quamquam ipse similiter ac Plutarchus commemorat Persen regem Albam in custodiam esse ductum (cf. XLV 42, 4), tamen verba illa 'e carcere', quae apud Plutarchum leguntur, non exhibet. Deinde eam ob causam non licet putare Plutarchum hic Livii libros ante oculos habuisse, quod Livius l. l. senatus consulti, per quod patres censuerunt, ut Perses Albam mitteretur, simpliciter mentionem facit, Plutarchus praeterea addit Aemilium Paullum fuisse auctorem illius consulti. Operae pretium esse videtur hanc in rem paulo accuratius inquirere, ut incorruptam historiae fidem eliciamus; nam intercedit inter Plutarchum aliumque testem discrepantia satis memorabilis. Ut enim Plutarchus, ita Diodorus quoque (XXXI 9, 4) nomen auctoris senatus consulti illius de Perse facti memoriae prodidit, at Diodorus non Lucium Aemilium Paullum, sicut Plutarchus, sed Marcum quendam Aemilium producit. Dixerit quis Diodorum, quoniam in errorem raptus nonnullis locis Aemilio Paulo Macedonico perverse Marci praenomen assignavit (cf. XXXI 8, 4. 6), fortasse etiam hoc loco (XXXI 9, 4) praenomina Lucii et Marci confudisse, eamque ob causam Marcum illum Aemilium neminem nisi Aemilium Paullum Macedonicum ipsum intellegendum esse. At quominus sic iudicemus, obstant verba a Diodoro ad nomen Marci illius Aemilii statim addita; dicit enim Diodorus illum fuisse *προκαθήμενον τοῦ βουλευτηρίου*. Quae verba quam ad dignitatem revocanda sint, oritur quaestio. Atque si eorum veram propriamque significationem nulla sententia temere admixta simpliciter volumus reddere, dubitandum non est, quin *προκαθήμενος τοῦ βουλευτηρίου* intellegendus sit is, qui praesidet senatui, quod consulum fuisse munus satis constat. At Diodorum neutiquam hoc sensu proprio verba illa usurpasse perspicuum est; nam et Diodorus semper 'consulis' nomen vocabulo ab omnibus scriptoribus Graecis recepto, quod est *ὑπατος*, reddit, neque tum, cum patres consultum illud de Perse rege fecerunt, i. e. anno 167 a. Chr. n., Marcus Aemilius quidam fuit consul, sed Q. Aelius Paetus et M. Iunius Pennus consulatum gesserunt (cf. Fast. cos. C. I. L. I p. 437. Liv. XLV 16). Diodorus igitur non 'consulem', sed, sicut persuasum nobis est, 'principem senatus' illis verbis significari voluit. Etsi enim scriptores Graeci principis senatus nomen aliter atque verbis *προκαθήμενος τοῦ βουλευτηρίου* vertere solebant ¹⁾, tamen haec

1) cf. Pol. XXXII 21: *Μάρκος . . . πρῶτος τῆς συγκλήτου γραφόμενος*.
Plut. v. Cat. mai. 17: *προέγραψε μὲν οὖν ὁ Κάτωρ τῆς συγκλήτου τὸν συνάροντα καὶ φίλον Δεύκιον Οὐαλλέριον Φλάκκον*.
„ v. Flam. 18: *τὸν μὲν προέγραψε τῆς βουλῆς ὡς ἀριστον ἄνδρα καὶ πρῶτον*.

ipsa ratio propria fuisse videtur Diodori. Is enim alio loco (XXXIV/V 33, 1) exponit Nasicam¹⁾ consulem non solum sua virtute fuisse excellentissimum, sed etiam summo totius gentis splendore floruisse vel ea ex re cognosci posse, quod eius et pater et avus, ut ipsius Diodori verba afferam, *προεκάθισαν τοῦ συνεδρίου*, quae ad verba statim adduntur haec quasi illustrantia: *καὶ πρώτην ἐπεῖχον γνώμην μέχρι τῆς τελευτῆς*. Quoniam illud primae sententiae dicendae ius insigne privilegium erat principis senatus, pro certo licet statuere verba *προκαθίζειν τοῦ συνεδρίου*, *προκαθῆσθαι τοῦ βουλευτηρίου*, similia apud Diodorum idem valere ac Latina lingua *principem senatus esse*. Diodorus igitur (XXXI 9, 4) tradit senatus consultum illud de Perse factum esse auctore M. Aemiliō principe senatus. Atque quaerentibus nobis, utrum illo anno, 167 a. Chr. n., M. Aemilius quidam fuerit princeps senatus necne, en occurrit M. Aemilius Lepidus, qui sexies princeps senatus factus (a. 179, 174, 169, 164, 159, 154 a. Chr. n.)²⁾ tum ipsum illam dignitatem obtinuit. Iam videmus Plutarchum et Diodorum hac de re inter se dissentire; Plutarchus enim L. Aemilium Paullum, Diodorus M. Aemilium Lepidum illius senatus consulti auctorem fuisse tradidit. Quandoquidem neutra sententia confirmari, neutra refutari potest testimoniis aliorum scriptorum — nam haec plane nos deficiunt —, e re ipsa iudicandum est, utrum Plutarcho an Diodoro debeamus assentiri. Omnibus igitur diligenter perpensis quis iure negaverit Diodorum multo digniorem esse, cui fides tribuatur, praesertim cum quo modo Plutarchus in errorem inciderit, facile possit cognosci? Putamus enim Plutarchum in magna excerptorum copia etiam hoc habuisse in promptu, quo erat notatum Aemilium apud patres effecisse, ut Perses in custodiam lautiorē duceretur; in ipsa autem Aemilii Pauli vita componenda, cum e Plutarchi memoria excidisset Aemilium illum non L. Aemilium Paullum, sed M. Aemilium Lepidum intellegendum esse, veri simile est accidisse, ut Plutarchus L. Aemilii Pauli auctoritati tribueret illud senatus consultum, quod re vera M. Aemilio Lepido, principe senatus, auctore factum erat.

Plut. v. Aem. Paull. 38: *τῆς δὲ βουλῆς προέγραψε μὲν Μάρκον Αἰμίλιον Λέπιδον.*

„ v. Tib. Gracch. 4: *Ἀππίος Κλαύδιος, ἀνὴρ ὑπατικός καὶ τιμητικός καὶ προγεγραμμένος κατ' ἀξίωμα τῆς Ῥωμαίων βουλῆς.*

1) Hic est P. Cornelius Scipio Nasica, qui anno 111 a. Chr. n. simul cum L. Calpurnio Bestia consul fuit (cf. Fast. cos. C. I. L. I p. 438). Ceterum cf. Willems: *Le sénat de la république romaine*. I p. 113.

2) cf. Mommsen, *‘Röm. Forsch.’* I² (Berol. 1864) p. 93.

Quamvis igitur hic prorsus a Diodoro stemus, tamen cavendum est, ne omnibus in rebus huic scriptori temere fidem tribuamus. Nam acerrimo iudicio opus esse inde apparet, quod Diodorus, quamquam, sicut modo exposuimus, rectissime M. Aemilium Lepidum senatus consulti illius de Perse facti auctorem fuisse docuit, alio eiusdem capitis loco res plane perturbavit. Cum enim alii scriptores, quos inspicere nobis licet, Oros. IV 20, 39, Val. Max. V 1, 1c, Vell. I 11, Zon. IX 24 (praeterea cf. Pol. XXXVII 2), quoniam memoriae produnt Persen Albae mortuum esse, hanc urbem ultimum regis domicilium fuisse statuunt, in quod post illud senatus consultum ductus est — nam antea Romae erat in custodia, cf. Liv. XLV 35, 1 —, Diodorus (XXXI 9, 1) haec dicit: *πρὶν γὰρ ἢ τὴν σύγκλητον ὑπὲρ αὐτοῦ* (sc. *Περσέως*) *διαλαβεῖν ὃ χρὴ παθεῖν, τῶν κατὰ πόλιν στρατηγῶν εἰς ἐνέβαλεν αὐτὸν εἰς τὸν ἐν Ἀλβαῖς κάρκαρον μετὰ τῶν τέκνων*. Is autem, quem Diodorus appellat *στρατηγὸν κατὰ πόλιν*, certe est Q. Cassius Longinus, qui anno 167 a. Chr. n. erat praetor urbanus, Graece *στρατηγὸς κατὰ πόλιν* (cf. Liv. XLV 16, 3), idem, cui iussu senatus traditus est Perses Albam in custodiam ducendus (cf. Liv. XLV 42, 4). Iam vides, quantopere Diodorus res confuderit. Cum enim putaret regem iam ante senatus consultum in carcerem Albensem esse coniectum, duplicem commisit errorem. Nam re vera Perses post senatus consultum demum a Q. Cassio Longino praetore Albam ductus est, non in carcerem, sed in custodiam liberam!

Itaque Diodorus postquam res ita perturbavit, tum (XXXI 9, 4—5), ubi M. Aemilii Lepidi erga Persen benevolentiae mentionem facit, in angustias quasdam incidit: nescit enim statuere, ubi fuerit *ἐπιεικεστέρα* illa *φυλακή* tali captivo dignior. Nobis quidem id minime mirum videbitur considerantibus Diodorum animo sibi finxisse regem iam ante senatus consultum Albam missum esse.

Sed iam hac quaestione absoluta in reliquam capitis Plutarchei partem inquiremus. Plutarchus postquam narravit Persen e carcere in locum lautiozem esse ductum, memoriae prodit milites Persae custodiae praefectos, cum odio incensi regem aliter non possent laedere, eum omni ratione somno arcuisse et tali crudelitate necis Persae perpetua insomnia tandem confecti auctores fuisse ¹⁾. Eandem narrationem exhibet Diodorus (XXXI 9, 5). Perspicuum igitur est haec omnia, quae Plutarchus et Diodorus adhuc de acerbissima Persae

1) Hanc narrationem fabulam malitiose absurdeque fictam et veritate prorsus alienam esse recte iam Mommsenus, Hist. Rom. I² p. 779 docuit.

sorte tradiderunt, inter se aptissime cohaerere et auctori haud dubie communi deberi. Quoniam, ut supra exposuimus, satis constat Plutarchum priorem hanc capitis 37 partem e scriptore Latina lingua uso hausisse, concidit coniectura Peteri, qui l. l. p. 89 suspicatus est narratiunculam illam de Perse insomniis occiso ex opere, quod de Macedonum rege conscripsit Posidonius, fluxisse. Haec enim sententia, quam ne uno quidem argumento vir doctissimus fulsit, vel hanc ob causam corrui, quod Posidonius ad historiam illam componendam usus est procul dubio lingua Graeca. Ceterum non ignota fuisse videtur narratio ista de Persae nece crudelissima; nam ea quoque, quae apud Sallustium Epist. Mithr. ad Arsac. p. 122 Iord. legimus, huc pertinent. At tamen quo ex auctore Plutarchus et Diodorus memoriam istam perabsurdam deprompterint, incertum est; satis est scire utriusque fontem fuisse Latinum quendam scriptorem.

Sed a Plutarcho etiam hoc loco, sicut saepenumero, duplicem de Persae morte memoriam proditam esse videmus. Docet enim nonnullos narravisse regem insomniis interiisse, alios ac plerosque tradidisse Persen voluntariam mortem inedia sibi conscivisse. Hanc autem narrationem, quae sine ullo dubio digna est, quam fabellae illi anili praeferamus, Polybius et Livius praebuisse videntur; neque enim apud Polybium, qui XXXVII 2 Persae mortem breviter attingit, neque apud Valerium Maximum, Velleium, Orosium, Zonaram (cf. locos supra laudatos), per quos scriptores doctrinam Livianam summo studio compilatam esse constat, ullum verbum de crudelissima illa Persae nece invenies.

Iam restat, ut demonstramus ea, quae Plutarchus capite 37 extremo narrat, cum Livio vel potius cum eis, qui huius scriptoris vestigia presserunt, consentire. Legimus enim apud Orosium (IV 20, 40) Alexandrum, Persae filium, ob tolerandam inopiam didicisse fabricam aerariam, quod Plutarchus his verbis reddit: *Ἀλέξανδρον εὐφυνὰ μὲν ἐν τῷ πορεύειν καὶ λεπτοουργεῖν γενέσθαι φασὶν κτλ.*, Amm. Marc. XIV 11, 31 sic memoriae prodit: '... haec (sc. fortuna mutabilis et inconstans) Persei legitimum filium artem ferrariam ob quaerendum docuit victum'. Atque similis consensus intercedit inter Zonaram (IX 24), qui, cum Cassii Dionis libros exprimeret, Liviano opere quasi fundamento narrationis usus est¹⁾, et inter Plutarchum; uterque enim tradit Alexandrum illum, post-

1) cf. Schmidt 'Ztschr. für die Alterthumswiss.' 1839 N. 34, p. 267/8. Nissen l. l. p. 83. 304. 308 sqq.

quam cum patre Albam ductus est, apud magistratus Albenses scribae munere functum esse.

cf. Zon. I. 1.: *μόνος δ' ὁ νεώτατος* (sc. *Περσέως υἱὸς Ἀλέξανδρος*) *τοῖς τῶν Ἀλβανῶν ἄρχουσιν ὑπογραμματούων ἐπὶ τινα χρίνον διήρκεσεν.*

Plut.: *Ἀλέξανδρον εὐφυᾶ . . . γενέσθαι φασὶν ἐκμαθόντα τὰ Ῥωμαικὰ γράμματα καὶ τὴν διάλεκτον ὑπογραμματούειν τοῖς ἄρχουσιν ἐπιδέξιον καὶ χαρίεντα περὶ ταύτην τὴν ὑπηρεσίαν ἐξεταζόμενον.*

Omnia igitur, quae de capite 37 disputavimus, si iterum perlustramus animoque complectimur: id potissimum statuendum est in priore huius capitis parte Plutarchum, pariter ac Diodorum XXXI 9, consuluisse librum Latine conscriptum, in altera capitis parte (*Ἐτελεύτησε κτλ.*) usum esse eodem fonte, quem Livius adierat.

Capite 38 primum quidem Plutarchus narrat Aemilium Paullum tantum pecuniae in aerarium invexisse, ut in posterum cives immunitate tributorum uterentur¹⁾ usque ad Hirtii et Pansae consulum tempora. Etsi auctor, quo nixus Plutarchus finem tributorum ingenti praeda Macedonica effectum esse declarat, certo nomine appellari non potest, tamen tenendum est rationem illam anni cuiusdam nominibus consulum significandi, qualem exhibet Plutarchus his verbis: *ἄχρι τῶν Ἰστίου καὶ Πάνσα χρόνων*, a Graecorum scriptorum consuetudine abhorreere, sed usitatissimam esse apud auctores Latinos. Quam ob rem censemus Plutarchum ea, quae initio capitis 38 explicantur, e libro Latine conscripto deprompsisse.

Deinde Plutarchus exponit id fuisse proprium Aemilii Paulli, quod, quamquam plebs ei omnibus viribus favebat eumque summis honoribus afficiebat, tamen ab optimatibus stetit; simul autem addit postea Aemilio Paulo mortuo, cum P. Cornelius Scipio, Aemilii filius, stipatus hominum ignobilium libertorumque gregibus in forum venisset, App. Claudium Pulchrum (cos. a. 143 a. Chr. n.) Aemilii

1) Lange 'Röm. Alt.' I³ p. 546. II³ p. 303 et Marquardt, 'Röm. Staatsverwaltung.' II² p. 177/8 recte docuerunt tributum inde ab anno 167 a. Chr. n., quamquam lege sublatum non est, tamen re vera pendi desitum esse. Quod autem a. 43 a. Chr. n. a triumviris toti Italiae gravia tributa imperata sunt, Plutarchus immunitatem non amplius quam hunc ad annum permansisse statuit; at tributum, quod exigii triumviri iusserunt, non erat legitimum illud tributum censu Serviano constitutum, sed simile tributo temerario, quod iam prius, ubi res publica in magnum periculum inciderat, interdum civibus Romanis impositum erat (cf. Lange I. I. I³ p. 546. III² p. 544).

illum amorem erga optimum factionem significasse his verbis: Ὡς Πάυλε Αἰμίλιε, στέναζον ὑπὸ γῆς αἰσθόμενος, ὅτι σου τὸν υἱὸν Αἰμίλιος ὁ κῆρυξ καὶ Αἰκίνιος Φιλόνεικος ἐπὶ τιμητείαν κατὰ γούσιν. Hoc autem App. Claudii dictum, quod ad ipsam Aemilii Paulli vitam minime pertinere patet ac fuisse in rerum sententiarumque silva ad vitam P. Cornelii Scipionis Aemiliani exponendam ¹⁾ congesta verisimile est, iterum deprehenditur apud Plut. Mor. p. 810 B, ubi App. Claudius ille sic clamans inducitur: Ἠλίκον ἄν, ὧς Πάυλε, στενάξιας ὑπὸ γῆς αἰσθόμενος, ὅτι σοι τὸν υἱὸν ἐπὶ τιμητικὴν ἀρχὴν καταβαίνοντα Φιλόνεικος ὁ τελώνης δορυφορεῖ. Itaque hoc quoque loco videmus Plutarchum quaecunque e singulis libris aliquando perlectis excerpserat, modo hic, modo illic adhibuisse.

Porro Plutarchus narrat Aemilium populo Romano tam gratum fuisse, ut ei tribueretur censura. Cuius rei mentionem Plutarchus Polybio videtur debere, nam Diodorus quoque (XXXI 25) censuram Aemilii commemoravit. At Plutarchus non satis habet breviter attingere honorem illum, quo Aemilius fuerit ornatus, sed, cum addat censuram pro summo omnium munere ac sanctissimo haberi, adducitur, ut de potestate censorum fusius disputet. Memoratu dignum est, quod Plutarchus non modo hic, verum etiam aliis locis haud paucis de censura copiose disseruit. Cuius rei quae fuerit causa facillime intellegi potest. Fieri enim non potuit, quin animus Plutarchi valde converteretur illum ad honorem, qui quidem proprius fuit rei publicae Romanae neque cum ullo apud civitates Graecas munere plane comparabilis. Omnibus autem locis, quibus Plutarchus de censura loquitur, unum atque idem fundamentum, ut ita dicam, subest, quod e libro aliquo de institutis rei publicae Romanae conscripto depromptum esse cum probabilitate quadam licet suspicari. Conferas velim hos locos e vitis Romanorum sumptos ²⁾:

v. Aem. Paull. 38	v. Cat. mai. 16	v. Flam. 18
... ἥ τις (sc. τιμητεία) ἐστὶν ἀρχὴ πᾶσιν ἰερωτάτῃ καὶ δυναμένῃ μέγα πρὸς τε ἄλλα καὶ πρὸς ἐξέτασιν βίων.	Κορυφαία δὲ τις ἐστὶ τιμῆς ἀπάσης ἢ ἀρχὴ (sc. ἡ τιμητεία) καὶ τρόπον τινὰ τῆς πολιτείας ἐπιτελεῖωσις, ἣν πολλὰ ἐξουσίαν ἔχουσα καὶ τὴν περὶ τὰ ἡθῆ καὶ τοὺς βίους ἐξέτασιν.	... ἥ τις (sc. τιμητεία) ἐστὶν ἀρχὴ μεγίστη καὶ τρόπον τινὰ τῆς πολιτείας ἐπιτελεῖωσις.

1) Etiam P. Cornelii Scipionis Aemiliani vitam a Plutarcho conscriptam esse apparet e Plut. v. Tib. Gracch. 21. C. Gracch. 10.

2) cf. praeterea 'Quaestiones Roman.', ubi Plutarchus (Mor. p. 287 C) similiter de censoribus verba facit eosque appellat τῶν μεγίστων φύλακας.

Ἐκβαλεῖν τε γὰρ
ἔξεστι συγκλήτου τὸν
ἀπρεπῶς ζῶντα τοῖς
τιμηταῖς, καὶ προγράψαι
τὸν ἀριστον, ἵππου τ'
ἀφαιρέσει τῶν νεῶν
ἀτιμάσαι τὸν ἀκολα-
σταίνοντα. Καὶ τῶν
οὔσιων οὗτοι τὰ τιμή-
ματα καὶ τὰς ἀπογρα-
φὰς ἐπισκοποῦσιν.

Τιμητὰς δὲ τούτους προ-
σηγόρευον ἐξουσίαν ἔχον-
τας ἀφελέσθαι μὲν ἵπ-
πον, ἐκβαλεῖν δὲ συγ-
κλήτου τὸν ἀκολάστως
βιοῦντα καὶ ἀτάκτως.
Οὗτοι δὲ καὶ τὰ τιμή-
ματα τῶν οὔσιων λαμ-
βάνοντες ἐπεσκόπουν
καὶ ταῖς ἀπογραφαῖς
τὰ γένη καὶ τὰς πολι-
τείας διεκρίνον. ἄλλας
τε μεγάλας ἔχει δυνάμεις
ἢ ἀρχή.

μάλιστα γὰρ δὴ Ῥωμαῖοι
σέβονται καὶ νομίζουσιν
ἵεράν τῇ τῶν τιμη-
τῶν ἀρχῇ.

Vix opus est, ut quidquam addamus. Nam vel primo obtutu perspicuum est Plutarchum locis vitarum parallelarum modo inter se comparatis sententiam suam de censura minime ex memoria, sed nixum excerptis quibusdam, quae litteris erant mandata, exposuisse; nullo enim modo nisi hoc explicari potest, cur inter locos illos Plutarcheos cum de rebus, tum in singulis verbis consensus satis memorabilis intercedat. Locus autem, quo quasi fundamento Plutarchus, ubicunque disseruit de censura, usus est, plenissime exhibetur Cat. mai. c. 16; ibi enim Plutarchus non modo de potestate censoria uberime loquitur, sed etiam ea de re, cur Romani peculiare hoc munus instituerint, verba facit (cf. Plut. 1. 1. § 2).

Iam vero accuratius inspicienti finem capituli 38 non videbitur dubium, quin Plutarchus, quoniam numero tam exacto docet, quot capitum Aemilio Paulo censore censa sint, verba *Ἀπεγράψαντο κτλ.* ediderit adhibito auctore Latino. Atque hoc Nissenus quoque (l. 1. p. 305) iure ac merito concedit, at simul pernegat, Livium fuisse Plutarchi auctorem; nam Livium cum Plutarcho de numero civium censorum prorsus discrepare: illum Per. XLVI perhibere censa esse 327022 civium capita, Plutarchum 337452. At scitu opus est discordiam inter Livium et Plutarchum valde minui nova collatione Nazariani — quem praestantissimum periocharum Livianarum codicem esse inter omnes satis constat — a Rossbachio in mus. Rhen. vol. XLIV 65 sqq. instituta. Rossbachius igitur docet (l. 1. p. 85) in Liv. Per. XLVI scripta exstare haec verba: censa sunt civium capita CCCXXXVII XXII, qui numerus a Plutarcheo mediocriter dissentit. Quodsi nobiscum consideraverimus in codices nil saepius irrepere quam numerorum corruptelas, et si diligenter perpenderimus talibus

in numeris per magistratum tabulas constitutis publicique iuris factis discrepantias inter auctores nullo modo nisi erroribus codicum e. g. librariorum socordia oriri posse: neutiquam Nissenum sequemur, qui propter discrepantiam illam confidenter infitatur Livium hic fontem fuisse Plutarchi; immo id, quod Nissenus pernegat, veri simillimum nobis videtur, praesertim cum sicut Plutarchus, ita Livius quoque (Per. XLVI) praeter numerum civium sub Aemilio Paulo censorum memoriae prodidit principem senatus factum esse M. Aemilium Lepidum.

Capite 39 ultimos aetatis Aemilii Paulli annos, mortem, funus denique describit Plutarchus.

Ac prima capituli parte narrat Aemilium, postquam morbo affectus medicorum iussu Veliam, Lucaniae in urbem, se contulit ibique per multum temporis moratus est, tum populi precibus obsecutum et Romam reversum publica privataque sacra fecisse eisque perpetratis, cum domi decubuisset, tertio die mortuum esse. Quamquam quo ex fonte haec de Aemilii Paulli vita extrema fluxerit narratio, ad liquidum vix poterit perducere, cum aliorum scriptorum, sicut Polybii, Diodori, Livii, Appiani testimoniis hic plane careamus, tamen cum probabilitate haud exigua conicere licet Polybii historiis hoc loco niti Plutarchum. Consentaneum enim est Polybium ipsum, quoniam in domo Aemilii Paulli erat, eius morbum iterque Veliam factum vidisse; huc autem accedit, quod certissima ratione evinci potest eiusdem capituli 39 alio loco Plutarchum adhibuisse Polybii historias. Quod enim Plutarchus extremo capite tradit P. Cornelium Scipionem, minorem Aemilii filiorum, quia adoptione in gentem Corneliam praedives factus erat, hereditate paterna cessisse Q. Fabio Maximo fratri multo minus praemiis donisque fortunae ornato, idem Polybius docet; cf.

Pol. XXXII 14

§ 1. Μετὰ δ' ἔτη δύο μεταλλάξαντος τοῦ κατὰ φύσιν πατρὸς αὐτοῦ Λευκίου καὶ καταλιπόντος κληρονόμους τῆς οὐσίας αὐτόν τε καὶ τὸν ἀδελφὸν Φάβιον, καλὸν τι καὶ μνήμης ἄξιον ἐποίησεν.

§ 3. ὁ δὲ Σκιπίων θεωρῶν αὐτοῦ τὸν ἀδελφὸν καταδεέστερον ὄντα τοῖς ἐπάρχουσιν ἐξεχώρησε πάντων τῶν ἐπαρχόντων κτλ.

Plut.

... ἧς (sc. οὐσίας) αὐτὸς μὲν ἀμφοτέρους τοὺς υἱοὺς ἀπέλιπε κληρονόμους, ὁ δὲ νεώτερος Σκιπίων τῷ ἀδελφῷ πᾶσαν ἔχειν συνεχώρησεν, αὐτὸς εἰς οἶκον εὐπορώτερον τὸν Ἀφρικανοῦ δεδομένος.

Itaque initium capituli Plutarchei (*Διωκημένων κτλ.* usque ad verba οὐδενὸς ἐνδεῆς οὐδ' ἀτελὲς τῶν πρὸς εὐδαιμονίαν νενομισ-

μένων γενόμενος) et finem (ἥς αὐτὸς μὲν ἀμφοτέρους τοὺς υἱοὺς ἀπέλιπε κληρονόμους κτλ.¹⁾ e Polybio manasse censemus.

Sed iam mediam capitis partem diligenter excutiamus. Plutarchus postquam mortis Aemilii Paulli mentionem fecit, pompam funebrem fuisse splendidissimam ac tali homine dignam docet; narrat enim Iberum, Ligurum, Macedonum adolescentes, qui tum forte Romae fuerunt, lectum, in quo corpus Aemilii positum erat, subiisse, dum alii illarum nationum maiores natu pompam prosequuntur Aemilium magnorum beneficiorum auctorem et servatorem suae quisque patriae invocantes. Fere idem tradit Val. Max. II 10, 3. Proinde conferas velim haec:

Plut.

Ὅσοι γοῦν κατὰ τύχην παρῆσαν Ἰβήρων καὶ Λιγύρων καὶ Μακεδόνων, οἱ μὲν ἰσχυροὶ τὰ σώματα καὶ νέοι διαλαβόντες τὸ λέχος ἐπέδυσαν καὶ παρεκόμεζον, οἱ δὲ πρεσβύτεροι συνηκολούθουν ἀνακαλούμενοι τὸν Αἰμίλιον εὐεργέτην καὶ σωτήρα τῶν πατρίδων.

Val. Max.

nam cum exequiae eius celebrarentur ac forte tunc principes Macedoniae legationis nomine Romae morarentur, funebri lecto sponte sua sese subiecerunt.

Diodorus, qui in hac historiae Romanae parte, sicut iam saepius exposuimus, e Polybii pendet auctoritate eumque diligentissime compilare solet, de amplissimo illo honore, quo Aemilius mortuus affectus est, plane nil exhibet, sed id solum memoriae prodit (XXXI 25) tantum fuisse universae civitatis maerorem, ut sub ipsum funeris tempus non modo operarii et reliqua turba forensis confluerent, verum etiam senatus ac magistratus iustitio indicto res profferrent; simul autem Diodorus addit pariter municipiorum Romae finitimorum cives, quibuscunque per tempus licebat, in urbem venisse, ut et pompam funebrem spectarent et summum Aemilii Paulli amorem prae se ferrent. Itaque Polybius, Diodori auctor, nihil de singulari honore, qui Aemilio mortuo tributus est, rettulisse videtur. Consensu autem illo, qui intercedit inter Plutarchum et Valerium Maximum, adducimur, ut utriusque fontem fuisse Livium statuamus, quem in libro quadragesimo sexto de Aemilii Paulli morte verba fecisse etiam nunc apparet (cf. Liv. Per. XLVI).

Quaestionem de pecuniis, quas Aemilius Paullus moriens Q. Fabio Maximo et P. Cornelio Scipioni filiis, ut solis heredibus, reliquisset

1) Fortasse etiam id, quod Plutarchus de liberalitate P. Cornelii Scipionis Aemiliani memoriae prodidit, in numero erat excerptorum, quae ad vitam viri illius excellentissimi enarrandam in promptu habuit (cf. p. 79).

dicatur, paucis licet absolvere. Recte enim iam Nissenus (l. l. p. 304/5) haec docuit: 'Die Hinterlassenschaft wird nach Denaren angegeben und, obwol die Angabe mit Pol. XXXII 14 stimmt, so ist doch klar, dass eine andere und zwar lateinische Quelle zu Grunde liegt.'

Itaque, ut quae de capite 39 disputavimus, breviter complectamur: initium et finem capitis, sicut iam supra exposuimus, e Polybio depromptum esse censemus, mediam capitis partem e libro Latine conscripto, fortasse e Livii historiis.

Nissenus (l. l. p. 304/5) statuit Plutarchi capita 38 et 39 manasse ex annalium scriptore illo, cuius imaginem sat obscuram, ut multis demonstravimus locis, vir doctissimus sibi finxit.

V I T A

Dresdae natus sum Arthurus Theodorus Woldemarus Schwarze anno h. s. LXIX patre Theodoro, matre Elisa e gente de Kreeker-Drostmar, quos adhuc superstites pio gratoque animo veneror. Fidem profiteor evangelicam. Rudimentis litterarum in schola Mochmanni, praeceptoris privati, imbutus frequentavi per octo annos gymnasium Dresdense, quod est ad aedes Sanctae Crucis, cui veteri optimarum artium sedi tum praeerat Hultschius, magister illustrissimus. Vere anni LXXXVII maturitatis testimonium adeptus Lipsiam me contuli, ut ibi philologicis potissimum et historicis studiis operam navarem. Scholas adii doctissimorum virorum: Brugmanni, Cichorii, Elsteri, Hansseni, Heinzii, Immischii, Lipsii, Maurenbrecheri, Overbeckii, Ratzelii, Ribbeckii, Richteri, Schreiberi, Voigtii, Wachsmuthii, Wenckii, Windischii, Wundtii, Frid. Zarneckii.

Proseminarii philologorum postquam per biennium exstiti socius moderantibus Hansseno, Lipsio, Ribbeckio, Wachsmuthio atque per unum semestre praeside Ribbeckio senioris, ut aiunt, munere functus sum, in egregia palaestra seminarii, quod regunt Lipsius, Ribbeckius, Wachsmuthius, per duo semestria sodalis ordinarius versatus sum. Exercitationibus philologis ut interesset Ribbeckius, antiquariis et historicis Lipsius et Wachsmuthius benigne concesserunt. In societate et Ribbeckiana et Wachsmuthiana per terna semestria litteris me dedidi, Lipsianae inde ab initio huius semestris adnumeror. Iam vero seminarium historicum moderante Gardthauseno per sex menses frequentavi atque eiusdem seminarii per hoc semestre sodalis sum rectore Maurenbrechero; praeterea autem exercitationibus historicis, quae faustis Cichorii auspiciis florent, iam quintum hoc intersum semestre. Denique in paedagogicum seminarium ante hunc annum me recepit Richter.

Quibus viris doctissimis illustrissimisque quantum debeam semper grato animo recordabor; praecipue nunquam desinam pia memoria prosequi Ribbeckium et Wachsmuthium, qui benevolentissime summaeque cum comitate studia mea fovebant, nec non Cichorium, qui imprimis in studiis historicis consilio liberalissime me adiuvit.

STANFORD UNIVERSITY LIBRARY

To avoid fine, this book should be returned on
or before the date last stamped below

888.8 .P14s

C.1

Quibus fontibus PlutarcANM0191

Stanford University Libraries

3 6105 045 056 178

385951

HERT & CO
BARNER

